

”PALVELEN POIKIANI VIIMEISEEN SAAKKA”

RINTAMASOTILASKOTISISARTEN KOKEMUKSET TALVI- JA JATKOSODASSA

Maija Ikonen

Pro gradu -tutkielma

Poliittinen historia

Turun yliopisto, kevät 2022

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Filosofian, poliittisen historian ja valtio-opin laitos/
Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

IKONEN, MAIJA: ”Palvelen poikiani viimeiseen saakka”: Rintamasotilaskotisisarten kokemukset talvi- ja jatkosodassa

Pro gradu -tutkielma, 102 s.

Poliittinen historia

Kevät 2022

Tutkimuksessa tarkastellaan sotilaskotisisarten omiin kokemuksiin pohjautuen, millaista oli sotilaskotisisarena työskenteleminen talvi- ja jatkosodan rintamasotilaskodeissa ja millaisena sota näyttäytyi sotilaskotisisarille. Toisekseen tutkimuksessa käsitellään sitä, millainen oli sotilaskotisisarten rooli eristäytyneessä ja miehissä rintamaympäristössä sekä miten sotilaskotisisaret itse näkivät oman työnsä ja identiteettinsä naisina rintamalla. Sotilaskotisisaria on aiemmin tutkittu vähän, joten tarkoituksena on täyttää sotilaskotisisaria koskevaa tutkimusaukkoa. Tutkimus nostaa käsittelyyn naisten kokemuksen sodasta ja sotilaskotisisarten aiemmin unohdetun työn rintamalla.

Primääriaineistona on käytetty sotilaskotisisarten itse tuottamaa aineistoa, joka koostuu muistelmakirjallisuudesta, päiväkirjoista sekä kirjeistä muistelmataiteen ollessa tutkimusta hallitseva aineistotyyppi. Lähdeaineisto on hajanaista ja pirstaleista, joka on luonut tutkimuksen toteuttamiselle haasteita. Tutkimuksessa käsitellään niitä teemoja, joita sotilaskotisisaret ovat aineistossa nostaneet esiin, mutta toisaalta pohditaan myös sitä, millaisista asioista ei kerrota ja miksi. Tutkimuksen metodina on käytetty laadullista sisällönanalyysia. Aineistoa tutkittaessa on täytynyt ottaa huomioon se, että muistitiedon avulla ei ole mahdollista saada selville absoluuttisia totuuksia, vaan muistitieto kertoo ennen kaikkea tapahtumien merkityksestä muistelijalle. Muistitiedon sisältö ja merkitykset ovat muovautuneet tapahtumahetken ja muisteluhetken välillä.

Sotilaskotisisarten kokemuksiin sodasta vaikutti se, missä sodan vaiheessa he palvelivat rintamalla. Talvisota oli lyhyt ponnistus, jossa hyödynnettiin etenkin liikkuvia sotilaskoteja. Jatkosodan hyökkäysvaiheessa työtä määrittivät joukkojen seuraaminen ja paikkojen nopea vaihtuminen. Asematavavaiheessa työ oli rutiininomaista ja ajoittain puuduttavaakin, kun taas jatkosodan perääntymisvaiheen kaoottinen tilanne tarkoitti monille työn päättymisestä. Sodan vaiheesta riippumatta sotilaskotisisarten kokemuksia määrittivät rintaman vaarallisuus, eristäytyneisyys ja pelko, mutta myös vahva sitoutuminen sotilaskotityöhön ja yhteishenki rintamalla. Sodassa sotilaskotisisaret pääsivät tutustumaan uusiin ihmisiin, mikä johti tiiviisiin ystävyyssuhteisiin sekä kollegojen että rintamamiesten kanssa ja myös parisuhteiden muodostumiseen.

Tutkimuksessa osoitetaan se, että sotilaskotisisarten työ ei ollut pelkkää korvikkeenkeittoa. Sen sijaan sotilaskotisisarten roolina oli toimia sotilaiden henkisenä tukena ja hyvinvoinnin edistäjinä sodan ankarissa olosuhteissa. Sotilaskotisisaret pyrkivät luomaan sotilaskodeista kodinomaisia paikkoja, joissa jokaiseen sotilaaseen suhtaudutaan tasaveroisesti sotilasarvosta riippumatta. Sotilaskotisisaret olivat omistautuneita miesten palvelemiselle ja heidän huomioimiselleen oman hyvinvointinsa kustannuksella. Asema naisena ei ollut tasaveroinen miesten kanssa, sillä sotilaskotisisaret kohtasivat rintamalla ahdistelua ja epäasiallista käytöstä sukupuolensa tähden. Tulosten perusteella voidaan sanoa, että vaikka sotilaskotisisaria on käsitelty varsin vähän aiemmassa tutkimuksessa, on heidän työllään sodassa ollut suurta merkitystä miesten taistelutahdon ja hyvinvoinnin edistäjinä.

Asiasanat: sotilaskoti, sotilaskotisisaret, rintamanaiset, talvisota, jatkosota, kokemushistoria, muistitieto, uusi sotahistoria

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimusaihe ja -aineisto	1
1.2 Metodologia ja teoreettinen viitekehys	5
1.3 Sotilaskotitoiminnan tausta.....	10
2 TIE SOTILASKOTISISAREKSI	13
2.1 Rintamalle lähdön motiivit	13
2.2 Nuoria jermuja	16
2.3 Suhteilla ja lottatyön sijasta	19
3 ARKINEN AHERRUS SODAN ERI VAIHEISSA	23
3.1 Talvisota syttyy	23
3.2 Kiertolaiselämää.....	25
3.3 Rutinoitunutta työtä.....	27
3.4 Kaaos koittaa	31
4 KODIN HENGETÄR SOTILAIEN PALVELUKSESSA: SOTILASKOTISISARTEN ROOLI RINTAMALLA	33
4.1 Pelkkää korvikkeenkeittoa?	33
4.2 ”Äidin tahi sisaren sijassa”	37
4.3 Naisen paikka sodassa	41
4.4 ”Kristus toimii ja voittaa”.....	45
5 ”OTA JUMALA MUISTINI NÄILTÄ AJOILTA POIS”: SODAN KAUHUT SOTILASKOTISISARTEN SILMIN	48
5.1 ”Yhdessä me sitten olisimme kuolleet”.....	48
5.2 Murtovaaran partisaani-isku.....	52
5.3 Henkinen kantti koetuksella	56
6 ”SODAN KAHDET KASVOT, MOLEMMAT IHMISEN”: INHIMILLISYYS SODASSA	62
6.1 Sodan ilot.....	62

6.2 Veljellistä ystävyyttä	64
6.3 Sisaruutta ja haasteita	67
6.4 ”Joku äiti itkee siellä vihollisen puolella”	71
7 EI ILOLINTUJA: SUKUPUOLTEN VÄLISET SUHTEET	74
7.1 Rintamaromantiikkaa	74
7.2 Miehet yöajelukaveria vailla	78
7.3 Kevytkenkäiset sotilaskotisisaret?	83
8 SOTA PÄÄTTYÄ	86
8.1 Kotiinpaluu sodasta	86
8.2 ”Kannattaa sentään elää”	91
LÄHDELUETTELO	95

1 JOHDANTO

1.1 TUTKIMUSAIHE JA -AINEISTO

”Tyrjän Rykmentistä on paljon kirjoitettu ja usein mainittu Korpikoti ja tati Kupiainen, ei kuitenkaan meitä muita, jotka teimme vaatimatonta työtämme vihreinä sisarina.”¹

Toista maailmansotaa suomalaisessa historiantutkimuksessa tarkasteltiin ensimmäisessä tutkimuksen vaiheessa ennen kaikkea sotilaallispoliittisena ilmiönä, jolloin kiinnostuksenkohteena oli etenkin poliittinen ylätaso ja operatiivinen toiminta. Sitten tutkimuksen kohteeksi on enenevässä määrin nostettu ääniä, jotka ovat aiemmasta historiankirjoituksesta puuttuneet, kuten siviilien ja naisten kokemuksia. Kokemushistoriallinen näkökulma suomalaisessa toisen maailmansodan tutkimuksessa on toistaiseksi keskittynyt pääosin rintamamiesten, kotirintaman ja lottien tutkimukseen. Yksi akateemisesta tutkimuksesta ja pitkälti myös populaarista piiristä unohdettu naisten ryhmä on Sotilaskotiliiton alaisuudessa toimineet sotilaskotisisaret, jotka työskentelivät sodan aikana sotatoimialueelle perustetuissa sotilaskodeissa. Vuodesta 1918 lähtien ja yhä tänä päivänä Suomessa harjoitetun sotilaskotitoiminnan kantavana ajatuksena on ollut tarjota isänmaallisessa ja kristillisessä hengessä sotilaille kodinomainen tila virkistäytymiseen sekä ruoan ja virvokkeiden nauttimiseen.

Talvi- ja jatkosodan rintamilla palveli esimerkiksi lottia, sairaanhoitajia, apusisaria, marttoja, työvelvollisia ja sotilaskotisisaria, joita kutsutaan järjestöpuvun värin mukaisesti myös vihreiksi sisariksi tai yksinkertaisesti sisariksi. Tarkkaa lukumäärää kaikista rintamalla työskennelleistä naisista on vaikea selvittää tilastoinnin puutteiden vuoksi². Myöskään rintamalla talvi- ja jatkosodan aikana työskennelleiden sotilaskotisisarten tarkka määrä ei ole tiedossa, koska aineistoja tuhoutui sodan loppuvaiheessa. On arvioitu, että sotilaskoteja olisi ollut kokonaisuudessaan sodan aikana yhteensä noin 1000 ja sotilaskotisisaria noin 3000, mutta Annamari Vanonen epäilee tämän määrän olevan liian alhainen.³ Pentti Airion mukaan sodan loppuvaiheessa ei myöskään ollut aikaa luetteloida kaikki rintamasotilaskotitoimintaan osallistuneita henkilöitä. Lisäksi rintamasotilaskotisisarten määrän arvioinnista vaikeaa tekee sotilaskotityön omaleimainen organisaatio, jossa sotilaskotiyhdistykset toimivat Sotilaskotiliiton alaisuudessa. Kaikkien toimipaikkojen tiedot eivät ole sisältyneet Sotilaskotiliiton arkistotietoihin. Arviot rintamasotilaskotisisarten lukumäärästä voivat siten vaihdella. Ennen talvisodan alkua syksyllä 1939 Suomessa toimi 135 sotilaskotia ja 40 sotilaskotiyhdistystä, joissa jäseniä oli yhteensä noin 4000.⁴

---

¹ Malinen 1988, 288.

² Tuiremo 1992, 15.

³ Vanonen 2010, 10.

⁴ Airio 2018, 12, 185, 224.

Luvun alussa olevassa lainauksessa sotilaskotisisarena työskennellyt nainen harmittelee sitä, kuinka tavallisia rivisisaria ei ole muistettu ja arvostettu. Tässä tutkimuksessa kyseinenkin sotilaskotisisar pääsee ääneen. Sotilaskotisisarten itse tuottamaan aineistoon nojautuen tarkastelen sitä, millainen on sotilaskotisisarten kokemus rintamalla työskentelystä talvisodassa 1939–1940 ja jatkosodassa 1941–1944. Kokemukset painottuvat vahvemmin jatkosotaan sodan pidemmän keston vuoksi. Käsittelen nimenomaan sodan ajan kokemuksia, joten välirauhan aika 1940–1941 ei ole käsittelyssä mukana. Myöskään Lapin sotaa ei ole käsittelyssä mukana siitä yksinkertaisesta syystä, että sotilaskotisisarten kokemuksia Lapin sodasta on ollut hyvin vaikea löytää. Graduni luvut seuraavat niitä teemoja, jotka kumpuavat sotilaskotisisarten itse tuottamasta aineistosta. En kuitenkaan myötäile pelkästään sotilaskotisisarten omia kerronnan tapoja, vaan pohdin myös sitä, millaisia asioita ei nosteta esiin ja mitä syitä mahdollisen vaikenemisen taustalla on. Tutkimuskysymyksiä perusteella tarkoitukseni on luoda tulkinta siitä, mitä rintamasotilaskotityö oli sisarten näkökulmasta.

Täsmälliset tutkimuskysymykseni ovat:

1. *Millaista oli sotilaskotisisarena työskenteleminen talvi- ja jatkosodan rintamasotilaskodeissa sotilaskotisisarena toimineiden naisten omien kokemusten perusteella? Millaisena sota näyttäytyi sotilaskotisisarten silmin?*

sekä

2. *Millainen oli sotilaskotisisarten rooli eristäytyneessä ja miehissä rintamaympäristössä? Miten sotilaskotisisaret näkivät oman työnsä ja oman identiteettinsä naisina rintamalla?*

Sotilaskotisisaria käsittelevä aiempi akateeminen tutkimus on melko niukkaa. Sota-ajan naisia koskevassa tutkimuksessa sotilaskotisisaret saatetaan mainita ohimennen tai käsitellä heitä osana muita rintamalla työskennelleitä naisia. Esimerkiksi valtavassa talvisodan yleisteoksessa *Talvisodan pikkujättiläinen* (WSOY 1999) sotilaskotisisaria käsitellään yhden sivun verran, jatko-osassa *Jatkosodan pikkujättiläinen* (WSOY 2005) yhden kappaleen verran. Laajemmin sotilaskotityötä käsittelevät historiikit, kuten Jouko Lahteron kirjoittama teos *Vihreät sisaret: Sotilaskotiliitto 1921–1971* (Otava 1974) ja Pentti Airion kirjoittama teos *Sotilaskotityötä 100 vuotta 1918–2018* (Sotilaskotiliitto ry 2018). Myös eri sotilaskotiyhdistysten toiminnasta on omia historiikkeja.

Lahteron ja Airion teokset tarjoavat varsin perusteellisen katsauksen Sotilaskotiliiton ja sotilaskotiyhdistysten toimintaan eri vuosikymmeninä. Teosten painopiste on kuitenkin järjestön ja yhdistysten tasossa. Sota-aikaa käsitellään molemmissa teoksissa, mutta vain yhtenä osana. Vaikka Airion teoksessa on kokemushistoriallisia pilkahduksia sodan ajan sotilaskotisisarten työstä ja

elämästä, ei nimenomaan sotilaskotisisarten sotakokemuksiin keskittyvää tutkimusta ole tähän mennessä tehty. Rintamanaisten kokemuksia kokonaisuudessaan, mukaan lukien sotilaskotisisaret, käsitellään esimerkiksi Kaija Heikkisen teoksessa *Yksin vai yhdessä: rintamanaisen monta sotaa* (Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura 2012). Heikkisen, Airion ja Lahteron teokset toimivat tutkimukseni taustakirjallisuutena. Muuten graduni tutkimuskirjallisuudessa nojaudun lottia sekä yleisesti sodan ajan naisia käsitteleviin tutkimuksiin, koska aiempi tutkimus sotilaskotisisarista on vähäistä. Tutkimukseni kannalta merkittävänä lottatutkimuksina mainitsen Kaisa-Maria Peltokorven *On elettävä kun koska tahansa voi kuolla: lottien selviytyminen sodassa 1939-1945* (Lapin yliopisto 2011) ja Maritta Pohlsin sekä Annika Latva-Äijön *Lotta Svärd: käytännön isänmaallisuutta* (Otava 2009).

Tutkimusaineistoni koostuu muistelmakirjallisuudesta, päiväkirjoista ja kirjeistä. Merkittävimpänä lähdeyyppinä on sodan jälkeen tuotettu muistelmamateriaali. Kokonaisia muistelmateoksia on yksi, Anna-Liisa Veijalaisen teos *Nainen rintamalla: sota sotilaskotisisaren silmin* (Minerva 2006). Veijalaisen muistelmat ovat kattavat, joten Veijalaisen kokemukset nousevat esiin läpi pro gradun - tutkielmani. Muu muistelmamateriaali on pääosin peräisin eri toimijoiden järjestämistä kirjallisista keräyksistä 1970-, 1980-, 1990- ja 2000-luvuilta ja näiden keräysten pohjalta koostetuista muistelmateoksista. Aineistoa on kuudesta eri kokoelmateoksesta sisältäen yhteensä 19 sotilaskotisisarten muistelmatekstiä. Sotilaskotisisaret ovat myös lähettäneet muisteluitaan *Kansa Taisteli* -lehteen, joista kaksi kirjoitusta on julkaistuja ja kaksi julkaisemattomia. Lisäksi vuosina 1941–1944 ilmestyneessä *Sotilaskotisisar*-lehdessä sisaret kirjoittavat rintamakokemuksistaan. Aineistoa on myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistosta, jonka Satasärmäinen nainen - kirjoituskilpailuun, Karjalaiset elämäkerrat -keruuseen ja Rintamanaisten muistitieto - haastatteluhankkeeseen on ottanut osaa sodan aikana sotilaskotisisarina työskennelleitä naisia, ja he ovat kuvailleet tässä yhteydessä rintamalla viettämäänsä elämänvaihetta.

Aineistooni kuuluu kolme eripituista päiväkirjaa ja yksi päiväkirjakatkelma. Päiväkirjamateriaalista kattavin ja gradussani eniten tilaa saa Hilikka Salmion päiväkirja vuosilta 1939–1944, joka on julkaistu kokonaisuudessaan teoksena *Vihreä sisar korpisodassa 1939–1944* (Kirjayhtymä 1992). Muu päiväkirjamateriaalini on suppeampaa. Se sisältää kaksi kokonaista, mutta ei yhtä massiivista päiväkirjaa kuin Salmion sekä yhden päiväkirjakatkelman. Päiväkirjat ovat peräisin Sotilaskotiliiton arkistomateriaaleista sekä Annamari Vanosen toimittamasta kokoelmateoksesta *Sotilaskotisisaret sodassa: dokumentteja ja kerrontaa rintamasotilaskotisisarin elämästä* (Avustus- ja eläkesäätiö Tuki 2010). Yksi päiväkirjakatkelma on julkaistu *Kansa Taisteli* -lehdessä sekä lyhennettynä versiona kokoelmateoksessa *Yhteinen tulikoe: Naisten kertomaa vuosilta 1939–1944* (Otava 1978). Lisäksi

aineistoon kuuluu yhdelle sotilaskotisisarelle osoitettuja kirjeitä, jotka kyseisen sotilaskotisisaren tytär on luovuttanut tutkimukseni käyttöön.

Aineistoni on kokonaisuudessaan pirstaleista, koska aineistoa on ollut löydettävissä varsin rajatusti. Kaija Heikkinen on tutkimuksessaan *Yksin vai yhdessä: rintamanaisen monta sotaa* kiinnittänyt huomiota siihen, että sotilaskotisisaret ovat rintamanaisten muistelmakerronnassa aliedustettuna, kun taas lottien osuus muisteluissa on painottunut⁵. Olen koonnut aineistopakettini kaikesta siitä materiaalista, minkä olen löytänyt. Vain yhteen lähdeyyppiin nojautumalla aineistoa ei olisi tarpeeksi tutkimuksen toteuttamiseksi. Aineiston hajanaisuus asettaa rajoja tulkintojen tekemiselle. Yhden eheän ja säröttämän, kaikkia sotilaskotisisaria täydellisesti kuvaavan tulkinnan luominen tällaisen aineiston pohjalta on mahdotonta, sillä jokaisella rintamalla työskenneellä sotilaskotisisarella oli oma subjektiivinen kokemuksensa sodasta. Aineistoja yhteen punomalla ja vertailemalla on kuitenkin mahdollista löytää yhtenäisyyksiä ja eroavaisuuksia sotilaskotisisarten sotakokemuksista. Aineisto välittää hyvin sen, millaisia tunteita ja tapahtumia sotilaskotisisaret kokivat rintamalla ollessaan ja millaisia merkityksiä näille tapahtumille on annettu. Myös Kaisa-Maria Peltokorven mukaan yksittäiset tapaukset, kuten välähdyksenomaiset kertomukset sodasta, voivat avata kokonaisen ikkunan sota-aikaan ja sen arvoihin, asenteisiin, käytäntöihin ja kokemuksiin⁶.

Käsittelen gradussani nimenomaan rintamasotilaskotisisaria. On kuitenkin kiinnitettävä huomiota, että rintama käsitteenä on melko epämääräinen, sillä se voi tarkoittaa eri toimijoille erilaisia asioita. Toisille sodassa olleille rintama tarkoitti etulinjaa, kun taas toiset käsittivät esimerkiksi jatkosodassa uudelleen vallatun Kannaksen ja miehitetyn Karjalan kokonaisuudessaan rintamaksi⁷. Ville Kivimäki kuvaa, että rintamaa lähestyttäessä oli aluksi kuljettava laajan selusta-alueen läpi, joka ylty useita kymmeniä kilometrejä varsinaisen etulinjan taakse. Huoltoalueella sijaitsi niin asepatjat, puhelinkeskukset, postikonttorit kuin monet varastotkin. Noin kymmenen kilometriä ennen etulinjaa huoltojoukkojen rinnalla oli yhä enemmän varsinaisia taistelujoukkoja kuten tykistön tuliasemia, pioneeriosastoja ja lepovuorossa olevaa jalkaväkeä. Asemasodan aikana 3–5 kilometrin päässä etulinjasta toimivat suuret kanttiinit ja jopa elokuvateatterit. Kivimäen mukaan jalkaväkipataljoonan tasolle saavuttaessa oltiin jo selkeästi rintamalla, jolloin matkaa etulinjaan oli tilanteesta ja maastosta riippuen muutamasta sadasta metristä muutamaan kilometriin. Tällä tasalla toimi vielä sotilaskotisisaria ja lottia, mutta aivan etulinjassa elettiin miesten kesken.⁸ Kaikkien aineistooni

---

⁵ Heikkinen 2012, 23, 35.

⁶ Peltokorpi 2011, 31.

⁷ Heikkinen 2012, 34.

⁸ Kivimäki 2016 b, 19–23.

kuuluvien sotilaskotisisarten täsmällisistä komennuspaikoista ei ole tietoa, ja epämääräisyydestä huolimatta seuraan sotilaskotisisarten omia määrittelyjä rintamanaiseudesta.

Rintamasotilaskotisisaret työskentelivät erilaisissa olosuhteissa. Jotkut työskentelivät aivan etulinjan tuntumassa, toiset taaempana linjasta. Sotilaskoteja oli niin rannikkoseudulla ja saarilla kuin Karjalan korpimaillakin. Kodit olivat sitä yksinkertaisempia, mitä lähempänä etulinjaa työskenneltiin. Sotilaskoti saattoi olla järjestetty teltaan, korsiin tai parakkiin sotilaskodin ollessa yksinkertaisimmillaan korvikkeenkeittopiste avoimessa ulkoilmassa. Taaemmaksi etulinjasta rakennettiin jatkosodan aikana myös upeita isoja sotilaskoteja. Myös liikkuvia linja- tai kuorma-autoon perustettuja sotilaskoteja hyödynnettiin etenkin talvisodassa.

1.2 METODOLOGIA JA TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Tutkimuskysymysten kautta tarkasteluun nousee naisen asema sota-ajan Suomessa ja sodan luomassa poikkeuksellisessa ympäristössä. Ilona Kemppainen näkee, että sukupuolen on perusteltua olla tutkimuksen lähtökohtana, sillä aikalaisille sukupuoli oli vahvasti ihmisten elämään vaikuttava asia. Vaikka armeijaa kutsuttaisiin ”miesten kouluksi”, liittyy myös naiseuteen sotatilanteessa mielikuvia ja velvoitteita. Sukupuoli toimii myös työnjaon pohjana. Kemppaisen mukaan monissa sotaa käsittelevissä uusissa tutkimuksissa on yksinkertaistaen ollut pyrkimyksenä ”kirjoittaa naiset mukaan” sotahistoriaan, mutta se ei itsessään tuo uusia näkökulmia sota-aikaan, ellei ajan sukupuolijärjestelmää tarkastella kokonaisuutena. Sodan tarkastelu naisnäkökulmasta avaa paitsi sodankäynnin luonnetta, myös yhteiskunnan arvostuksia.⁹

Sukupuolesta on tullut naishistorian suuntauksen myötä yksi keskeinen näkökulma uuteen sotahistoriaan.¹⁰ Niin kutsuttu uusi sotahistoria on 1960-luvulla syntynyt historiantutkimuksen oppisuunta, joka on kasvattanut suosiotaan yhä enenevässä määrin viime vuosikymmeninä. Perinteinen, ”vanha”, sotahistoria on erään määritelmän mukaan kiinnostunut aseista, taktiikoista, johtajista, strategioista, kampanjoista ja logistiikasta.¹¹ Sotahistoria on perinteisesti keskittynyt erityisesti politiikan tarkasteluun, sillä sota on nähty politiikan jatkeena. Uuden sotahistorian tutkimussuuntaus syntyi haastamaan perinteisen sotahistorian tapaa tutkia sotaa. Tarkasteluun on otettu muun muassa ihmisen kokemus sodasta ja sodassa, sodan vaikutukset ja sodan läsnäolo rauhan aikana. Kenraalien ja poliitikkojen sijasta kiinnostuksen kohteena on ollut niin sanottujen tavallisten

---

⁹ Kemppainen 2007, 258.

¹⁰ Kemppainen 2007, 258.

¹¹ Bourke 2006, 21.

ihmisten kokemukset ja tapahtumatason taustalta löytyvät rakenteet.¹² Oma tutkimukseni jatkaa tällä uuden sotahistorian viitoittamalla tiellä. Käsittelen juuri sotilaskotisisarena toimineita ”tavallisia” naisia, joiden rooli sodassa on jäänyt aiemmasta historiankirjoituksesta sivuun. Sukupuoleen liittyen pohdin muun muassa sitä, miten naiseus oli sotilaskotisisarille sekä rasite että ylpeyden aihe tilanteesta riippuen.

Perinteisen ja uuden sotahistorian tutkimuksessa on eroa myös siinä suhteessa, mitä lähteitä tutkimuksissa käytetään. Perinteisen sotahistorian lähteinä on käytetty muun muassa virallisia dokumentteja ja armeijan johtoportaan elämäkertoja. Uusi sotahistoria sen sijaan kiinnostui epävirallisista dokumenteista kuten muistelmista, päiväkirjoista, kirjeistä ja romaaneista.¹³ Oma lähdeaineistoni koostuu nimenomaan tällaisista epävirallisista dokumenteista: muistelmista, päiväkirjoista ja kirjeistä.

Tutkimukseni metodina on laadullinen sisällönanalyysi ja lähdekriittinen historiantutkimuksellinen päättely. Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi esittävät, että sisällönanalyysi on monenlaiseen tutkimukseen sopiva perusanalyysimenetelmä. Sisällönanalyysi on tekstianalyysiä, jossa tekstistä etsitään merkityksiä, ja jonka avulla pyritään muodostamaan tutkittavasta ilmiöstä kuvaus tiivistetyssä ja yleisessä muodossa aineistoa luokittelemalla tai teemoittelemalla.¹⁴ Jaana Vuoren mukaan laadullisessa sisällönanalyysissä keskitytään siihen, mistä aiheista ja teemoista aineisto kertoo. Tutkija käy aineiston huolellisesti läpi ja etsii, tunnistaa sekä nimeää aineistosta sisällöllisiä elementtejä. Aineiston sisällöstä tehdään johtopäätöksiä, jotka kertovat esimerkiksi siitä mikä aineistossa on kiinnostavaa ja mikä erottaa tai yhdistää aineiston eri osia. Aineiston kielellinen tai ilmaisullinen muoto ei yleensä ole systemaattisen tarkastelun kohteena.¹⁵

Metodologiassa on kyse siitä, millä tavalla tutkittavasta aiheesta saadaan uutta tietoa. Tällöin on huomioitava se, millaisia mahdollisuuksia ja rajoitteita tutkimuksen toteuttamistapaan liittyy.¹⁶ Uuden sotahistorian tutkimukselle tyypillistä on ollut lähestymistapojen ja metodologioiden moninaisuus. Tällöin historiantutkimukseen ovat yhdistyneet sosiologian, antropologian, psykologian sekä sukupuoli- ja kirjallisuudentutkimuksen näkökulmat. Jos perinteisen sotahistorian menetelmin on tarkasteltu etenkin kansakunnan poliittista selviytymistä, on uusien lähestymistapojen myötä voitu tutkia esimerkiksi sitä, millaiseksi sodan arki, suomalaisten viholliskuva tai lasten

---

¹² Kinnunen ja Kivimäki 2006, 9–10.

¹³ Bourke 2006, 38.

¹⁴ Tuomi ja Sarajärvi 2018, 87.

¹⁵ Vuori: ”Laadullinen sisällönanalyysi”. Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja.

<<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/laadullinen-sisallönanalyysi/>> [luettu 16.12.2021]

¹⁶ Tuomi ja Sarajärvi 2018, 12.

kokemus sodassa muodostuivat. Uuden sotahistorian kritiikkinä perinteiselle sotahistorialle on ollut, että sotaa ei voida tutkia vain tapahtumahistorian tasolla. Kritiikki koskee myös menneisyyden hahmottamista suljettuna kokonaisuutena, joka muodostuu vain sodanjohdon ja poliitikkojen näkemyksistä, joiden pohjalta pyritään rekonstruoimaan sodan todellisuus mahdollisimman tarkaksi ja eheäksi esitykseksi. Uusi sotahistoria peräänkuuluttaa uskallusta ylittää tällaiset rajoitukset ja tarkastella sotaa säröineen ja ristiriitoinen kaikkineen.¹⁷

Tarkastelussani ovat sotilaskotisisarten kokemukset rintamalla. Ville Kivimäki on hahmotellut kokemushistorian käsitettä. Kivimäki määrittelee kokemushistorian siten, että sen tavoitteena on yhteiskunnallisten ilmiöiden selittäminen kokemusten kautta. Kivimäen mukaan kokemushistoria toimii sateenvarjona erilaisille metodologisille lähestymistavoille. Hän korostaa, että kokemushistorian vahvuutena on avoimuus monenlaisille käyttötavoille ja sovelluksille eikä sen tiukka määrittely ole tarkoituksenmukaista. Peruseriaatteena voidaan pitää sitä, että kokemushistoria pyrkii selittämään yhteiskunnallisia ilmiöitä kokemusten kautta. Kokemushistorian avulla pyritään vastaamaan esimerkiksi seuraavanlaisiin kysymyksiin: Millaisista kokemuksista yhteiskunta rakentuu ja millaisia kokemuksia muuttuva yhteiskunta tuottaa? Millaista on “eletty historia”? Minkä taustatekijöiden pohjalta ihmiset menneisyydessä ovat kokeneet oman aikansa? Kivimäki lisää, että kokemushistoriallinen tutkimus on monessa suhteessa yhteneväinen muistitietotutkimuksen kentän kanssa.¹⁸ Muistitietotutkimuksen keskeisenä tavoitteena on menneen lähestyminen muistelijoiden kokemusten ja elämänvaiheiden kautta. Muistitietotutkija tekee muistelijoiden historian näkyväksi, ottaa sen vakavasti sekä osoittaa muistelun historiallisen merkityksen.¹⁹

Aiemmin historiantutkimuksen piirissä muistitietoa on pidetty epäluotettavana lähdeaineistona, koska ”ihmiset muistavat kuitenkin väärin”.²⁰ Outi Fingerroos ja Riina Haanpää nostavat kuitenkin esiin muistitietotutkija Alessandro Portellin näkemyksen siitä, että muistitietoa voidaan pitää luotettavana lähdeaineistona, kunhan siihen suhtaudutaan aineiston vaatimalla tavalla. Muistitieto kertoo siitä, mitä muistelijat ajattelivat ja uskoivat tehneensä muistoissaan, ei siitä mitä ”todella” tapahtui.²¹ Alessandro Portelli korostaa sitä, että muistitieto kertoo ennen kaikkea tapahtumien merkityksestä muistelijalle muistelun hetkellä. Se mitä kertojat uskovat tapahtuneen, on yhtä lailla historiallinen tosiasia kuin se, mitä todella tapahtui. Vaikka muistitieto kertoo enemmän tapahtumien

---

¹⁷ Kinnunen ja Kivimäki 2006, 10–15.

¹⁸ Kivimäki 2019, 23, 26, 28, 30, 33.

¹⁹ Ukkonen 2006, 179.

²⁰ Kalela 2006, 83.

²¹ Fingerroos ja Haanpää 2006, 34.

merkityksestä kuin itse tapahtumista, ei se kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö muistitiedon avulla silti pyrittäisi esittämään totuutta.²²

Pääasiassa muistelman-aineistoon pohjautuvaan lähdeaineistooni liittyy monenlaisia metodologisia kysymyksiä. Sota-aiheita muistelu- ja muistitietoaineistoa käyttämällä paljon tutkineet Sari Näre ja Jenni Kirves pohtivat *Ruma sota: talvi- ja jatkosodan vaiettu historia* -teoksen esipuheessa, että vaikka muistitieto voi olla yksityiskohtien suhteen hataraa tai jopa virheellistä, se kuitenkin kuvaa todellisuutta ja todellisia tapahtumia mielen sisällä. Esimerkiksi sota-ajan juorut ja huhut kertovat jotain olennaista aikalaisten maailmankuvasta, peloista ja toiveista. Tässä tapauksessa lähteiltä ei tule kysyä mitä sodassa todella tapahtui, vaan miltä sota tuntui.²³

Muistitiedon vahvuus on siinä, että se nostaa esiin sellaisia kokemuksia, joita ei käsitellä virallisissa dokumenteissa ja niihin perustuvassa historian tutkimuksessa. Tämä mahdollistaa tiedon tuottamisen aiemmin tuntemattomista historiallisista tapahtumista tai uusien näkökulmien löytämisen tuttuihin tapahtumiin.²⁴ Täten muistitieto mahdollistaa kokemushistoriallisen tutkimuksen tekemisen, sillä virallisista dokumenteista ei ole löydettävissä kerrontaa yksilöiden kokemuksista. Muistitietoa analysoitaessa on ensiarvoisen tärkeää ymmärrys ajallisten ja kulttuuristen tekijöiden vaikutuksista muistelun muodollisiin ja sisällöllisiin piirteisiin²⁵. Kaija Heikkinen nostaa esiin tutkimuksessaan *Yksin vai yhdessä: rintamanaisen monta sotaa* sen, että rintamanaisten muistelmissa puhutellaan yleisöä, julkisuutta ja muita naisia. Muistelua on tehty kuviteltua lukijaa varten, jolle joko suoraan tai epäsuoraan kommentoidaan yhteiskunnallisia ja kulttuurisia ilmiötä. Kirjoituksista paistaa myös läpi tietynlainen itsekontrolli, jolloin tietyistä asioista kerrotaan jarrutellen ja varoen.²⁶ Muistelmat eivät ole syntyneet tyhjiössä, vaan ympäröivä yhteiskunta on vaikuttanut siihen mistä, mitä ja miten asioista kerrotaan.

Toinen merkittävä kokemushistoriallisen tutkimuksen mahdollistava lähdetyyppi on päiväkirjat, joiden käyttöön lähdeaineistona liittyy yhtä lailla sekä mahdollisuuksia että rajoitteita. Karoliina Sjö ja Maarit Leskelä-Kärki nostavat esiin, että päiväkirjat historian tutkimuksen lähteinä ovat kasvattaneet suosiotaan viime vuosikymmeninä mikrohistorian, arjen historian ja naishistorian tutkimussuuntausten myötä. Historiantutkimuksellisesti päiväkirja on mahdollisuus löytää autenttinen ääni historiasta ja menneisyydestä. Toisaalta kuitenkin myös päiväkirjan kirjoittaja värittää kertomaansa omien ajatustensa ja tunteidensa mukaan. Yhtä lailla kuin muistellessa, voi päiväkirjan kirjoittaja kokea tarvetta sensuroida itseään. Erityisesti vaikeista ja kauhistuttavista

---

²² Portelli 2006, 55–56.

²³ Näre ja Kirves 2008, 8.

²⁴ Salmi-Niklander 2006, 199.

²⁵ Ukkonen 2006, 189.

²⁶ Heikkinen 2012, 21, 24.

kokemuksista voi olla vaikeaa kirjoittaa heti niiden tapahduttua, eikä kaikkia kokemuksia välttämättä edes haluta sanallistaa.²⁷

Kirjeet eroavat muusta omaelämäkerrallisista aineistoista, kuten päiväkirjoista, keskustelullisen ulottuvuutensa takia, sillä kirjeet ovat ennen kaikkea kommunikaation muoto. Kirje on kirjoitettu tietystä näkökulmasta, tiettyä tarkoitusta ja tiettyä vastaanottajaa varten. Kirjeaineistosta tekee historian tutkijalle haasteellisen kirjekokoelmille tyypillinen yksipuolisuus.²⁸ Oman tutkimusaineistoni kannalta tämä on olennainen seikka. Olen kiinnostunut sotilaskotisisaren elämästä rintamalla, mutta kirjeiden kirjoittajina ovat sotilaskotisisaren ystävät. Minulla ei ole hallussani niitä kirjeitä, joita sotilaskotisisar on lähettänyt ystävilleen, joten minun on tehtävä sotilaskotisisaren elämää koskevat tulkinnat ystävien kirjoitusten perusteella. Kirjemateriaali on varsin vähäistä verrattuna muuhun aineistooni, mutta kirjeiden anti on siinä, että niiden kautta on mahdollista kurkistaa toisenlaiseen maailmaan kuin mitä muistelmaj- ja päiväkirjamateriaaleissa esitetään.

Historiantutkimuksen eettisiin kysymyksiin kuuluu pohdinta siitä, käsitelläänkö menneisyyden ihmisten kokemuksia tunnistettavina henkilöinä vaiko nimettöminä. Kirsi Vainio-Korhonen pohtii sitä, mikä on ylipäätään tutkijan oikeus levittää menneisyyden ihmisten elämää näkyville, vaikka tiedot voitaisiinkin anonymisoida. Etenkään arjen historiaa tutkittaessa tutkimuskohteet eivät mitenkään voineet ”aavistaa joutuvansa nimettyinä yksilöinä historian valonkeilaan.” Tästä syystä Vainio-Korhosen mukaan niin sanottuja tavallisia ihmisiä tutkittaessa on tutkittavien nimeämistä harkittava tarkkaan etenkin arkaluontoisten asioiden kohdalla.²⁹ Karoliina Sjö ja Maarit Leskelä-Kärki käsittelevät tutkijan oikeutusta päiväkirjojen tutkimisen suhteen: mikä on tutkijan oikeutus lukea toisen ihmisen yksityistä materiaalia? Eettisten valintojen perustana on sen huomioiminen, onko päiväkirja-aineisto arkistoitu, julkaistu, toimitettu vai yksityisomistuksessa. Jos aineisto vaikuttaa olevan tietoisesti tallennettu myöhempää yleistä käyttöä varten, voi aineiston käytön nähdä oikeutettuna.³⁰

Tutkielmani primäärimateriaalista merkittävä osa on julkista. Kirjoittajat ovat olleet itse aloitteellisia julkaisun suhteen ja kirjoittajien nimet ovat julkisesti esille. Tällöin on mielestäni täysin perusteltua käsitellä kirjoittajien kokemuksia heidän omilla nimillään. Monet muistelmateoksien kirjoittajat vaikuttavat olevan ylpeitä kokemuksistaan ja haluavansa tulla kuulluksi. Tässä suhteessa kirjoittajien nimien piilottaminen olisi mielestäni jopa loukkaavaa muistelijoita kohtaan, koska he ovat halunneet tulla esille omana itsenään ja tehdä kokemuksistaan julkisia. Minulla on materiaalia myös julkisista

---

²⁷ Sjö ja Leskelä-Kärki 2020, 12–14, 34–35.

²⁸ Lahtinen et al. 2011, 20.

²⁹ Vainio-Korhonen 2018, 5–6.

³⁰ Sjö ja Leskelä-Kärki 2020, 35–36.

arkistoista. Kirjoittajat ovat osallistuneet keruisiin ja olleet tietoisia siitä, että heidän tekstinsä tullaan tallettamaan arkistoon ja että niitä voidaan käyttää tulevaisuudessa tutkimuksen lähteenä. Arkistomateriaalissa ei ole erityisiä käytön kieltoja ja kirjoittajat ovat halunneet nimenomaan kirjoittaa sota-ajan vaiheistaan. Siksi käsittelen myös heidän kokemuksiaan nimien kera.

Tutkielmani aineistoon kuuluvista päiväkirjoista kaikki ovat vähintäänkin osittain julkaistuja ja julkaistu kirjoittajan nimellä, joten uskoakseni ei ole tarvetta anonymisoida kirjoittajia myöskään päiväkirjamateriaalin kohdalla. Mielestäni nämä päiväkirjat eivät myöskään sisällä mitään sellaista arkaluontoista materiaalia, jonka takia kirjoittajia olisi tarpeen häivyttää. Ainoastaan kirjemateriaalin kohdalla käsittelen kyseisen sotilaskotisisaren kokemuksia tunnistamattomana. Kirjeiden kirjoittajat eivät ole voineet olla tietoisia siitä, että heidän luottamuksellisesti kirjoittamiaan kirjeitä luetaan vuosikymmeniä myöhemmin ja käytetään tutkimuksen lähteenä. Kirjeet ovat tarkoitettu yksityiseen käyttöön ja kirjeissä käsiteltävät teemat voivat olla aikalaisperspektiivistä katsottuna arkaluontoisia. Täten uskon, että vastuullisinta on käsitellä kirjeissä esiintyviä henkilöitä tunnistamattomina.

1.3 SOTILASKOTITOIMINNAN TAUSTA

Sotilaskotityöllä on vahva kristillinen tausta. Sotilaskotityö alkoi ensimmäisen kerran maailmassa Sveitsissä kristillisten nuorisjärjestöjen piirissä vuonna 1856 sekä vuonna 1861 Yhdysvalloissa. Suomeen sotilaskotityö rantautui Saksasta, jossa sotilaskotityö lähti liikkeelle kristillistä lähetystyötä tehneen saksalaisen nuorison keskuudesta. Saksassa ideoitiin 1800-luvun loppupuolella, että kasarmi- ja harjoitusalueiden yhteyteen voitaisiin perustaa tiloja, joissa sotilaat voisivat viettää vapaa-aikaansa palveluksen lomassa; levätä, tavata ystäviä, lukea kirjallisuutta, kirjoittaa kirjeitä kotiin ja viihtyä henkisten harrastusten kuten Jumalan sanan parissa. Sotilaskotitoimintaa organisoitiin myös muissa Pohjoismaissa. Ruotsissa yhdistys nimeltä Soldaternas Vänner avasi ensimmäisen sotilaskodin vuonna 1877, jonka jälkeen yksityiset uskavaiset henkilöt tai yhdistykset alkoivat avata uusia sotilaskoteja.³¹

Tanskassa ensimmäisen sotilaskodin perusti Nuorten Miesten Kristillinen Yhdistys (NMKY) vuonna 1882. Myös Ruotsissa NMKY oli mukana järjestämässä sotilaskotitoimintaa. NMKY-liike oli syntynyt protestanttisena herätysliikkeenä, ja liikkeen johtohenkilöt arvioivat varusmiespalvelusta suorittavien keskuudessa suoritettavan työn erinomaiseksi lähetystyön mahdollisuudeksi. NMKY:tä on myös pidetty sotilaskotitoiminnan välittäjänä Suomeen. Ensimmäinen suomalainen sotilaskoti sijaitsi NMKY:n talolla Helsingissä. Se perustettiin sisällissodan aikana huhtikuussa 1918, kun

---

³¹ Airio 2018, 15, 17.

saksalaiset joukot olivat Helsingin valtauksen vielä ollessa kesken ottaneet NMKY:n talon hallintaansa. Talo järjestettiin sotilaskodiksi, jossa oli säännöllinen ruoka- ja kahvitarjoilu sotilaille. NMKY:n naisjaosto ja muut vapaaehtoiset naiset järjestivät sotilaskotiin tarjoiluja.³²

Suomalainen sotilaskotitoiminta otti varsinaisesti tuulta purjeisiinsa marraskuussa 1918, kun useissa suomalaisissa sanomalehdissä julkaistiin Saksassa kouluttautuneiden suomalaisten jääkärien Olli Paloheimon ja Selim Isakssonin lehtikirjoitus *Sotilaskoteja perustamaan*, jossa kehoitettiin suomalaisia ottamaan mallia saksalaisesta sotilaskotitoiminnasta. Kirjoituksen välittömänä seurauksena oli, että sotilaskoteja ryhdyttiin perustamaan suurille varuskuntapaikkakunnille. Ennen vuoden vaihtumista sotilaskoteja oli jo 11 paikkakunnalla. Aloite ja ensimmäiset käytännön toimenpiteet sotilaskotitoiminnan aloittamiseksi lähti useilla paikkakunnista nimenomaan naisten keskuudesta. Myös *Sotilaskoteja perustamaan* -kirjoituksessa oli vedottu nimenomaan naisiin. Osalla paikkakunnista alkava sotilaskotitoiminta pohjautui selvästi sisällissodan aikaiseen naisten vapaaehtoiseen maanpuolustustyöhön suojeluskunnissa. Sotilaskotitoiminnasta muodostuikin merkittävä arena naisten vapaaehtoiselle maanpuolustustyölle.³³ Vaikka sotilaskotitoiminnan alkuvaiheet kytkeytyivätkin osalla paikkakunnista suojeluskuntiin, on sotilaskotitoiminnan perusattribuuttina ollut epäpoliittisuus.³⁴

Sotilaskotiyhdistykset toimivat itsenäisesti tahoillaan, kunnes vuonna 1921 perustettiin Sotilaskotiliitto, jonka alaisuuteen yhdistykset järjestäytyivät. 1900-luvun alkupuolta hallitsi yleisesti maanpuolustustyötä korostava isänmaallisuus ja maanpuolustukseen liittyvä naisjärjestötoiminta oli aktiivista. Samaan aikaan Sotilaskotiliiton perustamisen kanssa perustettiin Lotta Svärd -järjestö avustamaan suojeluskuntia maanpuolustustoiminnassa. Lotta Svärd -järjestön keskusjohtokunnan periaatepäätös vuonna 1929 oli, että sotilaskodit tukevat armeijan huoltoa, kun taas Lotta Svärd vastaa ”puolustuslaitoksesta kokonaisuudessaan.”³⁵ Lotta Svärdin valtakunnallisesta luonteesta poiketen sotilaskotitoiminta keskittyi varuskuntapaikkakunnille, jolloin Sotilaskotiliiton jäsenmäärä jäi huomattavasti lottajärjestön jäsenmäärää pienemmäksi.³⁶

Toisessa maailmansodassa suomalaisten sotilaskotisisarten toiminta keskittyi nimenomaan sotilaskotien ylläpitoon, kun taas lottien toiminta oli monipuolisempaa ja laaja-alaisempaa.³⁷ Lotta Svärd järjestön -alajaostoista muonituslottiin kuuluneet kanttiinilotat tekivät kuitenkin hyvin samanlaista työtä kuin sotilaskotisisaret. Varsinaisen kanttiinitoiminnan lisäksi sekä lotat että

---

³² Airio 2018, 15–16; Lahtero 1974, 13; Sulamaa 1999, 755.

³³ Lahtero 1974, 15–16.

³⁴ Airio 2018, 408.

³⁵ Pohls 2009 b, 160–162, 182.

³⁶ Airio 2018, 31.

³⁷ Sulamaa 1999, 755.

sotilaskotisisaret ottivat osaa myös viihdytystoimintaan. Kanttiinilottien määrään verrattuna sotilaskotisisaria oli kuitenkin enemmän. Vuonna 1944 sotatoimialueella työskenteli 478 kanttiinilottaa, kun taas sotilaskodeissa työskenteli samaan aikaan arviolta noin 650–850 sotilaskotisisarta. Armeijan yksiköt päättivät, annettiinko kanttiinin pito lottien vai sotilaskotisisarten tehtäväksi.³⁸ Samalle alueelle ei yleensä otettu molempia toimijoita kanttiinipalveluiden hoitajiksi. Lottien myyntipisteistä käytettiin nimitystä kanttiini tai myymälä, kun taas Sotilaskotiliiton toimipisteet olivat sotilaskoteja. Vaikka lottia koskevassa kirjallisuudessa on korostettu sotatoimialueen sotilaskotien ja lottakanttiinien hyviä välejä, ei tämä Pentti Airion mukaan pidä täysin paikkaansa. Sotilaskotien ja lottakanttiinien välillä oli jännitteitä ja kilpailua.³⁹

Sotilaskotisisaret on monesti sekoitettu lottiin, vaikka Lotta Svärd ja Sotilaskotiliitto olivat toisistaan erilliset järjestöt erilaisine tavoitteineen ja työtehtävineen. Jopa aikalaistenkin oli vaikea erottaa sotilaskotisisaria ja lottia toisistaan⁴⁰. Myös akateemisessa historiankirjoituksessa sotilaskotisisaria on käsitelty lottina. Tutkija Jenni Kirves kirjoittaa artikkelissa *Kuvas seuraa mua matkallain* sotilaskotisisar Vuokko Karppisesta ”kanttiinilottana”⁴¹. Pia Olssonin lottia käsittelevän teoksen *Myytti ja kokemus* eräässä kuvassa on sotilaskotisisar jakamassa sotilaskotiauton antimia sotilaille, mutta kuvatekstissä kirjoitetaan lottien mielialoista antaen ymmärtää myös kuvan naisen olevan lotta.⁴² Lottien ja sotilaskotisisaren univormut olivat samantyyppisiä, joten sota-ajan mustavalkoisia valokuvia katsottaessa on helppo niputtaa sotilaskotisisaret osaksi lottia. Mustavalkoisista valokuvista sotilaskotisisaret voi erottaa lotista selvimmin taskun perusteella: lottien univormuissa rintataskuja on kaksi, kun taas sotilaskotisisarten puvuissa rintataskuja on vain yksi. Sotilaskotisisarilla oli myös kauluksessaan Sotilaskotiliiton merkki.

Tarkastelussani on nimenomaan rintamalla työskennelleet sotilaskotisisaret, mutta myös kotirintaman sotilaskotisisaret osallistuivat sotaponnistuksiin. Muiden kotirintaman naisten tavoin sotilaskotisisaret keräsivät varusteita, neuloivat ja lähettivät paketteja rintamajoukoille. Sotilaskotisisaret tekivät vapaaehtoista työtä myös sotasairaaloissa ja invalidien kuntoutuslaitoksissa. Haavoittuneille ja toipuville järjestettiin ajanvietettä, avustettiin kirjeiden kirjoittamisessa,

---

³⁸ Pohls 2009 c, 284.

³⁹ Airio 2018, 12, 192, 239.

⁴⁰ Pohls 2009 c, 284.

⁴¹ Kirves 2010 a, 92.

⁴² Olsson 2005, 130–131.

kuunneltiin murheita, kahvitettiin ja tarjottiin vaatteita.⁴³ Kotirintamalla sijaitsevat sotilaskodit toimivat rintamalle suuntaavien ja rintamalta palaavien sotilaiden huolto- ja tukipisteinä.⁴⁴

Graduni rakentuu niiden teemojen pohjalle, joita sotilaskotisisaret ovat tuottamassaan aineistossa käsitelleet. Matka kohti rintamaa aloitetaan luvussa 2 tarkastelemalla sitä, miksi ja miten sotilaskotisisaret päätyivät rintamalle sekä keitä nämä aineistoni sotilaskotisisaret olivat. Luvussa 3 paneudutaan siihen, millaista rintamasotilaskotityö käytännössä oli sodan eri vaiheissa: talvisodassa, jatkosodan hyökkäysvaiheessa, asemasotavaiheessa sekä jatkosodan perääntymisvaiheessa. Luku 4 keskittyy sotilaskotisisarten rooliin rintamalla. Luvussa 5 käsitellään sodan kauheuksia, kun taas luvussa 6 tarkastelussa ovat sodan ilot, ystävyys ja ihmissuhteet. Luvussa 7 pohdinnassa ovat sukupuolten välisiin suhteisiin liittyvät teemat. Viimeinen luku 8 jakautuu kahteen eri kokonaisuuteen. Luvussa 8.1 sotilaskotisisarten matka saa päätöksen, kun he palaavat rintamalta siviiliin joko sodan päätyttyä tai kesken sodan. Kun luku 8.1 on sotilaskotisisarten matkan päätepiste, on luku 8.2 tutkimukseni päätepiste ja yhteenvetoluku kaikelle tässä tutkimuksessa käsittelemälleni.

2 TIE SOTILASKOTISISAREKSI

2.1 RINTAMALLE LÄHDÖN MOTIIVIT

”Minä sotilaskotisisar olen vannonut ja luvannut Jumalan nimissä palvella ja kunnioittaa isänmaatani Suomea. En väisty tehtävistäni niin kauan kuin isänmaani minua tarvitsee, ja jos Luoja minua varjelee siellä taistojen melskeessä. Kaukana kodistani ja omaisistani palvelen kunniakasta tehtävääni.”⁴⁵

Sodan sytyttyä ja sodan aikana naiset saattoivat kokea riittämättömyyden tunnetta, kun he eivät naisina voineet osallistua Suomen puolustamiseen miesten tavoin asepalveluksessa. Osallistuminen naisjärjestöjen organisoimaan maanpuolustustyöhön nähdään kuitenkin yleensä sodan ajan naisten muisteluissa vastineena miesten sotapalvelukselle.⁴⁶ Sotilaskotisisarten kertomuksista nousee esiin ennen kaikkea kaksi toisiinsa kytköksissä olevaa vahvaa motiivia maanpuolustustyöhön osallistumiseen ja rintamalle lähtemiseen: isänmaallisuus ja uskonnollisuus. *”Uskovaisen kodin kasvattina minullakin oli halu puolustaa isänmaata jonkin naisille sopivan tehtävän puitteissa”*,

---

⁴³ Airio 2018, 187–188.

⁴⁴ Vanonen 2010, 10.

⁴⁵ Vuorinen 2010, 87.

⁴⁶ Olsson 2018, 165–166.

sotilaskotisisar Maria Hietalahti kertoo.⁴⁷ Vaikuttimeksi lähteä sotilaskotikomennukselle jatkosodan aikana mainitaan naisten kertomuksissa muun muassa talvisodan ihme ja halu auttaa suomalaista sotilasta.⁴⁸

Ajan hengen mukaisesti nuoria kasvatettiin kodin, uskonnon ja isänmaan arvostamiseen. Uhrimieltä ja toimintakykyä koskevin ihanteina nähtiin sisukkuus, rehellisyys, urhoollisuus, oikeudentunto, hyvätapaisuus, täsmällisyys, työn kunnioitus, siveellinen käytös ja hyvä ryhti.⁴⁹ Uskonnollisuutta ei välttämättä tuoda erikseen esiin, mutta se paistaa vahvasti läpi sotilaskotisisarten päiväkirjamerkinnöistä ja muistelmista. Monet aineistoni sotilaskotisisarista eivät myöskään erittele syitä lähteä rintamalle. Voi olla, että he kokevat lähtönsä syiden ja isänmaan hyväksi toimimisen olevan niin itsestäänselvyys, ettei sitä tarvitse erikseen mainita. Muistelmatekstit ovat myös monesti melko lyhyitä, jolloin vähäistä käytettävissä olevaa tilaa ei ole haluttu käyttää rintamalle lähdön perusteluun.

Kaija Heikkinen on tutkimuksessaan kiinnittänyt huomiota siihen, että rintamalle lähtevät naiset saattavat kokea olevansa velkaa isänmaalle miespuolisen lähiomaisen sodassa kaatumisen myötä.⁵⁰ Näin on myös sotilaskotisisarten kohdalla. Esimerkiksi Anni Malinen koki velvollisuudekseen lähteä jatkosodassa sotilaskotityöhön rintamalle, koska hänen veljensä eivät olleet kykeneväisiä lähtemään sotaan. Yksi veljistä oli kaatunut talvisodassa ja kaksi haavoittunut. Hän ajatteli, että koska oli terve ja vahva, oli nyt hänen vuoronsa lähteä rintamalle.⁵¹ Myös Maila Paju ja hänen nuorempi sisarensa Lilja kokivat Arvi-veljen kaatumisen myötä olevansa velvoitettuja tekemään oman osansa isänmaan puolesta, joten he ilmoittivat haluavansa sotilaskotisisariksi etulinjaan.⁵²

Lea Tuiremo on tutkinut Pohjois-Savon Rintamanaiset ry:n jäsenten kokemuksia sotatoimialueella vuosina 1939–1945 käyttäen lähteinään kyselytutkimusaineistoa. Tuiremon kyselytutkimuksen mukaan merkittävimpänä syynä rintamalle lähtöön oli isänmaanrakkaus. Toinen selvästi esiin nouseva syy oli velvollisuudentunto. Jonkin verran vaikutusta oli perheenjäsenen esimerkillä. Seikkailunhalu sen sijaan oli vähäinen syy.⁵³ Lea Tuiremon tutkimuksen tulokset vastaavat havaintojani käsittelemästäni aineistosta. Isänmaanrakkaus, velvollisuudentunto ja perheenjäsenen esimerkki ovat aineistostani esiin nousevia syitä rintamalle lähtemiselle, mutta seikkailunhalua sen sijaan ei ole mainittu kertaakaan rintamalle lähdön motiivina.

---

⁴⁷ Hietalahti 2004, 182.

⁴⁸ Mikkola 2010, 98.

⁴⁹ Näre 2008 b, 18.

⁵⁰ Heikkinen 2012, 53.

⁵¹ Malinen 1988, 286.

⁵² Airio, 2018, 223.

⁵³ Tuiremo 1992, 48.

On kuitenkin syytä huomata, että seikkailunhalu on syy, jota ei välttämättä ole hyväksyttyä tuoda julki, vaan sen sijaan halutaan korostaa isänmaallisuutta. Lottia tutkinut Kaisa-Maria Peltokorpi näkee, että nimenomaan seikkailunhalu oli monelle nuorelle lotalle rintamakomennukselle lähdön motiivina, vaikka lottien isänmaallis-uskonnollista velvollisuutta on korostettu erityisesti lottajärjestön tuottamassa historiassa. Hänen mukaansa lotissa oli sekä seikkailun- ja jännityksenhalun siivittämänä rintamalla lähteneitä naisia että heitä, jotka tekivät lottatyötä velvollisuudentunnosta isänmaata ja lottajärjestön kohtaan. Seikkailunhalu ja isänmaallisuus eivät myöskään ole toisiaan poissulkevia syitä rintamalle lähtöön, vaan seikkailunhalua koettiin isänmaallisen innostuksen rinnalla.⁵⁴

Yhtenä vaikuttimena rintamalle lähtemiselle oli kaipuu kotiseudulle. Aineistoni sotilaskotisisarissa oli useampia talvisodan evakkoja, jotka haikailivat takaisin talvisodan jälkeen luovutettuun ja sittemmin jatkosodassa uudelleen vallattuun Karjalaan. Erästä näistä naisista, talvisodan evakkoa Kerttu Kauppilaa, pyydettiin keväällä 1944 rintamasotilaskotisisareksi Raivolan sotilaskotiin Karjalankannakselle. Kauppila oli halukas lähtemään, sillä tällä tavoin hän pääsisi lähemmäs rakasta kotipaikkakuntaansa Terijokea.⁵⁵ Tutkija Kaija Heikkisen mukaan monille tuntemattoman Itä-Karjalan viehätyksensä saattoi houkutella naisia töihin rintamalle.⁵⁶ Itä-Karjalaa romantisoidaan sotilaskotisisarten kertomuksissa, mutta ei vaikuta siltä, että Itä-Karjala varsinaisesti olisi ollut syynä rintamalle lähtöön. Sotilaskotisisaret eivät lähtökohtaisesti voineet valita komentopaikkaansa, joten heidän oli lähdettävä sinne, minne komennus kävi.

Lokakuussa 1939 säädettiin laki työvelvollisuudesta, jonka mukaan työvelvollisia olivat kaikki 18–54-vuotiaat kansalaiset perheestään huoltovelvollisuudessa olevia naisia lukuun ottamatta. Työvelvollisia miehiä ja naisia lähetettiin myös sotatoimialueille ja erityisesti rintamalla toimivissa pesulajunissa oli töissä työvelvollisia naisia.⁵⁷ Hankkimalla paikan itse saattoi vaikuttaa töihinsä, muussa tapauksessa työvelvollisen oli mentävä sinne, mistä paikka osoitettiin.⁵⁸ Sotilaskotisisar Betty Kekki nostaa muistelmatekstissään esille sen, että sotilaskotityö oli suosittu työpalvelumuoto opiskelijoiden keskuudessa asemasodan aikana. Kekki kertoo, että hänen palvelemissaan sotilaskodissa runkona säilyi sama sisarjoukko koko jatkosodan ajan, mutta täydennystä tuli ja meni tilanteiden mukaan.⁵⁹ Kekin kuvauksesta saa käsityksen, että kantajoukko oli sotilaskotityöhön sitoutuneita pitkäaikaisia sisaria, kun taas täydennyssisaret olivat päätyneet sotilaskotityöhön

---

⁵⁴ Peltokorpi 2011, 278.

⁵⁵ Kuvia elämäni varrelta, 4.5.1984, KE 6047. SKS KRA.

⁵⁶ Heikkinen 2012, 53.

⁵⁷ Paavilainen 2010, 43.

⁵⁸ Kleemola 2010, 48.

⁵⁹ Kekki 1978, 229.

työvelvollisuuden myötä. Yksikään aineistoni naisista ei kuitenkaan kerro lähteneensä rintamalla työpalvelun takia.

Kaija Heikkisen mukaan rintamalla taistelevat miehet naisten rintamalle lähtemisen motiivina on tabu, josta ei puhuta.⁶⁰ Omassa tutkimusaineistossani rintamalle lähtemisen motiiviksi ei mainita miehiä yleisesti, mutta joissakin tapauksissa sotilaskotisisaria on ajanut rintamalle halu päästä lähemmäksi jotakin tiettyä tuttua rintamalla sotivaa miestä. Sirkka Kautto halusi päästä lähemmäs rintamalla sotivaa kihlattiaan, joten hän ilmoittautui Sotilaskotiliittoon ja lähti komennukselle⁶¹. Myös Maria Hietalahti kertoo, että osamotiivina rintamalle lähtemiseen oli isänmaallisuuden ja uskonnollisuuden lisäksi sotaan lähtenyt naapurikylän poika, johon tämä oli kiintynyt.⁶² Samaan aikaan rintamalla oleminen ei kuitenkaan tarkoita suoranaisesti mahdollisuutta tavata. Hietalahti ei mainitse naapurikylän poikaa enää toiste, mutta Kautto kertoo, ettei hän tavannut kihlattiaan rintamalla. Aluksi he olivat samalla alueella, mutta sittemmin heidän joukkonsa kulkivat eri suuntiin⁶³. Tällöin ajatus samaan aikaan rintamalla olemisesta on lähinnä symbolinen.

Kaisa-Maria Peltokorven lottia käsittelevässä tutkimusaineistossa todennetaan se, että joillakin lotilla yhtenä motiivina rintamakomennukseen oli miehen löytäminen.⁶⁴ Myös erään sotilaskotisisaren henkilökohtaisista kirjeistä paljastuu se, että miehen haku rintamalta ei ollut ennenkuulumaton ajatus rintamalle lähteneiden naisten keskuudessa. Sotilaskotisisaren ystävä kirjoittaa kotirintamalta: *”Kyllä siitä Sinun reissustasi taitaa tulla sellainen ’miehenhakumatka’. Niin se kyllä pitää tehdä, ei täällä niitä saa vaikka mikroskoopilla etsisi.”*⁶⁵ Sotilaskotisisaren omista aatteista ei ole tietoa, mutta ystävä kannustaa etsimään miehen rintamalta, sillä on selvää, että sota-ajan olosuhteissa suurin osa nuorista miehistä oli kaukana kotoa rintamalla. Huolena saattoi myös olla se, että sodan jälkeen nuorista miehistä tulisi olemaan pulaa. Nämä henkilökohtaiset kirjeet avaavat pääsyn maailmaan, joissa ei ole tarvetta vakuutella yleisölle isänmaallisia motiiveja ja piilotella miesten vetovoimaa.

2.2 NUORIA JERMUJA

---

⁶⁰ Heikkinen 2012, 54.

⁶¹ Tarinaa eräästä vaiheesta elämässäni. 25.2.1991. SATA 6443. SKS KRA.

⁶² Hietalahti 2004, 182.

⁶³ Tarinaa eräästä vaiheesta elämässäni. 25.2.1991. SATA 6446. SKS KRA.

⁶⁴ Peltokorpi 2011, 237.

⁶⁵ Ystävän kirje sotilaskotisisarelle 12.6.1943.

”Kenr. Dietl ihmetteli, kuinka suomalaisilla on noin nuoria naisia etulinjassa (Maire 20, Betty 18 vuotta). Liekö hänelle selvitetty, että sotilaskotisiskot olivat jo ”jermuja”, sodan alusta alkaen pataljoonan sotilaskodissa mukana toimineita ja kulkeneita.”⁶⁶

1940-luvulla täysi-ikäisyys saavutettiin 21-vuotiaina. Useampi sotilaskotityöhön päätnyt nainen kertoo, kuinka he haaveilivat alaikäisinä tai hädin tuskin täysi-ikäisinä nuorina pääsystä rintamalle. Monella oli lottakomennus ensimmäisenä mielessä. Lotta Svärdissä ikäraja komennukselle oli 20 vuotta, tosin säännöstä joustettiin sodan pitkittymisen ja henkilöstöpulan vuoksi⁶⁷. Sotilaskotisisareksi olikin helpompi ja nopeampi tulla kuin lotaksi.⁶⁸ Alle 20-vuotiaat naiset, joita ei päästetty lottakomennukselle, saattoivat kääntyä sotilaskotijärjestön puoleen. Esimerkiksi Anni Malinen kertoo, kuinka halusi lähteä rintamalle, mutta kotipaikkakunnan Lotta Svärd -osasto piti 19-vuotiasta Malista liian nuorena. Malinen kuitenkin kuuli, että partiojärjestön kautta olisi mahdollista lähteä sotilaskotityöhön, ja hän tarttui tähän mahdollisuuteen.⁶⁹ Sotilaskotityöhön saattoi päästä järjestön ulkopuolelta, mutta kaikkien komennukselle lähtijöiden oli kuitenkin liityttävä liittoon.⁷⁰

Osa lähdeaineistossani olevista sotilaskotisisarista oli hyvin nuoria, jopa 15–16-vuotiaita toimiessaan sodan ajan sotilaskodeissa. Leena Laiho kertoo olleensa kiinnostunut sotilaskotityöstä jo ihan nuoresta alkaen. Hänestä tuli aputyttö Koiviston edustalla saarella sijaitsevaan Saarenpään linnakkeen sotilaskotiin 15-vuotiaana keväällä 1939 ennen sodan alkua. Sodan sytyttyä Laiho jatkoi työskentelyä linnakkeen sotilaskodissa, mutta joulunalusviikolla tilanteen muuttuessa yhä vaarallisemmaksi siirrettiin 15–17-vuotiaat nuoret mantereelle, josta Laiho jatkoi uuteen asemapaikkaan Tammisaareen.⁷¹ Kuten alun lainauksesta käy ilmi, nuoret sotilaskotisisaret herättivät myös ihmetystä. Kaija Heikkisen mukaan jotkut rintamalla olleet miehet säälivät naisia näiden nuoruuden takia⁷².

On kuitenkin huomattava, että tutkimusajankohtana nuoruutta ei käsitetty samalla tavalla kuin nykyään. Viimeistään sota vei nuoret lapsuudesta suoraan vastuunkantoon ilman aikuisuuteen valmentavaa siirtymää. Sota tarkoitti monille nuorille luopumista omista toiveista ja huolettomasta elämänvaiheesta kansakunnan edun nimissä.⁷³ Toisaalta tutkija Annika Latva-Äijön mukaan tuolloinen 20-vuotias oli monella tapaa nuorempi kuin tämän päivän 20-vuotias. Maailma oli pienempi ja rajallisempi paikka, jolloin kokemuksetkin olivat rajallisempia ja ne kasaantuivat

---

⁶⁶ Salmio 1992, 170.

⁶⁷ Latva-Äijö 2009, 362.

⁶⁸ Pohls 2009 c, 284.

⁶⁹ Malinen 1988, 286.

⁷⁰ Vanonen 2010, 10.

⁷¹ Laiho 2004, 186–187.

⁷² Heikkinen 2012, 59.

⁷³ Näre 2008 b, 9.

hitaammin kuin nykyään. Nuoret asuivat pienissä yhteisöissä, joissa sosiaalinen kontrolli oli tiukkaa. Sota ympäristönä oli aivan uusi ja poikkeuksellinen, joten komennukselle lähtö merkitsi äkillistä ja isoa muutosta elämään. Rajoitukset, kontrolli ja niitä ylläpitänyt sosiaalinen paine katosivat sukeltaessa sodan maailmaan. Monet olivat vielä kokemattomia ja naiiveja sekä valmistautumattomia sodan kokemiseen komennuksella. Latva-Äijö uskoo, että hyvin monet komennukselle lähteneet lotat eivät tieneet, mitä heitä todellisuudessa odotti.⁷⁴

Talvi- ja jatkosodassa toimineista lotista suurin osa oli nuoria naimattomia naisia, jotka asuivat vielä lapsuudenkodissaan.⁷⁵ Näin oli myös aineistoni sotilaskotisisarten osalta: yksikään aineistoni sotilaskotisisar ei kerro olevansa naimisissa rintamalle lähtiessään. Muutama mainitsee olevansa kihloissa. Kaija Heikkisen mukaan naimisissa olevia naisia oli rintamalla suhteellisen vähän. Aviomiehet eivät välttämättä olleet kovin myötämielisiä vaimon rintamalle lähdön suhteen. Avioituneilla naisilla saattoi monesti olla lapsia ja muuta huolettavaa perhettä tai vaimoja tarvittiin maatilana töihin. Toisaalta Heikkisen mukaan myös lapsettomia aviovaimoja vaikutti olleen rintamalla vähän. Jos nainen leimautuu lapsettomanakin ennen kaikkea äidiksi, ei perusta ole otollinen naisten rintamalla lähtemiselle.⁷⁶

Rintamalle lähetettiin nuorien naimattomien naisten lisäksi keski-ikäisiä naisia, joiden lapset pärjäisivät omillaan.⁷⁷ Huomionarvoista on se, että aineistossani ei ole lainkaan vanhempien sotilaskotisisarien, esimerkiksi upseerien vaimojen, kokemuksia, vaan aineistoni keskittyy parikymppisten tai sitä nuorempien sotilaskotisisarten kokemuksiin. Vanhempia sotilaskotisisaria kuitenkin oli rintamalla, sillä heistä kirjoitetaan sotilaskotisisarten muistelmissa. On syytä pohtia, miksi vanhempien sotilaskotisisarten kokemuksia ei ole löydettävissä. Kenties osittaisena syynä on se, että varsinaisen muisteluboomin noustua 1980-luvulta lähtien he saattoivat olla jo varsin iäkkäitä.

Osa aineistoni sotilaskotisisarista oli vielä koululaisia rintamalle lähtiessään, muutama opiskeli yliopistossa. Toiset taas olivat työssä ja usean naisen työt liittyivät entuudestaan maanpuolustustoimintaan. Sirkka Kautto havitteli pääsyä emäntäkouluun, mutta odotellessa mahdollisuutta aloittaa emäntäkoulussa hän haki töitä armeijan esikunnasta syksyllä 1939. Jatkosodan alettua hän sai komennuksen valtion tiedotuslaitokseen, kunnes ilmoittautui Sotilaskotiliittoon ja lähti rintamalle 24-vuotiaana.⁷⁸ 19-vuotias Kerttu Kauppila oli keväällä 1944 töissä lastentarhassa, mutta lastentarhan toiminta keskeytettiin. Palkan saadakseen Kauppilan oli lupauduttava puolustuslaitokselle töihin. Hän päätyi töihin ompelimoon, mutta ei viihtynyt lainkaan

---

⁷⁴ Latva-Äijö 2009, 362.

⁷⁵ Peltokorpi 2011, 19.

⁷⁶ Heikkinen 2012, 55, 56

⁷⁷ Lagerbohm 2010 c, 32.

⁷⁸ Tarinaa eräästä vaiheesta elämässäni. 25.2.1991. SATA 6426, 6442–6444. SKS KRA.

ompelimossa. Kauppila mainitsi asiasta johtajattarelle, joka kysyi Kauppilalta halukkuutta lähteä sisarensa kanssa sotilaskotityöhön rintamalle.⁷⁹ 19-vuotias Helvi Kuismanen työskenteli sisarensa kanssa eräässä kotirintaman sotilaskodissa vuonna 1942. Kesän alussa sotilaskoti kuitenkin suljettiin ja sisarukset jäivät työttömiksi. Tällöin Kuismanen päätti lähteä sotilaskotityöhön rintamalle.⁸⁰

On huomattavaa vaihtelua sen suhteen, kuinka kauan naiset toimivat sotilaskotitehtävissä rintamalla. Aineistoni naisista muutama työskenteli lähes koko talvi- ja jatkosodan ajan. On myös naisia, jotka työskentelivät rintamalla lomittajana esimerkiksi kesän ajan tai vaikkapa vain yhden viikon kesästä. Useimpien sotilaskotisisarten rintamalla oloaika vaikuttaa olleen jotain näiden väliltä joistakin kuukausista muutamiin vuosiin. Havaintoni vastaavat aiempaa tutkimusta rintamanaisten komennusajasta: Lea Tuiremon mukaan naisten rintamalla oloaika vaihteli kuukaudesta viiteen vuoteen. Viidesosa oli komennuksella 1–6 kuukautta, yli puolet 2 vuotta tai sitä vähemmän ja neljännes palveli yli kolme vuotta. Toisaalta Tuiremo nostaa esiin sen, että monet tutkimukseen osallistuneet rintamanaiset muistivat rintamalla oloaikansa tutkimushetkellä huonosti tai se oli merkitty epäselvästi kyselylomakkeeseen.⁸¹

2.3 SUHTEILLA JA LOTTATYÖN SIJASTA

”Olin muonituskurssin käynyt lotta, mutta lottien mielestä liian nuori rintamalle, niinpä pääsin mukaan Sotilaskotiliiton kautta vapaaehtoisena vihreänä sisarena.”⁸²

Osalla aineistoni sotilaskotisisarilla oli kova halu päästä rintamalle, kuten niillä nuorilla, jotka Lotta Svärd -järjestön tiukkojen ikävaatimusten takia keksivät, että rintamalle voi päästä myös Sotilaskotiliiton kautta. Osa taas päätyi rintamasotilaskotityöhön pikemminkin olosuhteiden vaikutuksesta ilman aktiivista hakeutumista sotilaskotityöhön. Tyypillistä vaikuttaa olevan päätyminen sotilaskotityöhön suhteiden avulla, sillä useat naiset kertovat, että heitä nimenomaisesti pyydettiin sotilaskotityöhön. Raudusta kotoisin oleva talvisodan evakko Eila Isometsä kertoo olleensa jatkosodan alkaessa sukulaisperheensä luona Virolahden rajapitäjässä, jossa häntä pyydettiin paikalliseen sotilaskotiin työhön.⁸³ Liisa Hagelberg taas työskenteli opintojensa ohella vapaaehtoisena sisarena Helsingissä sijainnassa merivoimien esikunnan sotilaskodissa. Kun talvella 1944 tiedusteltiin vapaaehtoista henkilökuntaa Laatokan rannikkopuolustuksen alaisiin

---

⁷⁹ Kuvia elämäni varrelta, 4.5.1984. KE 6047. SKS KRA.

⁸⁰ Elämäni kiemurat, 13.2.1991. SATA 8461-8462. SKS KRA.

⁸¹ Tuiremo 1992, 49.

⁸² Hietalahti 2004, 182.

⁸³ Isometsä 1988, 164.

tykistölinnakkeisiin ja pattereihin, otti Hagelberg pestin vastaan.⁸⁴ Osa sodan aikana rintamalla työskennelleistä sotilaskotisisarista oli aloittanut sotilaskotityössä jo ennen talvisodan alkua ja jatkoi sotilaskotityössä myös sodan sytyttyä. Anna-Liisa Veijalainen kertoo päätyneensä sotilaskotityöhön sattuman oikusta 23-vuotiaana syksyllä 1938, kun häntä pyydettiin johtajattareksi Tuppuran saarella sijaitsevaan sotilaskotiin.⁸⁵

Helsinkiläinen 25-vuotias yliopisto-opiskelija Hilikka Salmio oli syksyllä 1939 ennen talvisodan syttymistä työskennellyt vapaaehtoisena Hennalan sotilaskodissa Lahdessa. Salmion ystävän äiti toimi Lahden sotilaskotiyhdistyksen puheenjohtajana ja Salmio oli kertonut tälle olevansa kiinnostunut tekemään enemmänkin maanpuolustustyötä. Kun ystävän äidiltä tiedusteltiin tammikuussa 1940 luotettavaa henkilöä lähtemään sotilaskotityöhön rintamalle, ehdottaa hän Salmiota tehtävään.⁸⁶ Syksyllä 1941 taasen Vuokko Karppinen lähtee rintamasotilaskotityöhön entisen koulutoverinsa Hilikka Salmion pyynnöstä.⁸⁷ 17-vuotias Mirja Valve ei varsinaisesti päättänyt lähteä mukaan sotilaskotityöhön, mutta hänen äitinsä oli aktiivinen sotilaskotisisar, jonka myötä tytär päätyi sotilaskotisisareksi ja rintamalle.⁸⁸ Suhteet edesauttoivat myös Liisa Jänhiän pääsemistä sotilaskotityöhön. 16-vuotias Jänhiä oli haaveillut sotilaskotityöstä ja tämä haave täyttyy, kun hänen äitinsä tapaa Sotilaskotiliiton johtohahmoihin kuuluvan Ingrid Kekkosen, ja puhuu Kekkoselle tyttärensä puolesta⁸⁹.

Monet sotilaskotityöhön päätyneistä naisista olivat liittyneet ensiksi lottiin ja osa oli työskennellytkin lottatehtävissä. Hilikka Salmio kirjoittaa syyskuussa 1939 liittyneensä lääkintälottiin, koska haluaa olla mukana ja auttamassa, jos sota syttyisi.⁹⁰ Eila Isometsä korostaa kuuluneensa jo pikkulottiin ja sittemmin lottiin.⁹¹ Lottatyö oli joillekin kannustin sotilaskotityöhön lähtemiseksi: Eila Mikkola kertoo, että halu auttaa suomalaista sotilasta syttyi talvisodan aikana hänen toimiessaan pikkulottana Kainuun rajavartioston kasarmialueella. Varsinaiseen sotilaskotityöhön Mikkola lähti koulunsa päättäneenä 16-vuotiaana keväällä 1943.⁹² Ottaen huomioon, että Lotta Svärd -järjestön jäsenmäärä oli viimeisessä jäsenmäärän tilastoinnissa yli 170 000 jäsentä, ei ole yllättävää, että monet sotilaskotisisaretkin saattoivat olla lottajärjestön toiminnassa mukana.

---

⁸⁴ Airio 2018, 238.

⁸⁵ Veijalainen 2006, 9–11.

⁸⁶ Salmio 1992, 29.

⁸⁷ Karppinen 1978, 231.

⁸⁸ Tiilikainen 1995, 79.

⁸⁹ Jänhiä 2002, 185.

⁹⁰ Salmio 1992, 18.

⁹¹ Isometsä 1988, 164.

⁹² Mikkola 2010, 98

Kaarle Sulamaa kirjoittaa, että sotilaskodeissa saattoi sodan aikana työskennellä myös lottia.⁹³ Vaikka Lotta Svärdin ylläpitämät lottakanttiinit ja Sotilaskotiliiton ylläpitämät sotilaskodit olivat erillisiä, löytyy omastakin aineistoni esimerkkejä lottien työskentelystä Sotilaskotiliiton sotilaskodeissa. Senni Parsama kertoo, että sai jatkosodan alettua kesällä 1941 komennuksen lottatyöhön, mutta perillä komennuspaikassa selvisi, että työpaikka olikin Sotilaskotiliiton alaisuudessa oleva sotilaskoti. Parsaman mukaan hänen lottapukunsa ei aiheuttanut hämminkiä, joten hän käytti sitä muutaman kuukauden, koska talolla ei aluksi ollut tarjota sotilaskotisisaren pukua.⁹⁴ Hilikka Salmio kertoo, että Tenkalahden kansakoululle perustettuun sotilaskotiin saatiin avuksi kaksi nuorta 18-vuotiasta lottaa.⁹⁵

Läheisten suhtautuminen naisten rintamalle lähtöön on kertomusten mukaan vaihtelevaa. Suurin osa aineistossani olevista sotilaskotisisarista oli alle tai hieman yli parikymppisiä nuoria, jolloin vanhempien mielipiteellä saattoi olla hyvinkin suurta merkitystä rintamalle lähtemisen kannalta. Osan vanhemmat epäröivät päästää tyttärtään rintamalle, osa suhtautui varsin myötämielisesti. 16-vuotias Liisa Jänhiän rintamalle lähtemisen edellytyksenä oli isän lupa ja Jänhiän onneksi hän sai isältään luvan lähteä⁹⁶. Myös 25-vuotiaan Hilikka Salmion vastatessa myöntävästi Sotilaskotiyhdistykseltä tulleeseen pyyntöön lähteä rintamalle kehoitettiin häntä ensin sopimaan asiasta vanhempiensa kanssa. Salmio kirjoittaa, että vanhemmat epäröivät kovasti, mutta totesivat sitten, etteivät voi estää lähtöä, kun Salmio oli niin innokas.⁹⁷ Sirkka Kautto kertoo, että hänen vanhempansa eivät vastustaneet 24-vuotiaan tyttärensä aikomusta lähteä sotilaskotikomennukselle rintamalle ja rintamalla sotiva kihlattuakin hyväksyi päätöksen.⁹⁸ 19-vuotiaan terijokelaisen Kerttu Kaupilan ja hänen sisarensa Tyynen aikeisiin lähteä rintamalle ei isä kommentoinut mitään. Äitikään ei vastustanut, mutta 18-vuotiaan Tyynen-siskon päästäminen matkaan askarrutti äitiä. Äiti kuitenkin luotti siihen, että isosisko Kerttu pitää myös Tyynestä huolen rintamalla.⁹⁹ Laina Saari kertoo, että hänen isänsä hieman kielteli rintamalle lähtöä, mutta lopulta toi kuitenkin tyttärelleen oman repun lähtöä edeltävänä iltana.¹⁰⁰

Varsinaisesta vastustuksesta sotilaskotityötäkohtaan ei mainita. On kuitenkin havaittavissa, että kaikki eivät välttämättä suhtautuneet myötämielisesti sotilaskotisisarten rintamalla oloon. Anna-Liisa Veijalainen kertoo, että suku nimitti häntä ”*ihan hulluksi naiseksi*”¹⁰¹. Kaija Heikkinen nostaa

---

⁹³ Sulamaa 1999, 755.

⁹⁴ Parsama 2010, 83.

⁹⁵ Salmio 1992, 31.

⁹⁶ Jänhiä 2002, 185.

⁹⁷ Salmio 1992, 29.

⁹⁸ Tarinaa eräästä vaiheesta elämässäni. 25.2.1991. SATA 6444-6445. SKS KRA.

⁹⁹ Kuvia elämäni varrelta, 4.5.1984. KE 6047. SKS KRA.

¹⁰⁰ Sisaret rintamalla 2008, 137.

¹⁰¹ Veijalainen 2006, 45.

omassa tutkimuksessaan syyksi vanhempien vastustukseen tyttären rintamalla lähtöä kohtaan pelon siveettömästä käytöksestä.¹⁰² Tästä ei kuitenkaan ole viitteitä omassa aineistossani, yhtä tapausta lukuun ottamatta. Ystävä kertoo kirjeessä rintamalla työskentelevälle sotilaskotisisarelle tavanneensa molemmille tutun henkilön: *”Säälitteli kovin, että olet lähtenyt sinne miesten maille, mutta valistin puolestasi häntä sillä, että luulen Sinulla olevan niin voimakaan annoksen moraalia ja siveellistä ryhtiä, ettei ympäristö kykene demoralisoimaan.”*¹⁰³ On mahdollista, että naiset eivät ole halunneet mainita tällaisista keskusteluista, jos niitä on vanhempien tai muiden läheisten kanssa käyty.

Heli Teittinen kirjoittaa, että vanhemmat saattoivat pelätä tyttäriensä lähtöä rintamalle. Rintamalla oli paitsi konkreettiset vaaransa, myös karkeutta ja raakuutta, jolta lapsia olisi haluttu varjella siinä määrin kuin se sodan olosuhteissa oli mahdollista.¹⁰⁴ Aineistoni perusteella vaikuttaa siltä, että vanhempia mietitytti lähinnä turvallisuus rintamalla ja sodan vaikutus vielä varsin nuoriin naisiin. *”Tulkaa tytöt samanlaisina takasii, ko sinne nyt lähettäkii”*, toivoi sotilaskotikomennukselle lähtevien siskosten äiti tyttärliltään¹⁰⁵. Tällöin toiveena on, että sota ei muuttaisi vielä nuoria ja viattomia naisia.

Jatkosodasta alkaen Helsingissä sijaitseva toimisto oli vastuussa uusien sotilaskotisisarten rekrytoinnista. Uusille sotilaskotisisarille jaettiin toimintaohjeet ja varustus, jonka jälkeen heidät lähetettiin johonkin eri paikkakunnilla sijaitsevasta kuudesta sotilaskotikeskuksesta ja sieltä edelleen henkilöstöä tarvitsevaan sotilaskotiin.¹⁰⁶ Jatkosodan alkuvaiheessa Sotilaskotiliitossa ryhdyttiin järjestämään pikakursseja vallatun alueen sotilaskoteihin töihin pyrkiville henkilöille. Koulutukseen sisältyi käytännön harjoituksia sekä luentoja sotilaskotityön aatteellisesta pohjasta.¹⁰⁷ Sotilaskotisisaret eivät itse juurikaan avaa sitä, millaista koulutusta he mahdollisesti saivat ennen komennukselle lähtöä ja miten he varautuivat rintaman olosuhteisiin. Lähtemisestä kerrotaan useimmiten vain se, että kun komennuksesta oli sovittu, haettiin toimistolta litterat ja työasu. Esimerkiksi Sirkka Kautto kuvailee, että ilmoittautui Sotilaskotiliittoon ja häntä haastateltiin. Komennus tuli eteen äkkiä. Ennen lähtöä hän kävi hakemassa liitolta matkaohjeita sekä työpuvun. Rintamalla saadusta ohjeistuksesta hän kertoo, että sotilaskotisisarille opetettiin huolellisesti, miten kranaatti viheltää ja miten on oikeaoppisesti maastouduttava. Ensimmäisen keskityksen tullessa sotilaskotisisaret oli kuitenkin kiskottava hameenhelmasta maahan.¹⁰⁸

---

¹⁰² Heikkinen 2012, 54.

¹⁰³ Ystävän kirje sotilaskotisisarelle 15.9.43

¹⁰⁴ Teittinen 2012, 213.

¹⁰⁵ Kuvia elämäni varrelta, 4.5.1984. KE 6048-6049. SKS KRA.

¹⁰⁶ Airio 2018, 214.

¹⁰⁷ Sisaret rintamalla 2008, 134.

¹⁰⁸ Tarinaa eräästä vaiheesta elämässäni. 25.2.1991. SATA 6444, 6450. SKS KRA.

3 ARKINEN AHERRUS SODAN ERI VAIHEISSA

3.1 TALVISOTA SYTTY

”Oli Hertta Turusen vuoro lähteä alakertaan sytyttämään hellaan tulta aamukahvin keittämistä varten. Hän ehti tuskin alas, kun puhelin keittiössä soi ja samaan aikaan jyrisi melkein kattoja hiipoen useita lentokoneita linnakkeen yli. Hertan hätäinen juoksu kaikui jo käytävällä takaisin yläkertaan, kun me muut ryntäsimme pelästyneinä pystyyn. Hyvin kasvatettuna tyttönä Hertta ehti vielä koputtaa ennen kuin alkoi järkyttyneenä huutaa: ’Adjutantti soitti, sota on alkanut - -’”¹⁰⁹

Sotilaskotiliiton sääntöjen mukaan liiton tärkeimpänä tehtävänä on avustaa Suomen armeijaa sotilaskodein sekä sodan että rauhan aikana.¹¹⁰ Sotaan varauduttiin syksyllä 1939 Sotilaskotiliiton piirissä siten, että sotilaskotiyhdistyksiä kehoitettiin hankkimaan tietoonsa ne henkilöt, jotka olisivat käytettävissä mahdollisen tulevan sodan aikana sotilaskodeissa. Ylimääräisten kertausharjoitusten (YH) aikana sotilaskotitoiminta otti käyttöön uuden vaihteen: osa sotilaskodeista toimi ympäri vuorokauden, osa oli suljettuna muutaman tunnin yössä sotilaskotien toimiessa palvelukseen kutsuttujen kokoontumis- ja tarkastuspaikkoina. Tällöin sotilaskodeissa pidettiin myös aktiivisesti sotilasillanviettoja, jumalanpalveluksia ja hartauksia. Joukko-osastojen siirtelyn myötä perustettiin tilapäiskoteja ja uusia toimipaikkoja.¹¹¹

Talvisodan sytyttyä marraskuun viimeisenä päivänä vuonna 1939 useimmat kiinteät sotilaskodit rintama-alueella jouduttiin olojen vuoksi lakkauttamaan.¹¹² Käyttöön otettiin linja- ja kuorma-autoissa toimivat liikkuvat sotilaskodit. Sodan sytyttyä sotilaskotityö muuttui vaarallisemmaksi etenkin näissä rintaman läheisyydessä toimivissa liikkuvissa sotilaskodeissa. Turvallisuussyistä liikkuvat sotilaskodit lähtivät matkaan pimeyden suojissa ja palasivat kierrokseltaan aamun sarastuksessa.¹¹³ Sotilaskotityöntekijät ja sotilaspapit tekivät tiivistä yhteistyötä, sillä sotilaspappien välityksellä sotilaskotityöntekijät saivat tietoa siitä, minne alueille liikkuvien sotilaskotien toivottiin tulevan. Elintarvikkeiden myynnin lisäksi liikkuvat sotilaskodit jakoivat sanomalehtiä, tupakkaa ja lahjapaketteja.¹¹⁴

Sodan alettua rannikon sotilaskodeista tuli rintamasotilaskoteja niiden sijainnin vuoksi. Rannikkosotilaskotien toiminnasta vastasi itsenäisesti Sotilaskotiliiton alaisuudessa ollut

---

¹⁰⁹ Veijalainen 2006, 16–17.

¹¹⁰ Airio 2018, 185.

¹¹¹ Lahtero 1974, 84, 87, 90.

¹¹² Sulamaa 1999, 755.

¹¹³ Lahtero 1974, 90.

¹¹⁴ Airio 2018, 187.

Rannikkosotilaiden Huoltoyhdistys (RSHY). Sotilaskotitoiminnan painopiste oli Laatokan rannoilla ja itäisellä Suomenlahdella. Vaikka sotilaskotisisarilla ei ollut pääsyä taistelulaivoille, voitiin sotilaspapiston ja valistusupseerien avulla niillekin toimittaa lämpimäisiä ja paketteja. Talvisodan jatkuessa uusia palvelupisteitä syntyi jatkuvasti. Yksinkertaisimmillaan ne olivat yöaikaan toimivia kahvipisteitä linnakkeiden etuasemissa ja kasemateissa. Kahvia pyrittiin toimittamaan kerran päivässä tykkimiehille, jotka olivat jatkuvassa ampumavalmiudessa.¹¹⁵

Joulukuussa 1939 kenttäsovilaskotityössä aloittanut Ines Vuoristo kertoo työstään sotilaskotiautossa. Viipurissa sijaitsevalla sotilaskodilla auto lastattiin täyteen tavaraa. Kahvia ja maitoa oli mukana satoja litroja, pullia oli kymmenenkin tuhatta kappaletta ja tupakkaa monta eri sorttia. Perillä rintamalla kauppa alkoi heti ja kävi tiuhaan tahtiin, sillä kiire oli sekä ostajilla että myyjillä. Usein sotilaskotiautoa jo odotettiin ja sotilaskotisisaret, joita työskenteli autossa aina neljä, toivotettiin lämpimästi tervetulleiksi. Rintamavierailut eivät kuitenkaan sujuneet ongelmitta. Sotilaskotiauton käyttämät maantiet olivat huonossa kunnossa, joten matkanteko oli pomppuista. Silloin tällöin sotilaskotiauto suistui ojaan tai vastavuoroisesti muita autoja sai auttaa ojasta. Todellinen vaaratilanne oli kerran lähellä, kun autoon tuli tieto, että jossain aivan lähistöllä liikkui vihollispartio.¹¹⁶

Myös Saima Wenman aloitti työn kiertävässä sotilaskodissa Viipurin sotilaskotikeskuksen palveluksessa joulukuussa 1939. Hän kertoo, että autoja oli yhteensä viisi ja Vuoriston kertomuksesta poiketen kertoo, että jokaisessa oli viisi naista töissä. Matkat suuntautuivat eri paikkakunnille. Myyntipisteisiin lähdettiin viideltä iltapäivällä ja palattiin yöllä. Puolustuslaitos järjesti autot ja jokaisessa autossa oli vastaava, joka hoiti tiedot myyntipaikasta ja tiedot mukana olevasta tavarasta. Määräykset olivat tiukkoja, esimerkiksi auton valoja ei saanut käyttää lainkaan. Myös Wenman kertoo, että auto ei aina pysynyt tiellä kovassa lumisateessa. Myyntipaikoilta metsästä lähteminen oli myös haastavaa isoille linja-autoille, joiden oli vaikea kääntyä lumisessa maastossa. Kovat pakkaset toivat muutenkin lisähaastetta työhön. *”Aivot sähköttivät ostoksista rahaa takaisin, mutta kädet eivät tahtoneet taipua rahan käsittelyyn”*, Wenman kuvailee. Työ pommitusten keskellä sai välillä tragikoomisiakin piirteitä: *”Olin myymässä pullia – kuulin huudon – sotilaskotisisaret maastoutukaa. Minun piti mennä ulos ovesta – ostajani kehotti ’anna minulle kätty, ei hätää’ – siinä samassa toinen osuma lähelle. Pullapussi levisi pitkin auton käytävää.”*¹¹⁷

Vaikka talvisodassa hyödynnettiin ennen kaikkea liikkuvia sotilaskoteja, oli myös kiinteitä koteja olemassa. Hilikka Salmio lähti tammikuussa 1940 perustamaan sotilaskotia Karjalankannaksen Tenkalahdelle vanhaan kansakoulurakennukseen rintaman taakse, josta käsin olisi mahdollista tehdä

---

¹¹⁵ Alrio 2018, 188.

¹¹⁶ Vuoristo 1967, 347. *Kansa Taisteli* 12/1967.

¹¹⁷ Wenman 2010, 105–106.

myös myyntiretkiä maastoon ja ylläpitää yhteyksiä taisteleviin joukkoihin. Sotilaskoti saatiin ripeästi perustetuksi ja leipomokin leipureineen saatiin sotilaskodin käyttöön. Parvi poikia ryöpsähti kodille jo ennen sen varsinaista avaamista ja virallisen avaamisen jälkeen sotilaskodissa oli vilkasta. Tammikuun lopulla Salmio kirjoittaa päiväkirjassaan, että alkaa vasta vähitellen tajuta, että missä he ovat. Tykkien jylinä tulee rintamalta sodan todellisuuden julistajana.¹¹⁸ Tuppuran saaren sotilaskodin johtajattarena syksystä 1938 lähtien toiminut Anna-Liisa Veijalainen kertoo, että sodan olosuhteisiin oli sopeuduttava. Sotilaskoti pyrittiin pitämään jatkuvasti auki, jotta pakkasessa työskentelevät pojat voisivat tulla sotilaskotiin kahville ja lämmittelemään silloin kuin heille sopii. Vasta iltapimeällä ja pilvisellä säällä sotilaskodissa saatettiin työskennellä täydellä teholla, sillä savua ei saisi olla näkyvissä.¹¹⁹

3.2 KIERTOLAISELÄMÄÄ

”Reittimme kulki Viipurin kautta Sommeen, edelleen Kämärään, Koivistolle, Raivolaan, Terijoelle, Kellomäkeen, Kuokkalaan ja Ollilaan. Kun Rajajoki vanhalla rajalla oli saavutettu, joukot hajaantuivat pitkin rajaa ja alkoi n.s. asemasotavaihe. Silloin sain aivan rintamalinjalta korsun, jonka ovesta oli pieni ikkuna. Siihen avasin sotilaskodin.”¹²⁰

Ennen jatkosotaa Sotilaskotiliitossa tehtiin uudelleenjärjestelyjä ja alettiin valmistautua tulevaa sotaa varten. Yleiseksi periaatteeksi tuli, että jokaisella pataljoonalla tai patteristolla tulisi olla oma sotilaskoti. Jokaisen armeijakunnan yhteyteen perustettiin oma Sotilaskotikeskuselin (SKE), joka vastasi sotilaskotitoiminnasta armeijakuntansa alueella. Sotilaskotielimiä perustettiin kuusi keskuspaikkoinaan Lappeenranta, Taavetti, Savonlinna, Onttola, Rovaniemi ja Hyrynsalmi. Noin 10–20 naista sotilaskotikeskuselintä kohden oli palkollisia, muille maksettiin päivärahaa. Helsinkiin perustettiin keskustoimisto johtamaan koko toimintaa, koordinoimaan hankintoja ja rekrytoimaan henkilöstöä. Rintamasotilaskotien toimintaa johdettiin koko sodan ajan Helsingistä Sotilaskotiliiton toimistosta.¹²¹

Rannikkoalueista vastuussa oli edelleen Rannikkosotilaiden Huoltoyhdistys (RSHY). Talvisodan päätyttyä RSHY jatkoi toimintaansa entiseen tapaan omilla alueillaan ottaen vastuulleen myös Hankoniemen maarintaman. Heti jatkosodan alkaessa se perusti uusia koteja Ahvenanmaalle sekä Pohjan- ja Suomenlahden rannikoille. Suomalaisjoukkojen saavuttaessa Laatokan alkoivat

---

¹¹⁸ Salmio 1992, 31, 34, 36.

¹¹⁹ Veijalainen 2006, 20–21.

¹²⁰ Isometsä 1988, 164–165.

¹²¹ Airio 2018, 191–192, 194, 196, 206, 215–216.

sotilaskodit levittäytyä pitkin Laatokan rantoja. Vuoden 1941 loppuun mennessä RSHY:n sotilaskotiverkosto kattoi koko merirajan Pohjanlahdelta Ääniselle. Sodan aikaisista sotilaskodeista noin puolet olivat RSHY:n alaisuudessa.¹²²

Jatkosodan liikekannallepanokäskyn myötä sotilaskotisisaret liittyivät keskityskuljetuksiin. Hyökkäyksen ensi vaiheessa suomalaiset joukot määrättiin Laatokan pohjoispuolelle, josta painopiste siirtyi Karjalankannaksen takaisinvaltaukseseen. Hyökkäys jatkui Syvärille ja Aunuksenkannakselle. Sodan alkuvaiheessa sotilaskotien oli luvallista toimia vain divisioonan huoltolaitosten tasalla. Sotilaskodeista hoidettiin tupakanmyyntiä ja tavanomaisten sotilaskotielintarvikkeiden myyntiä. Liikkuvien sotilaskotien käynnit hoidettiin erityisellä luvalla sekä pastorien ja valistusupseerien johdolla jonkin reservissä olleen joukon alueelle.¹²³

Senni Parsama kertoo työstään sotilaskotiautossa kesällä 1941. Eräänkin kerran linja-auton päästyä etulinjaan alkoi ”aika rytinä” ja sotilaskotisisaret kyyristelivät auton suojissa. Rytinän hiljettyä tuli kiire kotimatalle. Parsama myös kuvailee, kuinka toisaalla sotilaita oli niin paljon, että sotilaskotiauto ei päässyt liikkumaan. Sittemmin auto vaihdettiin paremmin maastoutuviin hevosiin, joilla virvokkeita kuljetettiin joka ilta lähelle etulinjaa. Kesän lopulla kiertävä sotilaskoti lopetettiin, jolloin oli aika siirtyä kiinteään sotilaskotiin.¹²⁴ Liisa Jänhiä kertoo, että kesällä 1941 Suomen vanhan rajan ylittämisen jälkeen Suurmäessä kokeiltiin kahvitarjoilun viemistä maastoon. Sotilaskotisisaret, pappi ja autonkuljettaja lähtivät maastomatalle. Auto oli hidas häikäpönttöauto, jonka moottoripyörällä liikkunut upseeri ohitti ajaen samalla suoraan vihollisen väijytykseen ja konekiväärituloen. Maastokokeilu jäi sittemmin ainoaksi. Kolme lottaa oli löydetty alueelta puuhun sidottuina ja silvottuina, jonka jälkeen naisia kiellettiin liikkumasta maastossa ilman aseistettua vartijaa.¹²⁵

Hyökkäysvaiheessa koko rintamantakainen huoltosirkus oli jatkuvassa liikkeessä, sillä etulinja saattoi siirtyä vuorokaudessa toistakymmentä kilometriä. Toisaalta liikkuvassa sodankäynnissä etulinjan käsite saattoi olla epävarma. Joka tapauksessa huoltojoukoilla saattoi olla täysi työ pysyä taisteluosastojen kintereillä.¹²⁶ Sotilaskotisisaret kuvailevatkin teksteissään yksityiskohtaisesti vaihtuvia paikkoja ja kiertolaisuutta jatkosodan hyökkäysvaiheessa. Joukkoja seurataan tiiviisti, jolloin paikat saattoivat vaihtua päivittäin lopullisen määränpään ollessa vielä täysi mysteeri. ”*Meidät varustettiin kanttiinitavaroilla ja seurasimme joukko-osastoa rintaman edetessä itään. Samassa*

---

¹²² Airio 2018, 107, 236.

¹²³ Airio 2018, 215.

¹²⁴ Parsama 2010, 83–84.

¹²⁵ Jänhiä 2002, 187.

¹²⁶ Kivimäki 2016 b, 23–24, 31.

paikassa ei viivytty kuin yö tai pari, kun taas oli siirryttävä. - - Elämä oli kaaosmaista eikä paljon ehtinyt pelätä, välistä piti juosta suojaan venäläiskoneilta, sirpaleilta ja konekivääritulelta.”¹²⁷

Hyökkäysvaiheen aikana monet sotilaskodit toimivat tilapäisissä suojissa kuten teltoissa, ladoissa ja matkan varrella vastaan tulleissa käyttökelpoisissa taloissa. Myös pysyviä parakkisotilaskoteja oli käytössä.¹²⁸ Nopeasti kyhätyissä sotapesissä tuli vastaan monenlaisia ongelmia. Anni Malinen kertoo, kuinka joukot viimein syksyllä saapuivat Valkjärvelle. Siellä kasarmialueella oli joitakin rakennuksia ehjänä, mutta sotilaskodin yläosa oli palanut. Sotapesä perustettiin rakennuksesta jäljelle jääneeseen betoniseen alaosaan. Keittiöstä yksi nurkka oli sortunut, mutta tukkeeksi laitettiin halkopino. Kun halkopino kului, myös aukko seinässä kasvoi, jolloin lumi satoi sisälle keittiöön. Malinen kertoo, että keittiötä yritettiin korjata, mutta kylmyydestä ei päästy eroon. Jos unohti vesiämpärin yöksi keittiöön, oli se umpijäässä aamulla.¹²⁹ Maria Hietalahti kertoo jatkosodan alkuvaiheen vaikeista olosuhteista. Pesumahdollisuudet olivat harvassa, joten hygienianhoito oli vaikeaa. Sotilaskotisisaret olivat samassa muonassa kuin sotilaatkin. Ruoka koostui paleltuneista perunoista, kivikovasta leivästä ja kuivatusta kalasta valmistetusta keitosta.¹³⁰

Tutkija Kaija Heikkisen mukaan kanttiinityö vaikuttaa olleen inspiroivaa etenkin jännityksentäyteisen optimismin sävyttämässä jatkosodan hyökkäysvaiheessa.¹³¹ Inspiraatiosta on vaikea sanoa laajassa mittakaavassa sotilaskotisisarten kohdalla paljoakaan, koska usein hyökkäysvaiheen kuvaaminen keskittyy pikemminkin paikkojen ja kiertolaisuuden kuvaamiseen kuin henkilökohtaisten ajatusten ja mahdollisen innostuksen esiintuomiseen. Hilikka Salmion päiväkirja-aineistossa on kuitenkin havaittavissa selkeä into ja optimismi Suur-Suomi-haaveiden toteutumista kohtaan heinäkuussa 1941: *”Elämme suurta aikaa. Pataljoona on jo marssinut vanhan rajan yli, me lähdemme huomenna. Suur-Suomen ajatus toteutuu, päivä koittaa Karjalan heimolle.”* Jo elokuussa on kuitenkin jo toinen ääni kellossa, kun lujien taisteluiden jälkeen sota näyttää karuutensa. *”Eilen haudattiin tuonne järven toiselle puolelle poikiamme, ja tänään haudataan taas - - Tulin innostuneena tänne, Elias Lönnrotin jäljille. Toista nyt tiedämme.”*¹³²

3.3 RUTINOITUNUTTA TYÖTÄ

---

¹²⁷ Hietalahti 2004, 182.

¹²⁸ Lahtero 1974, 105.

¹²⁹ Malinen 1988, 286.

¹³⁰ Hietalahti 2004, 183.

¹³¹ Heikkinen 2012, 109.

¹³² Salmio 1992, 115, 131.

Mehua, korviketta. Satoja kertoja päivässä toistuu sama pyyntö. Ja minä kaadan ruskealla emaljipannulla, kunnes niskaani särkee ja rannettani kolottaa.”¹³³

Asemasotavaiheeksi kutsutaan liikkuvien taisteluiden väliin jäävää jaksoa loppuvuodesta 1941 alkukesään 1944. Asemasotavaiheen alkamisaika riippuu rintamasuunnasta, sillä esimerkiksi Kannaksella asemasodan voidaan katsoa alkaneen jo syyskuussa 1941, mutta kaikilla rintamilla asemasotavaihe alkoi kuitenkin viimeistään vuoden loppuun mennessä.¹³⁴ Asemasotavaiheessa Sotilaskotiliiton jäsenmäärä oli yli 5000 sisarta. Sotilaskoteja sekä toimi- ja huoltopaikkoja oli yli 1000.¹³⁵ Tilanteiden rauhoituttua pysyvien sotilaskotien perustamisesta tuli mahdollista. Arkinen työ rintaman sotilaskodeissa oli rutiininomaista. ”[T]yö sotilaskodissa oli yleensä aina samaa – korvikkeen keittämistä, pullien leipomista jos aineksia oli, tiskaamista, siivoamista ja tiskin takana seisomista”, kuvailee loppusyksystä 1941 silloisessa Äänislinnassa rintamasotilaskotipalveluksen aloittanut Mirja Valve¹³⁶.

Samassa sotilaskodissa Kiestingissä työskennelleet sotilaskotisisaret Vuokko Karppinen ja Betty Kekki kertovat aamusta iltaan ja talvesta kesään kestäneestä katkeamattomasta korvikejonosta, joka sulki sisaret tiiviisti sisälle sotilaskotiin. Kahvinkaataja saattoi poistua vain, jos tiskaaja ehti tulla hetkeksi tuuraamaan. Emännällä ja tiskaajilla oli täysi työ saada korvike sekä puhtaat kupit riittämään loputtomalle jonolle. Myös ”rihkaman myyjä” sai ojennella kaksin käsin myyntiartikkeita ostajille. Sotilaskoti oli yleensä auki iltakymmeneen. Sen jälkeen oli pestävä pöydät, lattiat ja tiskit. Vähäinen vapaa-aika käytettiin tavallisesti kirjeiden kirjoittamiseen läheisille, jos sitä ylipäätään jaksoi tehdä pitkän työpäivän jälkeen. Nukkumaan pääsi yhdentoista maissa, mikäli luvassa ei ollut yökahvituksia ohi marssiville komppanioille. Tällöin sotilaskotisisaret työskentelivät koko yön ja seuraava päivä pidettiin sotilaskotia tavalliseen tapaan. Vapaapäiviä ei juurikaan ollut, vaan sotilaskotityö oli vapaaehtoista työtä vuorotta.¹³⁷

Asemasotavaiheessa sotilaskodin elämä juuttui tietylle, puuduttavallekin, uralle. Karppisen ja Kekin palveleman sotilaskodin johtajattarena toiminut Hilikka Salmio kirjoittaa päiväkirjaansa asemasotavaiheen aikana tammikuussa 1943: ”*Elämä täällä sotilaskodissa on eristettyä, päivästä toiseen samanlaista. Kaasulamput oikkuilevat, sähköstä ei ole tietoaakaan, vaikka johdot on vedetty. Pimeys on alituisena uhkana. Radio ei toimi. Pojat käyvät sotapesässä, juovat korviketta, lähtevät pimeille kämpilleen, ja meidän taloutemme pyörii totuttuun tahtiin.*” Salmio pohtii päiväkirjassaan, että elämässä olisi paljon toivomisen varaa. Arki tuntuu raskaalta ja kyseisissä olosuhteissa alkaa

¹³³ Räsänen 1944, 11. Etulinjatunnelmia eli vuodenaikoja sotapesän nurkilta. *Sotilaskotisisar* 1/1944.

¹³⁴ Juutilainen 2006, 341.

¹³⁵ Airio 2018, 250.

¹³⁶ Tiilikainen 1995, 81.

¹³⁷ Karppinen 1978, 233–234; Kekki 1978, 230.

kaipaamaan henkistä virkistystä. Hän kuitenkin lisää, että näin on paljon parempi, kuin että pojat haavoittuisivat ja kaatuisivat taisteluissa.¹³⁸

Toisaalla myös kerrotaan, että asemasotavaiheessa elämä oli rauhanomaista ja vapaa-aikaakin jäi. Näin muistellut Helvi Kuismanen ei kokenut sotilaskotityötä vaativana tai fyysisesti raskaana.¹³⁹ Myös Syvärillä keväällä 1944 ennen Neuvostoliiton suurhyökkäyksen puhkeamista työskennellyt Liisa Hagelberg kuvaa, että se oli kuin rauhan aikaa. Radio kertoi sodasta ja hävityksestä muualla, mutta arkisessa elämässä keskustelut liikkuivat lomansaantimahdollisuuksissa, kotoa tulleissa uutisissa ja henkilökohtaisissa asioissa. Rauhaisaa eloa ei kuitenkaan kestänyt kauan, kun Syvärille kiiri tieto siitä, että kaikki ei ollut kohdallaan. Puna-armeija hyökkäsi Kannaksella ja pian aseiden ryske kertoi Syvärinkin rauha olevan mennyttä.¹⁴⁰

Sotilaskotisisaret kävivät palvelemassa etulinjan sotilaita myös paikoissa, joissa sotilailla ei ollut pääsyä varsinaiseen sotilaskotiin. Samaan tapaan myös kanttiinilotat kävivät omilla alueillaan kiertämässä etulinjassa mukanaan korviketta, mehua ja myyntitavaraa¹⁴¹. Hilikka Salmio kuvailee päiväkirjassaan tällaista kahvitusreissua heinäkuussa 1942. Mukaan otettiin tupakat, kirjekuoret ja -paperit, karamellit ja pastillit, kammot ja hammasharjat sekä tietysti kuumaa korviketta. Asemasodankaan aikana sotilaskotisisarena toiminen ei ollut vaaratonta. Salmio kirjoittaa päiväkirjassaan, kuinka kuuli myöhemmin, että puoli tuntia sen jälkeen, kun hän lähti kahvituspaikalta, tuli paikalle vihollispartio.¹⁴² Betty Kekki kertoo, että pari sisarta kävi vuorotellen tekemässä keikkoja etulinjassa. Matkat tehtiin syöksyveneillä pimeään aikaan, koska vihollinen oli vastarannalla. Hän kertoo, että syysmyrskyillä matkanteko ei tuntunut turvalliselta. Kerran syöksyvene kaatuikin ja vei nuoren lotan järven syvyyksiin.¹⁴³

Hyökkäysvaiheen päätyttyä kodeissa ryhdyttiin jälleen pitämään myös hengellisiä tilaisuuksia myyntitoiminnan lisäksi. Sotilaskoteihin hankittiin ajanvietepelejä, sanomalehtiä, gramofoneja, radioita ja soittimia. Sotilaskotiliitto maksoi myös rintamakiertueiden kustannuksia.¹⁴⁴ Mahdollisuudet viihdytystoimintaan olivat hyökkäysvaiheen aikana olleet vähäiset, mutta sodan pitkittyessä ja rintamien ollessa kaukana kotiseudulta tuli sotilaiden mielialan ylläpitäminen entistä tärkeämmäksi. Sotilaskodeista pyrittiinkin luomaan mahdollisimman viihtyisiä ja kodikkaita tiloja.

---

¹³⁸ Salmio 1992, 202–203.

¹³⁹ Elämäni kiemurat, 13.2.1991. SATA 8461. SKS KRA.

¹⁴⁰ Tiilikainen 1995, 302–303.

¹⁴¹ Koskimies ja Koskimies 1964, 253.

¹⁴² Salmio 1992, 184.

¹⁴³ Kekki 1978, 229.

¹⁴⁴ Airio 2018, 216.

Virkistystilaisuuksissa sotilaat suorittivat usein itse sotilaspastorin tai valistusupseerin johdolla suunnitellun ohjelman, mutta myös sotilaskotisisaret esiintyivät ohjelmansuorittajina.¹⁴⁵

Jatkosodan edetessä sotaoloissa alettiin yleisesti kiinnittää yhä enemmän huomiota myös asumismukavuuteen: kuivuuteen, lämpöön ja valaistukseen.¹⁴⁶ Jatkosodan aikana hieman taemmas etulinjasta rakennettiin hirsisiä sotilaskoteja, jotka erosivat huomattavista talvisodan ja jatkosodan hyökkäysvaiheen telttasotilaskodeista ja avoimista katoksista. Hilikka Salmio kuvailee päiväkirjassan syksyllä 1943 uutta valistustaloa ja sotilaskotia Jänkä-Pirttiä. ”Sotilaskoti oli pirttikalusteineen, pärepunospaneelaineen ja punosverhoineen sekä annansilmineen ja syklaameineen (melkein uskomatonta) kodikas ja juhlava. - - Minun huoneestani on avara näköala Ääniselle, huoneessa on takka, vihertävät seinäpaperit, polttolampulla käsitellyt huonekalut, valkeapohjaiset ilmavat verhot.”¹⁴⁷

Asemasodan aikana myös sotilaskotisisarten tarpeisiin ja virkistykseen alettiin kiinnittää enemmän huomiota. Sotilaskotikeskuselinten johtajat kiersivät sotilaskodeissa valvomassa oloja, antamassa neuvoja ja kuuntelemassa toivomuksia. Kotiseudun sotilaskotiyhdistyksistä saattoi myös tulla vierailijoita. Sotilaskotisisaria koottiin myös yhteisiin sisariltoihin.¹⁴⁸ Tunnollisesti päiväkirjaansa rintaman tapahtumia kirjanneen Hilikka Salmion päiväkirjamerkintöjen avulla on mahdollista kurkistaa siihen, millaista ohjelmaa sotilaskotisisarille järjestettiin. Esimerkiksi heinäkuussa 1943 Hilikka Salmio kirjoittaa päiväkirjassaan Karhumäen urheilutalolla järjestystä virkistyskursista, jonne oli koottu satakunta sotilaskotisisarta ja lottaa virkistymään, voimistelemaan ja uimaan. Salmio kirjoittaa, että on ollut ihanaa liikkua vapaasti auringossa ja että on hauskaa, kuinka lotat ja sotilaskotisisaret ovat yhdessä. Elokuussa vielä keskeneräisellä sotilaskodilla pidettiin seurat, jossa oli kotiseudun vieraita sekä useita sotilaskotipastoreita. Tilaisuuden saarnaaja kehotti luottamaan Jumalaan silloinkin, kun hänen armonsa ei ole nähtävissä.¹⁴⁹

Jatkosodassa sotilaskotisisaret hoitivat myös tupakan myyntiä. Sotatoimialueen tupakanmyynti oli organisoitu sotilaskotien, lottakanttiinien ja kenttäkauppojen kautta. Tupakkaa ei saanut ostaa kaikista sotilaskodeista, vaan myyntipisteinä toimivat erikseen nimetyt kohteet. Sotilaalla oli oikeus ostaa kaksi askia tupakkaa viikossa tavanomaisen kolmen savukkeen muonatupakka-annoksen lisäksi.¹⁵⁰ Myös muonatupakoiden jako tapahtui sotilaskodeista.¹⁵¹ Anna-Liisa Veijalainen siirtyi keväällä 1943

---

¹⁴⁵ Lahtero 1974, 112.

¹⁴⁶ Kivimäki 2016 b, 33–34.

¹⁴⁷ Salmio 1992, 232–233.

¹⁴⁸ Lahtero 1974, 112–113.

¹⁴⁹ Salmio 1992, 220, 226,

¹⁵⁰ Airio 2018, 258.

¹⁵¹ Sisaret rintamalla 2008, 134.

sotilaskodin johtajattaren tehtävästä sotilaskotivaraston hoitajaksi Aunukselle. Varaston valvonnan ja kirjanpidon lisäksi hän hoiti koko 17. divisioonan tupakan myynnin. Hän kertoo, että tupakan myynti oli aikamoista puuhaa. Yksiköille oli määrätty viikonpäivät, jolloin tupakat voitiin tulla noutamaan. Laskimia ei tunnettu, joten kaikki oli laskettava käsin ja illalla tupakka-askien määrän piti täsmätä myyntilistojen ja varastoon jääneiden askien kanssa.¹⁵²

Jatkosodassa sotilaskotisisaret palvelivat saksalaisia sotilaita samaan tapaan kuin suomalaisiakin. Sotilaskotitoimintaa harjoitettiin myös yhteistyössä saksalaisten kanssa. Saksalaisilla oli omia Saksan Punaisen Ristin vastuulla olevia sotilaskoteja Suomessa. Suomalaiset sotilaskodit, joita oli Lapin rintamalla noin 10–15, toimivat saksalaisorganisaation rinnalla Sallan, Ivalon, Alakurtin ja Kiestingin suunnilla. Näille alueille sotilaskotisisariksi pyrittiin värväämään saksaa osaavia sisaria. Osa kodeista suunniteltiin lopetettavaksi keväällä 1943, mutta saksalaisten pyynnöstä suomalaista sotilaskotityötä jatkettiin. Kesällä 1944 saksalaisten vastuualueella toimi 48 sotilaskotia.¹⁵³

3.4 KAAOS KOITTA

”Kamala rumputuli kuuluu tuolta edestä. Voi poikaparat, missä tuskassa ovat. Tänään alkoi tulla kranaattia pitkin tuvan ympärille. Taitaa tulla muutto.”¹⁵⁴

Jatkosodan perääntymisvaihe alkoi kesällä 1944 Neuvostoliiton suurhyökkäyksen myötä. Perääntymisvaiheen sekavasta tilanteesta kertoo esimerkiksi se, että Neuvostoliiton hyökkäyksen vyöryttyä päälle ei 2. sotilaskotikeskuselimellä ollut lainkaan tietoa alaisuudessaan olevien etulinjan sisarten ja kotien kohtalosta. Vähitellen kävi kuitenkin ilmi, että sotilaskotisisaret kulkivat joukkojensa mukana. Etulinjan sotilaskoteihin oli usein pakko jättää kaikki omaisuus. Siellä missä oli mahdollista, pakattiin tavarat junaan. Viipurin suunnalla hyökkäyksen ensipäivinä oli kaikki kenttätoiminta keskeytyneenä, mutta sittemmin sotilaskotityötä jatkettiin uudella rintamalinjalla. Itä-Karjalassa olleet kolme keskuselintä saivat kesäkuun puolivälissä määräyksen siirtyä viipymättä varastoiineen, koteineen ja sisarineen Suomen puolelle. Murto-osa sotilaskodeista jatkoi joukkojen mukana, kun suurin osa sotilaskodeista lopetettiin ja niiden henkilökunta lähetettiin kotiseudulle. Karhumäen suunnalla kymmenkunta kotia 60:stä seurasi joukko-osastojaan. Muiden tavarat purettiin ja toistasataa sotilaskotisisarta kotiutettiin samanaikaisesti. Äänislinnan suunnalla tilanne oli samankaltainen kuin Karhumäessä.¹⁵⁵

---

¹⁵² Veijalainen 2006, 134.

¹⁵³ Airio 2018, 264, 266.

¹⁵⁴ Helmi Salon päiväkirja 3.7.1944.

¹⁵⁵ Lahtero 1974, 113–114.

Jatkosodan perääntymisvaiheessa aktiiviseen sotilaskotityöhön ei ollut suuria mahdollisuuksia, kun joukot olivat jatkuvassa liikkeessä ja tilanteet muuttuivat varsin nopeasti. Tällöin toimintamahdollisuuksia tarjosi jälleen kiertävät sotilaskodit. Maastoretkien vaarallisuudesta kertoo se, että 3. sotilaskotikeskuselimen sotilaskotiautoista kaksi tulitettiin rikki.¹⁵⁶ Työllä oli kuitenkin merkitystä. ”*Voi todeta, että ollaan oikeassa paikassa oikealla hetkellä hankalalla perääntymistaipaleella, kun näkee miesten iloisesti yllättyneen ilmeen heidän kohdatessaan sotilaskotiauton antimineen*”, pohtii Hilka Salmio.¹⁵⁷

Moni sotilaskotisisar kertoo muistelmakatkkelmissaan juhannuksen 1944 tunnelmista ja juhannuksen alla aloitetusta perääntymisestä. Helvi Kuismanen kertoo, kuinka kaksi vuotta kestänyt rintamasotilaskotityö muuttui jälleen evakkoudeksi kesällä 1944, kun lähtö vallatuilta alueilta tuli eteen. Juhannusaaton vastaisena yönä sotilaskodin tavarat pakattiin kuorma-autoon ja kiireinen muutto koti-Suomeen alkoi. Matkanteko oli katkonaista ja ilmahyökkäysten yllättäessä suoja oli etsittävä tienvarsien metsistä. Juhannusyötä matkalaiset viettivät tihkusateessa petäjän juurella ilman keskikesän juhlan tunnelmaa.¹⁵⁸ Mirjam Salovaara kertoo olleensa kesäkuussa 1944 Äänislinnan sotilaskotikeskuksessa odottamassa uutta komennusta johonkin lähitieneen sotilaskodeista, kun perääntymisvaihe alkoi. Juhannuksen helteisien aluspäivien ukkosiin sekoittui yhä selvemmin kuuluvat tykkien äänet. Sotilaskotikeskuselimen henkilökunta ja osa tavaroista oli jo lähetetty koti-Suomeen, mutta Salovaara oli toisen sotilaskotisisaren kanssa jäljellä siivoamassa suurta rakennusta, joka piti jättää moitteettomaan kuntoon perästä tulevia varten. Huolto ei ollut pelannut moneen päivään ja Salovaara yritti etsiä sotilaskotikeskuselimen varastosta jotain syötävää. Kun muuta ei löytynyt, täytti hän leipälaukkunsa karamelleilla. Sitten kolmen autollisen kolonna lähti matkaan kohti Suomen rajaa.¹⁵⁹

Laatokan seudulla työskennelleen Helmi Salon perääntymisvaiheen aikaisista päiväkirjamerkinnöistä välittyy perääntymisvaiheen raskaus. Salon palvelema sotilaskoti Karhunpesä poltetaan ja Salo suree elämän julmuutta. Perääntyminen aloitetaan Aunuksesta ja paikat vaihtuvat tiuhaan tahtiin. Salo toteaa, että juhannuksena sodan riehuessa ja joka puolelta kuuluvan jylinän keskellä ei tahtonut muistaa, mikä juhlapäivä on. Kiire on kova ja Salo kirjoittaa olevansa niin väsyksissä. Hetkeksi perääntyminen pysähtyy Laatokan toiselle laidalle, jossa toiminnasta tulee taas arkisempaa. Rauhanteon jälkeen Laatokan rannat on kuitenkin jätettävä ja sotilaskoti jatkaa toimintaansa koto-Suomessa sodan päätyttyäkin.¹⁶⁰

---

¹⁵⁶ Salmio 2010, 56.

¹⁵⁷ Salmio 1992, 273.

¹⁵⁸ Elämäni kiemurat, 13.2.1991. SATA 8462. SKS KRA.

¹⁵⁹ Salovaara 1988, 198.

¹⁶⁰ Helmi Salon päiväkirja 21.6.1944-30.9.1944.

Perääntyminen vallatuilta alueilta vaikuttaa sotilaskotisisarten näkökulmista olleen melko sekasortoista. Neuvostojoukkojen Aunuksella suorittaman yllättävän Viteleen maihinnousun myötä moni sotilaskotisisarkin joutui Pentti Airion mukaan räpimään pitkin metsiä päästäkseen takaisin omalle puolelle. Kesällä 1944 Päämaja antoi myös määräyksen evakuoida sotilaskotisisaret saksalaisalueilta. Vastoin käskyä joitakin yksittäisiä sotilaskotisisaria jäi alueelle, ja he siirtyivät saksalaisten joukkojen mukana Pohjois-Norjaan. Tällöin sotilaskotityö muuttui useimmiten sairaala-apulaisen työksi. Kun saksalaisten mukana siirtyneiden suomalaisten kohtaloa selviteltiin sodan jälkeen, kerättiin nimitietoja myös Sotilaskotiliitolta.¹⁶¹ Saksalaisten mukaan vuonna 1944 lähteneitä suomalaisia naisia tutkinut Anu Heiskanen ei kuitenkaan mainitse, että hänen tutkimusaineistoonsa kuuluneista noin tuhannesta naisesta kukaan olisi kuulunut Sotilaskotiliittoon. Heiskanen kirjoittaa vain, että useat saksalaisten mukaan lähteneet naiset kertoivat kuuluneensa Lotta Svärdiin.¹⁶²

4 KODIN HENGETÄR SOTILAIEN PALVELUKSESSA: SOTILASKOTISISARTEN ROOLI RINTAMALLA

4.1 PELKKÄÄ KORVIKKEENKEITTOA?

*”[E]ihän se sotilaskotityö ole vain sitä korvikkeen kaatamista, kuten ulkopuolisesta saattaa joskus näyttää.”*¹⁶³

Sotkun kahvi ja munkki maistuivat myös vaikeissa rintamaoloissa, tiivistää Ilona Kemppainen sotilaskotisisarten merkityksen rintamalla.¹⁶⁴ Rintamanaisten kokemuksia tutkineen Kaija Heikkisen mukaan *”kanttiinikuvaukset ovat kuin keitaita muuten rankkojen rintamamuistelmien joukossa”*. Heikkisen mukaan kahvi ja pulla ovat rintamanaisten kokemusten riemastuttavimpia asioita. Kuvailuista huokuu ilo, nautinto ja rentoutuminen.¹⁶⁵ Kahvi ja pulla epäilemättä toivat iloa sotilaiden elämään rintamalla. Kuitenkaan sotilaskotityön typistämien pelkkään kahviin ja pullaan ei uskoakseni tee oikeutta sille, miten naiset näkivät oman työnsä sotilaskotisisarina ja millainen merkitys heidän työllään oli sotilaiden kannalta. *Sotilaskotisisar*-lehdessä korostetaan, että pelkän korvikkeen kaatamisen sijasta päämääränä on *”luoda pojille kodin tunnetta, antaa heille kodin rakkautta ja lämpöä”*.¹⁶⁶

---

¹⁶¹ Airio 2018, 238, 266.

¹⁶² Heiskanen 2019, 66.

¹⁶³ Kodin hoitajatar sotilaskotisisaren kouluttajana, 10. *Sotilaskotisisar* 1/1944.

¹⁶⁴ Kemppainen 2006, 462.

¹⁶⁵ Heikkinen 2012, 109.

¹⁶⁶ Kodin hoitajatar sotilaskotisisaren kouluttajana, 10. *Sotilaskotisisar* 1/1944.

Sotilaskotisisarista kirjoittanut eversti Martti Sinerma toteaa: ”*Ei ihme, että tilaisuuden salliessa soturin askel suuntautui sotapesään, sillä hymyn takana oli nainen, mikä useimmille merkitsi varmasti enemmän kuin munkki ja sumppi yhteensä*”.¹⁶⁷ Sinerman tavoin uskon, että sotilaille sotilaskotiin menemissä ei ollut niinkään kyse itse kahvista, vaan toisten ihmisten kohtaamisesta. Sotilaskotisisaret korostavat itse sitä, että heidän tekemänsä sotilaskotityön merkitys sotilaille tulee kodinomaisesta ympäristöstä ja mahdollisuudesta tulla kohdatuksi ihmisenä silmästä silmään: ”*Siinä oli poikia ja miehiä iloisesti kiemurtelevana jonona. He tyrkkivät toisiaan, puhelivat ja nauroivat. Heille ei korvike ollut ainoa tärkeä asia, vaan heistä oli hauska seistä siinä parakin kodikkaassa lämmössä, tavata toisiaan ja sitten istahtaa pöytään juomaan tyttöjen keittämää korviketta, ja heistä oli hienoa, että meillä oli suorastaan lusikatkin ja että kiireestä huolimatta jokaiselle sanottiin jotakin kuppia ojennettaessa*”¹⁶⁸.

Varusmiesten syömisen käytänteitä tutkineen sosiologi Tommi Hoikkalan ja hänen tutkijaparinsa Mikko Salasuon haastattelussa sotilaskodin päällikkö korostaa samaa kuin rintamasotilaskotisisar vuosikymmeniä aiemmin: sotilaskodissa jokaista asiakasta jututetaan, vaikka kassalla olisi pitkät jonot. Sotilaskodin päällikkö näkee, että sotilaskotisisaren tehtävänä on pitää huolta varusmiehen hyvinvoinnista.¹⁶⁹ Yhtä lailla rintamasotilaskotisisaret pyrkivät omalla työllään ja ystävällisyydellään edistämään sotilaiden henkistä hyvinvointia rintaman raskaissa olosuhteissa. Hilka Salmio kuvailee sotilaskodissa tehtävää työtä Rintamanaisten muistitieto -haastatteluhankkeessa niin, että sotilaskodissa kaikkia poikia pyritään auttamaan ja pitämään virkeää mieltä yllä.¹⁷⁰ Tutkija Kaija Heikkisen mukaan rintamalla kanttiinissa työskennelleiden naisten oma käsitys oli, että kanttiinit olivat lämmön ja ystävällisyyden keitaita muuten ankarassa maailmassa.¹⁷¹

Sosiologi Tommi Hoikkala pohtii sotilaskodin asemaa armeijan kokonaisuudessa. Hoikkala näkee sotilaskodin paitsi vapaa-alueena kasarmilla, myös ”lohdun linnakkeena”, jossa munkki toimii lohtusyömisen symbolina. Lohdun linnakkeeseen liittyy kiinteästi sukupuoleen perustava työnjako: Hoikkala uskoo naisten vapaaehtoisesti pyörittämän sotilaskodin tarjoavan lohtua muuten miehisen ja karskin armeijamaailman keskellä.¹⁷² 1940-luvulla lohtusyömisestä tuskin voidaan puhua samalla tavalla kuin 2000-luvun Suomessa, mutta ajatus sotilaskodista ja sen antimista lohdun tuojana muuten raskaissa olosuhteissa sopii myös sota-aikaan.

---

¹⁶⁷ Sinerma 1995, 70.

¹⁶⁸ Karppinen 1978, 23.

¹⁶⁹ Hoikkala 2009, 377.

¹⁷⁰ SKSÄ69. 18.9.1991. SKS KRA.

¹⁷¹ Heikkinen 2012, 114.

¹⁷² Hoikkala 2009, 375, 377.

Sotilaskotisisar Aino Marja Räsänen-Lemaitre kirjoittaa *Kansa Taisteli* -lehdessä julkaistussa päiväkirjakatkelmassa maaliskuulta 1943, kuinka ennen ennalta suunniteltua taistelua miehet ryystivät sotilaskodissa korviketta loputtomiin. Hän lupasi säästää sitroja, pieniä keltaisia hedelmäpastilleja, taisteluun lähteville miehille. Sotilaskodilla oli lasten satukirjoja, joiden Räsänen-Lemaitre arveli olevan tarkoitettu rintamanaisten lapsille kotiin viemisiksi. Eräs vänrikki kuitenkin halusi satukirjan reppuunsa maskotiksi ja muutama muu sotilas seurasi esimerkkiä. Räsänen-Lemaitre kirjoittaa, että näin ilmassa väreilevän hermostuneisuuden keskellä tunnelma saatiin hiukan nousemaan. Sotilaiden mielen sai myös iloiseksi se, että he saivat poikkeuksellisesti korvikekuppeihinsa sakariinin sijasta oikeaa sokeria. Seuraavana päivänä raudan sataessakin kanttiiniin tuli korvikkeenjuojia, jotka kielsivät sotilaskotisisaria menemästä ulos, mutta olivat itse turvallisesti mielin sotilaskodin suojassa.¹⁷³

Taistelusta tulleet miehet seisoivat aamulla ensimmäisenä sotilaskodin oven takana. Miehet olivat likaisia, väsyneitä ja ryvetyneitä. He kertoivat, että heitä janottaa, mutta heillä ei ole rahaa. Räsänen-Lemaitre päästi miehet sisälle ja antoi jokaiselle pari kuppia mehua ilmaiseksi. Toiset sotilaat kävivät hakemassa linjasta palanneille miehille korviketta ja toiset tulivat itse paikalle juomaan mehua. Samaisen päivän illasta Räsänen-Lemaitre kirjoittaa näin: *”Myöhällä, joskus kello 23:n maissa, tulivat kapteeni Välimaa ja luutnantti Lehtonen – viimeksi mainittu hyvin uupuneena, mutta silmissään ja kasvoissaan aivan ihmeellinen onnen loiste – meille kylään - - [A]amulla kuolleeksi luulemamme Lehtonen on ilmielävänä edessämme. Laitoimme oikein vahvaa korviketta, vahvempaa kuin oikeastaan olisi lupa tehdä, ja präiskäleitä. Lehtonen ei jaksanut puhua, mutta olimme kaikki niin onnellisia hänen pelastumisestaan”*. Luutnantti Lehtonen oli jäänyt loukkuun vihollisen puolelle loukkaantuneen toisen sotilaan kanssa, mutta heidät oli pimeän turvin käyty pelastamassa omalle puolelle.¹⁷⁴

Mitä kertoo sotilaskodista ja sen toiminnasta se, että juuri taistelusta palanneet ja kuolemalta pelastuneet miehet halusivat ensimmäisenä ennen kuin olivat ehtineet levätäkin käydä sotilaskodissa? Hoikkalan näkemys sotilaskodista lohdun tuojana ei ole näiden esimerkkien valossa kaukaa haettu. Sotilaskodissa juhlitaan yksinkertaisin antimin, mehulasein ja korvikekupein, eloonjäämistä ja turvaudutaan sotilaskotisisarten tarjoamaan huolenpitoon. Sotilaskoti tarjoaa myös henkistä turvaa ja yhdessäoloa. Ennen taisteluun lähtöä hermostuneita mieliä lievitetään sotilaskodeissa olemassa olevin keinoin ja lohtua haetaan korvikkeesta sekä lapsenomaisesti lupauksesta saada hedelmäpastilleja taistelun jälkeen.

---

¹⁷³ Räsänen-Lemaitre 1959, 34–35, 37. *Kansa Taisteli* 2/1959.

¹⁷⁴ Räsänen-Lemaitre 1959, 35, 38. *Kansa Taisteli* 2/1959.

Munkeista ja pullista puhuttaessa on myös huomattava se, että rintamaolosuhteissa leipominen ei ollut aina kovin yksinkertaista. Kaikissa sotilaskodeissa ei ollut mahdollisuutta leipoa, sillä ensinnäkään uuneja ei välttämättä ollut ja savupiipusta tupruttava savu saattoi sijainnista riippuen olla turvallisuusuhka. Varsinkin hyökkäysvaiheessa kiinteitä sotilaskoteja oli vähän, jolloin sotilaskoti lähinnä tarkoitti ulkoilmassa höyryävää korvikepataa. Sota-aikana kaikesta oli pulaa, niin myös raaka-aineista. Sotilaskotisisarille vaikuttaa olleen juhlahetki, jos jostakin saatiin niin paljon raaka-aineita, että munkkien tai pullan leipominen oli mahdollista. Niistä kerroista, kun munkkeja on päästy paistamaan, kerrotaan sotilaskotisisarten muistelmissa erikseen. Tällaisesta juhlahetkestä kertoo myös Eila Mikkola: *Kerran saimme EKM:stä makarooneja ja vähän vehnä jauhoja, kehitimme niiden avulla pojille jonkinlaisia munkkeja. Yllätykseksi! Kovia, epämuotoisia kapuroita olivat, mutta hyvin kelpasivat*".¹⁷⁵

Sotilaskotisisar-lehdessä nimimerkki H.A. kertoo munkinpaistamisen harvinaisuudesta. Ensimmäisenä sotakesänä jossakin Korpijärven tienoilla olivat sisaret saaneet säästellyksi sen verran aineksia, että saattoivat ryhtyä munkinpaistoon tarkoituksenaan tarjota munkkeja omille pojille yllätykseksi. Sisaret tarttuivat tuumasta toimeen ja muutaman tunnin ahkeroinnin jälkeen munkkeja oli jo satamäärin. Yllättäen kesken munkinpaiston metsästä kömpi vieraita miehiä, jotka kertoivat seuranneensa rasvan käryä ja lupaa kysymättä kävivät syömään munkkeja. Miehiä tuli lisää ja lisää niin, että pian olivat munkit syöty, vaikka sisaret yrittivät estellä. ”- - [M]eillä oli mieli matalana, pelkäsimme, että nämä syömäripojat riekkuvat toisillekin saalistaan ja mitä sitten meidän pojat sanovat?”¹⁷⁶ Harmitus siitä, että kauan valmisteltu yllätys meni vieraiden ja röyhkeiden miesten suihin on havaittavissa sisaren kirjoituksesta. Solidaarisuus ”omia” poikia eli sotilaskodin palveltavaksi määrättyjä joukkoja kohtaan oli sisarten keskuudessa suurta ja toisaalta myös ajatus siitä, että antimia tulee jakaa kaikille tasaveroisesti.

Mirja Valve kertoo epäonnisesta pullanpaistosta Äänisen rannalla joulun aikaan 1941 Itä-Karjalassa, jossa leipoi pullaa hämärästi valaistussa sotilaskodissa. Taikina kohosi liikaa, uuni oli pieni ja Valve joutui temppuilemaan minkä osasi. Tuloksena oli 800 kivikovaa pullaa. Pojille pullat kuitenkin maistuivat ja he kehuivat, että pulliin oli laitettu jopa rusinoita. Valve hämmästyi, koska ei hänellä ollut rusinoita käytettävissään. Tarkempi tarkastelu paljasti, että niin kutsutut rusinat olivat torakoita, joita sotilaskodissa ja sen keittiössä juoksi suuret määrät ja joita ei hämärässä nähnyt livistävän taikinaan. Tulvojan Ruskossa sijaitsevassa tukikohdassa sotilaskotisisaren vierailu ei ollut

---

¹⁷⁵ Mikkola 2010, 100.

¹⁷⁶ Menneitä muistellessa, 18. *Sotilaskotisisar* 2/1944.

jokapäiväistä, joten Valve muistelee, kuinka lämpimästi ja iloisesti sotilaat suhtautuivat sotilaskodin käyntiin tukikohdassa kommelluksista huolimatta.¹⁷⁷

4.2 ”ÄIDIN TAHI SISAREN SIJASSA”

”Muistakaamme aina, että olemme sotilaskodissa äidin tahi sisaren sijassa. Tehtävämme on luoda ympärillemme sitä ilmapiiriä, joka vallitsee viihtyisässä kodissa ja joka sulkee ystävälliseen huolenpitoonsa erotuksetta kodin jokaisen jäsenen”¹⁷⁸

Sotilaskotisisar-lehti tarjoaa sotilaskotisisarille ohjeita oikeanlaisen sotilaskotisisaruuden toteuttamiseen ja luo kuvaa ihanteellisesta rintamaoloissa toimivasta sotilaskotisisaresta. Lehdessä peräänkuulutetaan, että sotilaskotisisaren tulee säteillä iloa ja hyvyyttä ympäristöönsä, rohkaista, kuunnella, ymmärtää ja olla lämminsydäminen. Periaatteisiin kuuluu, että poikia tulee kohdella niin kuin haluaisi toisten naisten kohtelevan omia veljiä, miehiä ja poikia. Sotilaskotisisarten ei tule olla keimailevia hupakoita, vaan puhdassydämiä naisia, jotka ovat ottaneet osaa yhteiseen kamppailuun. Äidit, vaimot ja kotona olevat tulee tehdä kiittolliseksi siitä, että sotilaskotisisaret ovat hyvän vaistonsa ohjaamina ymmärtäneet, että karu sotilaskin tarvitsee rohkaisua ja lohdutusta. *Sotilaskotisisar* ei saa milloinkaan olla pahanilmanlintu, joka kylvää masennusta ympäriinsä. Sotilas aistii sen, huokuuko kodista lämpö vai onko sotilaskotisisar keskittyneempi vain omaan itseensä.¹⁷⁹

Sotilaskotisisar-lehti perustettiin sotilaskotiväen välisen yhteydenpidon helpottamiseksi ja yhteishengen lujittamiseksi. Lehden tarkoituksena oli virkistää työn ja olosuhteiden painamia sotilaskotisisaria sotilaskotityön aatteellisen sanoman avulla. Päätös lehden perustamisesta tehtiin Sotilaskotiliiton vuoden 1943 vuosikokouksessa. Näyttenumero ilmestyi samana vuonna, lisäksi vuonna 1943 ilmestyi vielä joulunumero. Lehden oli suunniteltu ilmestyvän neljästi vuodessa, mutta myöhemmin lehden päätettiin ilmestyvän menekin mukaan. Viimeinen numero ilmestyi vuonna 1946.¹⁸⁰ Lehdessä korostetaan, että sen tavoitteena on toimia sotilaskotisisarten hyödyksi, virkistykseksi ja sisarten yhteen liittämiseksi, sillä *”käsikädessä jaksamme paremmin.”*¹⁸¹

Lehteen toivottiin sotilaskotisisarilta itseltään reippaita kuvauksia työstä, iloisia juttuja kommelluksista, vakavia mietteitä ja sotapesien tunnelmia.¹⁸² Sotilaskotisisarten tekstit voisivat toimia vertaistukena muille rintaman vaikeissa olosuhteissa työskentelevillä kollegoille, mutta

---

¹⁷⁷ Tiilikainen 1995, 80.

¹⁷⁸ Railo 1943, 1. Sotilaskotisisaret! *Sotilaskotisisar* näyttenumero/43.

¹⁷⁹ Wessberg 1944, 8. Mitä sotilaskotisisar sanoo nuoremmalleen. *Sotilaskotisisar* 2/1944.

¹⁸⁰ Lahtero 1974, 123.

¹⁸¹ Rakas sotilaskotisisar, 14. *Sotilaskotisisar* 1/1943.

¹⁸² Sotilaskotisisarten huomioon, 24. *Sotilaskotisisar* 1/1944.

pääosin sotilaskotisisarten tekstit ovat varsin yleviä ja niissä entisestään korotetaan sotilaskotisisarille osoitettuja vaatimuksia: ”Niin rakkaat sotilaskotisisaret kaukana, eristetyissä sotilaskodeissanne! Tiedämme että teiltä vaaditaan paljon: on pyrittävä kehittymään sisäisesti eheäksi, lämpimästi tuntevaksi naiseksi, joka osaa antaa ja aina vain antaa sisaren ja äidin tuntein; on seurattava aikaansa: luettava lehtensä, että pystyy olemaan pirteä ja ”antava” siinäkin mielessä, ja nyt tämä omakin lehti *Sotilaskotisisar* vaatii osuutensa huomiostamme.”¹⁸³ Lehdessä sisaret tarjosivat toisilleen myös käytännön hyödyllisiä neuvoja esimerkiksi siihen, miten häätää torakat sotilaskodista ja miten pitää huolta jalkineista, kun jalkinepulan aikana uusien kenkien ostaminen ei tule kuuloonkaan.

Sotilaskotisisar-lehden kirjoituskilpailun *Missä on mallisotilaskotisisar?* voittaja Rauha Puroma kertoo Muti-nimisestä sotilaskotisisaresta. Puroma kuvailee Mutin työpäivää, joka alkaa herätyksellä kello neljä aamuyöstä, kun keittiön ovea kolkutetaan. Tällaisessa aamuhätyksessä ei Puroman mukaan ole mitään uutta. Muti menee vastaanottamaan sotilasta, joka on tullut hakemaan tupakkaa yksikölleen. Hän laittaa kiireesti tulta hellaan, korviketta kiehumaan ja tarjoaa sotilaille aamupalan. Ennen kodin varsinaista avaamista hän hoitaa poikien ostoksia ja siistii kodin. Kun koti aukeaa, tulee sinne joukoittain suomalaisia ja saksalaisia sotilaita. Myynnin lomassa Muti kysyy kaikkien kuulumiset ja voinnit. Hiljaisena hetkenä hän lukee yhdessä saksalaisen sotilaan kanssa sotilaille kotoa lähetettyä kirjettä ja yhdessä he itkevät. Jos pojat käyttäytyvät huonosti, hän sulkee kodin ja kerran jopa uhkasi jättävänsä kodin. Silloin ”karut suomalaiset pojat” tulivat joukolla pyytämään anteeksi.¹⁸⁴ Mallisotilaskotisisar on siten väsymätön, empaattinen ja huolehtivainen, mutta asettaa myös rajat sallitulle käytökselle.

Sotilaskotisisarten ohjesäännöissä todetaan, että vaikka koti olisi suljettu, tulee sotilaskotisisaren olla iloinen ja palvella sotilasta.¹⁸⁵ Todellisuudessa kaikki sotilaskotisisaret eivät olleet yhtä lailla ilahtuneita aamuneljän herätyksistä. Nimimerkki H.A. kertoo *Sotilaskotisisar*-lehdessä poikkeukselliseen tyyliin, että sääskien lisäksi harmina olivat aamuvirkut miehet, jotka tulivat ennen kukonlaulua huutelemaan tyttöjä korvikkeen keittoon. Sisaret selittivät, että kello on vasta neljä eikä korviketta siihen aikaan jaeta ”mutta ukon juupelit usein saivat puhutuksi meidät pyörryksiin eikä auttanut muu kuin nousta keittiöpuuhiin”. Sisar lisää, että tarpeellista se oli miehille, mutta sisaria olisi nukuttanut.¹⁸⁶ Tämäntyyppinen kuvaus sotilaskotityöstä on *Sotilaskotisisar*-lehdessä harvinainen, sillä ihanteellinen sisar ei ajattele itseään, vaan aina Suomen sotilasta. Kaikki sisaret eivät myöskään suinkaan heränneet neljältä aamulta. Senni Parsama kertoo, että sotilaspastori tuli

---

¹⁸³ Winter 1943, 6. Pettymyksestä – juhla-iloon. *Sotilaskotisisar* 1/1943.

¹⁸⁴ Missä on mallisotilaskotisisar, 14. *Sotilaskotisisar* 2/1944.

¹⁸⁵ Suomen Sotilaskotiliiton keskushallitus 2010 (1942), 25.

¹⁸⁶ Menneitä muistellessa, 18. *Sotilaskotisisar* 2/1944.

aina kolkuttelemaan aitan oveen aamupäivällä kymmenen aikaan, mutta kun yötyötä oli välillä tehty viiteenkin asti aamulla, tuntui herätys liian aikaiselta¹⁸⁷.

Kaija Heikkinen kirjoittaa, että monien rintamalla olleiden naisten jaettuna kokemuksena lienee ollut paine olla aina iloinen, pirteä ja muita tukeva. Rintaman naisilta vaadittiin jatkuvaa äidillistä tai sisarellista vieraanvaraisuutta, seurallisuutta sekä ystävällisyyttä työpäivän jälkeenkin. Velvoite hyväntuulisuuden levittämiseen oli nimenomaan naisten tehtävä ja etenkin nuorilta naisilta odotettiin iloisuutta. Kommunikaatio vaikuttaa olleen melko yhdensuuntaista: naisten tehtävänä oli ottaa miessotilaat huomioon ja osoittaa heille huolenpitoaan. Heikkinen kutsuu tätä tunnetaloudeksi, jonka hoitaminen on nimenomaan naisten tehtävä. Naisiin kohdistuivat monet vaatimukset paitsi ulkopuolelta, niin lisäksi naiset myös vaativat itseltään paljon.¹⁸⁸ Sotilaskotisisarelle osoitettavat vaatimukset eivät ole helpoimmasta päästä, sillä raskaissa olosuhteissa sotilaskotisisarten jaksaminen ja henkinen kantti olivat koetuksella.

Erityisesti päiväkirjoissaan sotilaskotisisaret tuovat esiin koettua riittämättömyyden tunnetta ja asettavat itselleen paineita oikeanlaisesta sotilaskotisisaruudesta. Linnea Vuorinen suree päiväkirjassaan mitättömyyttään, kun sotilaat ovat hänelle niin hyviä, mutta Vuorinen voi tehdä heidän hyväkseen niin vähän.¹⁸⁹ Myös Aino Marja Räsänen-Lemaitre harmittelee päiväkirjassaan, että voi tehdä sotilaiden hyväksi niin vähän. Räsänen-Lemaitren harmitusta lieventää se, että kukaan ei vaadi häneltä enempää kuin hän pystyy, vaan sotilaat ovat tyytyväisiä siihen, mitä hän voi heille tarjota. Kuitenkin hän vaatii itseltään enemmän. Hän harmittelee, että on vaikeassa tilanteessa toiminut kuin puolipörryksissä, vaikka hänen tehtävänänsä olisi ollut rohkaista poikia.¹⁹⁰

Helmi Salo murehtii päivästä toiseen päiväkirjassaan tapausta, kun hän oli tupakanhakureissulla ja ensimmäistä kertaa koko sota-aikana kuormasta hävisi tupakkaa. *”Olin aamulla ihan päästäni sekaisin sen tupakan tähden. Nyt vähän alan rauhoittua. Eihän se sillä parane. Eikä takaisin tule.”*

¹⁹¹ Aineistoni sotilaskotisisaret suhtautuvat työhönsä vakavasti. Omistautumisesta sotilaskotityölle kertonee myös se, kuinka ilmahyökkäyksen tultua saarelta jään pitkin mantereelle matkalla olleen Anna-Liisa Veijjalaisen ensimmäisenä reaktiona oli hypätä hankeen ja suojata mukana ollutta sotilaskodin kassalaatikkoa makaamalla sen päällä. Veijjalainen kertoo jälkikäteen ihmetelleensä, miksi suojasi kassalaatikkoa eikä sen sijaan suojannut kassalaatikolla itseään, esimerkiksi päätään.¹⁹²

---

¹⁸⁷ Parsama 2010, 84.

¹⁸⁸ Heikkinen 2012, 146–147.

¹⁸⁹ Vuorinen 2010, 90.

¹⁹⁰ Räsänen-Lemaitre 1959, 36, 38. *Kansa Taisteli* 2/1959.

¹⁹¹ Helmi Salon päiväkirja 27.1.1944.

¹⁹² Veijjalainen 2006, 38.

Sotilaskotisisarena toimivat naiset pyrkivät toteuttamaan todellisissa rintaman olosuhteissa ihanteellista sotilaskotisisaruutta parhaansa mukaan. Vuokko Karppinen kuvailee, että välillä kahvinkaatajalle täytyi käydä supattamassa, että tämän tulisi kaataa korviketta hitaammin, sillä korvikkeen loppuminen kesken olisi ollut suuri häpeä¹⁹³. Sotilaskotisisaret näkivät oman roolinsa niin, että he ovat rintamalla nimenomaan miehiä varten. He pohtivat jatkuvasti, miten palvella miehiä paremmin ja painavat itseään alaspäin. He auttavat sotilaita, milloin minkäkin asian suhteen, toimien jopa opinto-ohjaajana; Hilikka Salmio kirjoittaa päiväkirjassaan, että eräs alikersantti tuli hänen luokseen juttelemaan keskikoulun kurssivaatimuksista ja he pohtivat yhdessä jonkin nuoren tohtorin kanssa alikersantin opiskelumahdollisuuksia, jonka jälkeen hän keskusteli alikersantin kanssa uskonasioista.¹⁹⁴

Sotilaskotisisaret vaikuttavat tehneensä parhaansa tarjotakseen miehille kodinomaisen tilan. Siitä kertoo se, että sotilaskotien sisustukseen kiinnitettiin varsin paljon huomiota. Lohilahteen juuri avatussa sotilaskotikorsussa vallinneesta tunnelmasta Vuokko Karppinen kertoo näin: *”Kanttiin puolella radio soitteli hilpeitä säveliä, kirkkaasti valaiseva petromax pihisi ja puhisi ja iso kamiina uhosi lämpöä. Pojat olivat aivan sulaa vahaa saadessaan häärätä tyttöjen läheisyydessä oikeassa huoneessa, johon vähitellen ilmestyivät liinat pöydille, tuohen peittämistä koivunoksista tehdyt kynttilänjalat seinille ja muuta kaunista, jota vain naiset saavat aikaan.*¹⁹⁵

Sotilaskotien voi nähdä olleen siviilikeitaita rintaman keskellä. Päälystön komentelu ei pätenyt sotilaskodeissa. Sen sijaan sotilaskodit olivat naisten omia linnakkeita, joissa naiset johtivat. Sotilaskotisisaret olivat sitoutuneita auttamaan vähempiosaisia ja vahvistamaan heidän taistelukestävyytään. Sotilaskotisisaret reagoivatkin herkimmin miehistön toiveisiin.¹⁹⁶ *Sotilaskotisisar*-lehdessä korostetaan, että mallisotilaskotisisar ei tee eroa upseeriston ja miehistön välille, vaan palvelee heitä yhtä mielellään.¹⁹⁷ Sotilaskodin johtajatar Anna-Liisa Veijalainen kertoo painottaneensa sitä, että kaikkia asiakkaita kohdellaan samanarvoisina ihmisinä nappeihin ja nauhoihin katsomatta. Eräässä välikohtauksessa sotilaskodin vahvuuteen liittynyt vanhempi neiti vaati Veijalaista tilille siitä, että hän suuren sotilaskodin johtajattarena oli alentunut puhumaan vääpelin kanssa. Veijalainen kirjoittaa halveksien siitä, kuinka neiti itse *”katseli nenänvartta pitkin”* miehistöä ja kaikkia everstistä alempia upseereita. Tämä ei ollut hänen mielestään sotilaskotiin sopivaa käytöstä.¹⁹⁸ Sotilaskodin johtajatar Hilikka Salmio kirjoittaa päiväkirjassaan siitä, että

---

¹⁹³ Karppinen 1978, 233.

¹⁹⁴ Salmio 1992, 228.

¹⁹⁵ Karppinen 1978, 236.

¹⁹⁶ Airio 2018, 252.

¹⁹⁷ Sotilaskotisisaren kilpatehtävä, 18. *Sotilaskotisisar* 1/1944.

¹⁹⁸ Veijalainen 2006, 124.

sotilaskodin asiakkaiksi tuli ”Mustan nuolen miehiä” eli rintamalla palvelevia vankeja. Miehet kertoivat, että tulevat vankilasta, mutta ovat siitä huolimatta luottomiehiä. Salmio kirjoittaa vastanneensa, että kaikki ovat samanarvoisia ja täällä kukin itse osoittaa, mikä on miehiään.¹⁹⁹

Hilkka Salmio kirjoittaa päiväkirjassaan joulusta 1941, jota voi pitää yhtenä esimerkkinä sotilaskotisisarten pyrkimyksistä vastata sotilaiden esittämiin toivomuksiin. Salmion ja sotilaskotisisarten oli määrä siirtyä joulun aikaan uuteen paikkaan pitämään sotilaskotia. Saksalaiset sotilaat olivat kuitenkin toivoneet, että sotilaskodilla voitaisiin viettää yhteistä joulujuhlaa ennen sisarten lähtöä. Niinpä aatonaatoksi 1941 sotilaskotiin kutsuttiin suomalaisia ja saksalaisia sotilaita viettämään perinteistä suomalaista joulua. Sotilaskotisisaret olivat onnellisia nähdessään sotilaiden reaktioista, että ilta oli täytännyt odotukset. Mieleenpainuvinta heille oli nähdä saksalaisten poikien kiitollisuus. Sotilaskotisisaret suhtautuivat vakavasti tehtäväänsä palvella miehiä ja olivat tyytyväisiä silloin, kun miehet olivat tyytyväisiä. ”Tänään saimme kestitä pataljoonamme jääkäreitä - - Pojat olivat mustuneita ja väsyneitä mutta iloisia ja reippaita. Tarjosimme heille kahvit ja pullan kanssa marmelaattia. 'Sataan vuoteen ei ole saatu tällaista', kehaisivat pojat ja tyytyväisyys oli molemminpuolista”, iloitsi Hilkka Salmio heinäkuussa 1941.²⁰⁰

4.3 NAISEN PAIKKA SODASSA

”Pysykää korsuissa, tytöt, nyt on sota.”²⁰¹

Se, että sadat tuhannet suomalaismiehet lähtivät rintamalle puolustamaan Suomea talvisodan alkaessa vaikuttaa luonnolliselta ja väistämättömältä päätökseltä, maataan ja perhettään rakastavan miehen vastuunkannolta ja velvollisuudelta. Sodan sukupuolijärjestystä pidetään yleisesti väistämättömänä käytännön sanelemana luonnollisena järjestyksenä. Se yhdistyy ajatukseen siitä, että miehillä olisi luonnollinen taipumus ja kyky sodankäyntiin.²⁰² Tähän peilaten naisten lähteminen rintamalle on täynnä ristiriitoja. Rintamalle menossa rikkoutuu raja perinteisten naisten ja miesten toiminta-alueiden välillä.²⁰³ Kenttäolosuhteet loivat muutoksia sukupuolten välisille rooliodotuksille. Poikkeusolosuhteissa nainen joutui uudella tavalla arvioinnin ja tarkastelun kohteeksi.²⁰⁴

Naisten tulo rintamalla aiheutti epäilyksiä päällystössä. Upseereilla oli vastuullaan myös rintamalla olevat naiset, jolloin naiset saattoivat näyttäytyä puhtaasti lisävaivana, kun heidän turvallisuudestaan

---

¹⁹⁹ Salmio 1992, 240.

²⁰⁰ Salmio 1992, 120, 159–160.

²⁰¹ Räsänen 1944, 11. Etulinjatunnelmia eli vuodenaikojen sotapesän nurkilta. *Sotilaskotisisar 1/1944*.

²⁰² Ahlbäck 2006, 107.

²⁰³ Heikkinen 2012, 52.

²⁰⁴ Olsson 2018, 30.

täytyi huolehtia ja pyrkiä estämään naisten joutuminen vaaratilanteisiin. Reaktio naisten olemassaoloon vaaroja täynnä olevalla rintamalla saattoi olla täynnä ärtymystä.²⁰⁵ ”Kuka perkele on päästänyt teidät tulemaan tähän saareen?”, huudahti pioneerieversti sotilaskotisisar Anna-Liisa Veijalaiselle, joka oli kulkenut kesällä 1941 joukkojensa mukana Tiurinsaarelle Koiviston maalaiskunnassa. Veijalainen sopersi hädissään, etteivät sisaret voineet jäädä edelliselle saarelle yksinään. Pioneerieversti lauhtui, mutta vannotti, ettei tallatuilta poluilta saa astua senttiäkään syrjään eikä yhtäkään sellaista ovea saa avata, jossa ei ole leimaa pioneerien tarkastuksesta. Veijalainen lisää muistelmissaan, että everstin riehunnalle oli syynsä, sillä saari oli aiemmin ollut venäläisten hallussa ja miinoitettu mitä ovelimmin. Aamulla ”pojat” olivat avanneet jonkun talon ulko-oven ja talo oli lentänyt ilmaan. Myöhemmin nuori asevelvollinen astui miinaan ja haavoittui vaikeasti.²⁰⁶ Tässä tilanteessa naisten olemassaolo miinoitetulla saarella vaikutti everstistä turvallisuushalta.

Vastaavan kaltaisen reaktion sai vastaansa sotilaskotisisar, joka perusti sotilaskodin rintamalinjalla olevaan korsuun Rajajoen paikkeille jatkosodan asematavaiheen alettua. Eräs everstiluutnantti tuli tarkastusmatkalle ja huomasi korsun ovesta kilven ”sotilaskoti”. Sotilaskotisisar kertoo tarjonneensa seurueelle ihka oikeaa kahvia, mutta sai vastaukseksi tuiman kysymyksen siitä, että kuka on antanut naiselle luvan tulla etulinjaan. Sotilaskotisisar kertoi tullessa omasta tahdosta, koska pojilla olisi muuten ollut niin pitkä matka sotilaskotiin. Seuraavana päivänä nainen sai kutsun puhutteluun Rajajoen asemalla. Siellä sotilaskotisisaren omatoimisuus ja uhkarohkeus palkittiin, sillä samainen everstiluutnantti jakoi sotilaskotisisarelle ja muutamille muille kunniamerkit.²⁰⁷ Naisten tekemän työn merkitys vaarallisissa olosuhteissa siis myös tunnustettiin. Ennen talvisodan alkamista ja talvisodan aikana Tuppuran saarella sotilaskotisisarena toiminut Anna-Liisa Veijalainen kertoo, että sodan syttyttyä naisten oli lähdettävä saarelta majurin määräyksestä. Majuri kuitenkin itse joutui hankalaan tilanteeseen sotilaskotisisarien lähdettyä. Rykmentin komentaja oli vierailut Tuppuran saarella ja kaivannut kahvia pitkän päivän päätteeksi, mutta sotilaskoti oli suljettu. Veijalaisen tarinan mukaan eversti oli kiukustunut ja tokaisut, että naiset on toimitettava ensimmäisellä mahdollisella kuljetuksella takaisin saarelle, sillä nyt jos joskus oli aika, kun heitä saarella tarvitaan.²⁰⁸

Sotilaskotisisar-lehdessä kirjoitetaan ylevästi, että Suomen mies ja nainen seisovat tulirintamalla rinnakkain taatakseen Suomen kansalle mahdollisuuden elää vapaana ja itsenäisenä kansana.²⁰⁹ Toisaalla esitetään näkemyksiä siitä, että suomalaisen naisen maanpuolustustyötä toisen maailmansodan aikana ei voi pitää tasaveroisena toimintana miesten rinnalla. Vaikka työ ja sen

---

²⁰⁵ Heikkinen 2012, 59.

²⁰⁶ Veijalainen 2006, 73.

²⁰⁷ Isometsä 1988, 165.

²⁰⁸ Veijalainen 2006, 17, 19, 20.

²⁰⁹ Kinos 1944, 9. Sotilaskotisisarille pääsiäistervehdykseksi. *Sotilaskotisisar* 1/1944.

organisointi olisivat olleet naisten käsissä, on työ ollut joka tapauksessa miehelle sodanjohdolle alistettua ”perinteistä” naisten työtä.²¹⁰ Voidaan nähdä, että naisten rooli sodassa oli miehiä kannustava ja kannatteleva. Naiset ruokkivat, juottivat, vaatettivat, huolehtivat miesten töistä, lapsista, eläimistä ja kaatuneista. Naiset pitivät yllä miesten taistelutahtoa ja uskoa hengissä selviämiseen. Naisten rooli sodissa oli suojella elämää, kun taas miehet keskittyvät itse sotimiseen.²¹¹ Jenni Kirveen mukaan naisten kestävyyn nähtiin olevan kansakunnan selkäranka: jos naiset kestävät, niin silloin miehetkin jaksavat uskoa tulevaisuuteen.²¹²

Kaija Heikkisen mukaan naisten tarpeellisuutta, työkykyä, pätevyyttä ja kestävyyttä epäiltiin rintamalla. Toisaalta useat rintama-alueen työt olivat sellaisia, joissa naiset olivat varsin hyviä perinteisen sukupuolijaon mukaisesti.²¹³ Sotilaskotisisarten kanttiinityö oli juuri sellainen työ, joka oli naisen perinteiselle sukupuoliroolille sopiva toimi. Airi ja Rafael Koskimies kirjoittavat *Suomen lotta* -teoksessa vuonna 1964, että lotat toimivat rintamalla muonittajina ja kanttiinin pitäjinä myös tulialueella, sillä ”*se oli heidän luonnollisin naisellinen toimialansa*”. Koskimiehet kirjoittavat, että sotilaiden mielialoja ja moraalia varten jo naisen läsnäololla oli merkitystä. Jo naisen äänen kuuleminen sai sotilaan ajatukset kääntymään kotiin karkeasta todellisuudesta. Miehet rauhoittuvat ja viihtyvät nähdessään iloisen ja tyynen lotan askareissaan.²¹⁴ Sotilaskotisisar Liisa Hagelbergiä haastatellut Heikki Tiilikainen kuvaa, että nokinaamainen Hagelberg kovia kokeneissa ratsastushousuissa ja vanhassa armeijan kesäpuserossa häärätessään sai sotilaat nauramaan ehkäpä jopa ensimmäistä kertaa kesän 1944 perääntymisvaiheen jälkeen.²¹⁵ Tällöin naisena rintamalla oleminen palautuu jälleen siihen, että naisen tärkeimpänä tehtävänä on levittää iloa ja hyvää mieltä ympäriinsä.

Kaija Heikkisen tutkimisissa rintamalottien kirjoituksissa lotat mitätöivät omaa osuuttaan ja suhtautuvat työhönsä nöyrästi. Lotat sijoittivat itsensä palvelijan rooliin ja tarkastelivat omaa osuuttaan sodassa miehisen maanpuolustuksen kontekstissa. Suomen puolustamista ei loppujen lopuksi nähty miesten ja naisten yhteisenä hankkeena, sillä kunnia annettiin sotilaille. Heikkinen pohtii sitä, että joko kyse on yleisestä suomalaisesta mentaliteetista ja naisten vaatimattomuudesta tai sitten naiset eivät todella itsekään arvostaneet omaa työtään, sillä naiset olivat rintamalla arkisessa naissukupuolelle tyypillisessä työssä. Arkityön ja kotitaloustyön arvostus ei ole ollut näkyvää. Toisaalta Heikkisen mukaan rivien välistä on luettavissa kaikuja piilotetusta itsensä kiittämisestä.²¹⁶

---

²¹⁰ Isaksson 1988, 144.

²¹¹ Lagerbohm 2010 a, 7.

²¹² Kirves 2010 d, 124.

²¹³ Heikkinen 2012, 58–59.

²¹⁴ Koskimies ja Koskimies 1964, 211–212.

²¹⁵ Tiilikainen 1995, 302.

²¹⁶ Heikkinen 2012, 291, 292.

Myös sotilaskotisisaret vähättelevät itseään naiseutensa tähden. *“Minä olen nyt yksi Suomen armeijan sotilas 21-vuotias ja vain nainen, mutta yritän parhaani tehdä minkä jaksan”*, kirjoittaa Linnea Vuorinen päiväkirjassaan²¹⁷. Sotilaskotisisar asemoi itsensä miehiin verrattuna ”vain” naiseksi, joka naisena olon heikkoudestaan ja nuoruudestaan huolimatta yrittää tehdä sen mihin pystyy. Toisaalta nainen kuitenkin näkee itsensä osana armeijaa sotilaan roolissa.

Heikkisen mukaan lottien suhtautuminen naisena oloon vaihtelee. Tyypillistä lotille oli naissukupuoleen liittyvien merkitysten häivyttäminen. Rintamalla tuli vastaan tilanteita, joissa ei ollut turvallista tulla nähdyksi ensisijaisesti naisena. Toisaalta lottia myös hiveli tulla huomatuksi ja huomioiduksi juuri naisena.²¹⁸ Maanpuolustuksellinen työ lähellä etulinjaa saatettiin nähdä naisen perinteisen roolin hylkäämisenä ja ei-naisellisena.²¹⁹ Tällöin nimenomaan naiseksi nähtynä tuleminen imartelee. Myös sotilaskotisisarten kannalta tilanne vaikuttaa olevan kahtalainen, vaikka sotilaskotisisaret eivät kuitenkaan muistelmissaan varsinaisesti reflektoi naiseuttaan rintamalla.

Osa sotilaskotisisarista vaikuttaa olevansa ylpeitä voidessaan esiintyä nimenomaan naisina. Ines Vuoristo kuvailee huvittuneesti useamman esimerkin kera miesten suhtautumista naisiin sotilaskotiautotyössä toimiessaan. Vuoristo kertoo illasta, jolloin sotilaskotisisaret joivat korviketta upseerikorsussa. Vuoristo oli sotilaskotiautossa työskentelevistä neljästä naisesta vanhin, joten hän sai juhlallisesti esitettyä kunnian olla *”nainen, jonka jalka ensimmäisenä astui korsuun, johon kenenkään naisen jalka ei ennen ollut astunut”*. Vuoristo kertoo myös siitä, kuinka sotilaskotisisarten tuli myyntimatalla pysähtyä ylimääräisessä paikassa vain jättääkseen jalanjälkensä lumeen. Jossakin paikassa naisen jälki oli jopa aidattu piikkilangalla ja peitetty lakilla.²²⁰ Kaija Heikkisen mukaan naisen jälki -teema on suorastaan mytologisoitunut sodan muisteluissa. Heikkinen tulkitsee naisen jälki -teeman suosion lottien kirjoituksissa kertovan siitä, että lottia kaikesta huolimatta hiveli tulla huomatuksi naisena ja olla miesten unelmoinnin kohteena. Kuvauksien on tulkittu kertovan myös miesten naisille osoittamana kunnioituksena.²²¹

Toisaalta on viitteitä siitä, että sotilaskotisisaret kaipasivat sitä, että heidät otettaisiin rintamamiesten keskuudessa vakavasti osana joukkoa ilman profiloitumista nimenomaan naiseksi. Anna-Liisa Veijalainen kertoo, että loppuvuodesta 1941 Aunuksen teatteri tuli vierailemaan Syvärille. Sotilaskotisisaret olivat sotilaskodilla työn touhussa, kun sisään juoksi yksi viestipataljoonan pojista. Poika hihkui, että oli nähnyt naisen. Sotilaskotisisaret kummastuivat, että *”mitä ihmeen otuksia me sitten olimme”*. Poika hämmentyi kysymyksestä ja totesi, että *”tehän kuulutte meihin”*. Veijalainen

---

²¹⁷ Vuorinen 2010, 87.

²¹⁸ Heikkinen 2012, 298, 299, 300.

²¹⁹ Peltokorpi 2011, 194.

²²⁰ Vuoristo 1967, 347–348. *Kansa Taisteli* 12/1967.

²²¹ Heikkinen 2012, 229.

muistelee, että oli niin ylpeä pojan vastauksesta. Sotilaskotisisaria ei nähty naisina, vaan tasavertaisina maanpuolustajina sotilaiden kanssa.²²²

4.4 ”KRISTUS TOIMII JA VOITTAA!”

“Tänään oli päivän tunnussana: kaikki mitä teette, tehkää sydämestänne niin kuin Herralle eikä ihmisille. Ymmärrän sen niin, että sotilaskodissa upseerit ja sotamiehet ovat kaikki samanarvoisia sotilasarvosta huolimatta.”²²³

Sotilaskotityön juuret liittyivät vahvasti kristilliseen toimintaan, sillä kansainvälisesti sotilaskotityön alullepanijoina olivat juuri kristilliset toimijat. Ulkomaisen esimerkin mukaan myös suomalaiseen sotilaskotityöhön tuli alkuvaiheessa kirkon sisälähetystyön piirteitä. Sotilaskodeille haluttiin antaa myös kansanvalistajan rooli, joten isänmaallinen ohjelma oli osana sotilaskotien toimintaa. Suomalaisen sotilaskotitoiminnan alkuvaiheista asti sotilaspapisto ja sotilaskotiyhdistykset toimivat tiiviissä yhteistyössä.²²⁴

Kristillisuus oli vahvasti läsnä sotilaskodeissa. Sotilaskodeissa järjestettiin hartaushetkiä ja esitettiin sotilaiden omia ohjelmanumeroita. Lausunta- tai laulutaitoiset sisaret pitivät myös esityksiä sotilaskodeissa.²²⁵ Sotilaskotisisaret itse kuitenkin kertovat melko vähän sotilaskotien henkisestä ohjelmasta ja sotilaspastorin kanssa tehdystä yhteistyöstä. Liisa Jänhiä selittää muistelmissaan sotilaskotitoiminnan olevan erilaista kuin lottien toiminnan, koska sotilaskoti oli sotilaspapin alainen, *”hän pitää vähän niin kuin huolta siitä”*, pappi oli mukana toiminnassa ja piti jumalanpalveluksia sekä hartaushetkiä. Jänhiä muistelee, että etulinjaan pappi ei uskaltanut tulla ja eräs kirkosta eronnut sotamieskin alkoi kaivata pappia laulamaan siinä vaiheessa, kun oli saanut riittävästi samassa rykmentissä olleen Reino Helismaan viikoittaisista veisuutuokioista.²²⁶

Anna-Liisa Veijalaisen mukaan talvisodan sytyttyä henkistä huoltoa yritettiin pitää yllä kaikin keinoin. Rykmentin sotilaspastori vieraili niin usein kuin voi ja oman lohkon pappi kiersi poikien keskuudessa. Valistusupseeri toimitti lohkon lehteä ja kuljetti erilaisia ohjelmansuorittajia, kuten soittokuntaa kaikissa yksiköissä lohkon alueella. Jouluna luettiin jouluevankeliumi ja veisattiin jouluvirsi sotilaskodin joulupäivällisellä.²²⁷ Sotilaskodeissa järjestettiin hengellistä ohjelmaa erityisesti juhlapyhinä kuten jouluna ja pääsiäisenä. Hilka Salmio kertoo päiväkirjassaan

---

²²² Veijalainen 2006, 82–83.

²²³ Salmio 1992, 34.

²²⁴ Airio 2018, 30, 33, 212, 214, 216.

²²⁵ Airio 2018, 252.

²²⁶ Jänhiä 2002, 185.

²²⁷ Veijalainen 2006, 23–24.

pääsiäisestä 1943. Hän kirjoittaa, että pitkänäperjantaina sotilaskodilla pidettiin kaksi jumalanpalvelusta rykmentille sekä ruotsalaispataljoonalle. Pastori piti hartaushetken sotilaskotisisarille ja kanttori soitti kauniisti.²²⁸

On havaittavissa, että monet sotilaskotisisarena toimivat naiset vaikuttivat olleen varsin aatteellisesti sitoutuneita uskonnollisuuteen. Jumalaan ja uskoon nojaututaan erityisesti vaikeina hetkinä. ”Pelottihan minua, että mitähän tästä seuraa, mutta kaikessa hiljaisuudessa turvauduin Jumalaan niin kuin olin hädän hetkellä tottunut tekemään”, kirjoittaa sotilaskotisisar, joka joutui komentajan puhutteluun, koska ei ollut suostunut juhlimaan humalaisten upseerien kanssa²²⁹. Toisaalta vaikeissa hetkissä Jumalaa myös kyseenalaistetaan. Ennen kaikkea rintaman raskaissa olosuhteissa Jumalalta etsitään lohtua ja johdatusta. Järjestön kristillinen luonne ei kuitenkaan tarkoita, että kaikki sotilaskotisisaret olisivat välttämättä olleet erityisen uskonnollisia, sillä sotilaskotisisareksi saattoi käytännössä liittyä kuka tahansa.

Erityisesti *Sotilaskotisisar*-lehdessä hengen asiat olivat hyvin lehdessä vahvasti esillä. Etenkin pääsiäisenä sisarille teroitettiin uskonnon ja luottamuksen merkitystä. Vuoden 1944 pääsiäisnumeron pääkirjoituksen sanomana oli, että vaikka pahuuden voimat näyttävät hallitsevan maailmaa, Kristus toimii ja voittaa.²³⁰ Pääsiäisnumerossa myös todettiin, että lehteen lähetetyistä kirjoituksista käy ilmi, että monilla rintamanosilla oli ollut havaittavissa voimakas henkisen heräämisen kaipuu. Lehdessä huomautettiin, että hengellisiä tilaisuuksia oli kyllä järjestetty miehille, mutta naiset olivat useimmiten jääneet niistä paitsi ja olivat ilmaisseet kaipaavansa tällaisia tilaisuuksia.²³¹ Huhtikuussa 1944 Hilikka Salmio kirjoittaakin päiväkirjassaan kaikille Karhumäen suunnan rintamanaisille tarkoitetuista hengellisistä päivistä. Salmio iloitsee siitä, että yhdessä sairaanhoitajien, lottien ja sotilaskotisisarten kanssa he saattoivat pohtia hengellisiä ja siveellisiä vaikeuksia. Tytöt olivat hänen mukaansa kiitollisia päästessään osallistumaan hengellisille päiville.²³²

”Olemmekohan me omalta osaltamme voineet muistuttaa työtovereillemme ja pojille Jumalasta parhaana varjelijamme?”, kysyi sisar Aune Pärssinen kollegoiltaan *Sotilaskotisisar*-lehdessä. Hän pohtii, että monesti tärkein unohtuu päivän kiireiden keskellä. Ajatukset pyörivät töissä ja iltaisin uni voittaa kesken iltarukouksen. Pärssiselle iloa toi sotilas, joka osti postikortteja, joissa sotilas oli vaipuneena rukoukseen. Hän kirjoittaa, että miehen katse paljasti sen, että hän oli niitä harvoja, jotka laittavat toivonsa Jumalaan ja saavat kokea hänen sanojensa paikkaansa pitävyyden. ”Hyvät sisaret! Suorittakaamme tehtävämme iloisina ja reippaina silti unohtamatta sitä, mikä on meille kuitenkin

---

²²⁸ Salmio 1992, 209.

²²⁹ Tyni 1988, 194.

²³⁰ PK, 3. *Sotilaskotisisar* 1/1944.

²³¹ Huomiota, 5. *Sotilaskotisisar* 1/1944.

²³² Salmio 1992, 264–265.

tärkeintä: me tarvitsemme Jumalan armoa ja hänen suojelustaan kaikissa vaiheissamme”, hän lopettaa kirjoituksena.²³³

Kunniapuheenjohtaja Katri Bergholm kirjoittaa *Sotilaskotisisar*-lehdessä sotilaskotisisaren puvuksaan kantamasta merkistä. Hän korostaa, että merkissä on keskeisenä risti, sillä nuori sotilas tarvitsee joka hetki taistellessaan tunteen siitä, että Ristin Herra on hänen lähellänsä. Hän teroittaa sisarille, että myös sisaren tehtäviin kuuluisi muistuttaa sotilasta Jumalasta, joka on ikuisena turvana ja joka vie Suomen kansan synkeyden kautta valoon. Jos sisar näin tekee, saa hän työlleen iäisen kantavuuden.²³⁴ *Sotilaskotisisar* ei siten ole pelkästään iloinen sotilaiden palvelija, vaan myös Jumalan sanan levittäjä. *Sotilaskotisisar*-lehden yleisyys ei kuitenkaan välity samalla tavalla sotilaskotisisarten muistelmista. Päiväkirjassaan Hilka Salmio kertoo hetkistä, kun hän on keskustellut sotilaiden kanssa hengellisistä asioista, mutta muut sisaret eivät tuo esiin, että Jumalasta olisi keskusteltu julkisesti muiden kanssa, etenkin sotilaiden.

Uskonto kytkeytyy myös siihen, miten alkoholiin suhtauduttiin sotilaskodeissa ja sotilaskotisisarten keskuudessa. Kristillisiin arvoihin nojautuvissa sotilaskodeissa alkoholi oli kielletty eikä sotilaskotiin saanut tulla juopuneena²³⁵. Anna-Liisa Veijalainen kertoo, että läheteille oli annettu määräys poistaa juopuneet asiakkaat, jälleen arvomerkeistä piittaamatta. Uskolliset asiakkaat noudattivat sääntöä, mutta määräystä myös rikottiin. Eräänkin kerran juopunut eversti saapui sotilaskotiin ja vaati erikoiskohtelua, mutta Veijalainen ei suostunut palvelemaan häntä. Eversti kimmastui ja uhkasi väkivallalla, mutta poistui sitten kiukkuisena paikalta. Muutaman päivän päästä tämä soitti sotilaskotiin selvin päin ja pyysi anteeksi. Veijalainen kertoo, että sodan pitkittyessä alkoholin käyttö lisääntyi niin poikien kuin upseerienkin parissa, ja tämä oli seikka, johon hän ei sodassa tottunut. Veijalainen kirjoittaa, että yritti ymmärtää hiljaisessa asemasodassa turhautuneita miehiä, joista monet saivat aikansa kulumaan puhdetöitä tekemällä, mutta osa sortui juopotteluun. Hän kertoo muistelleensa kaiholla talvisodan aikaista ”perhettä”, jossa kukaan ei pahoittanut hänen mieltään juopottelulla.²³⁶

Toisaalta Eila Mikkola kuvailee, kuinka hänen pataljoonassaan oli vain loistopoikia: hän ei kertaakaan joutunut minkäänlaisiin tekemisiin alkoholin kanssa, ei nähnyt ainuttakaan humalaista eikä edes viinapulloa. Samalla hän kertoo kuitenkin myös siitä, kun sai kuulla poikien ryöstäneen Kajaanissa viinakaupan.²³⁷ Sotilaskotisisaret vaikuttavat pitäneen raittiutta suuressa arvossa. Hilka Salmio nostaa erikseen esiin päiväkirjassaan syyskuussa 1943 kenraali Vihman syntymäpäiväjuhlista

---

²³³ Pärssinen 1944, 16. Mietteitä ja kokemuksia kentältä. *Sotilaskotisisar* 1/1944.

²³⁴ Bergholm 1943, 2. Merkkimme. *Sotilaskotisisar* näytenumero/1943.

²³⁵ Airio 2018, 252.

²³⁶ Veijalainen 2006, 109–110, 112.

²³⁷ Mikkola 2010, 101.

sen, että hänen vieressään istunut komentaja oli miellyttävä kavaljeeri, joka ymmärsi hyvin, ettei Salmio käytä ensinkään alkoholia.²³⁸ Kaikkia sotilaskotisisaria ei myöskään sotilaiden alkoholinkäyttö hämmennä. Katri Oesch kertoo toteavaan sävyyn ”lomaltapaluujuhlasta” jonka seurauksena oli pojille ilmestynyt laastareita otsaan ja käsiä siteisiin. Hän kertoo, että näin voimakasta juhlintaa ei sattunut usein.²³⁹

Kaisa-Maria Peltokorpi kirjoittaa, että Lotta Svärd -järjestössä tupakointia ja alkoholinkäyttöä paheksuttiin ja pidettiin vaarallisena, koska niiden uskottiin johtavan turmioon. Lotalta edellytettiin ehdotonta raittiutta. Alkoholi oli kuitenkin osa vapaa-ajan viettoa ja juhlintaa myös sodassa ja täten myös lotat saattoivat rintamaoloissa nauttia alkoholia.²⁴⁰ Aineistoni sotilaskotisisarista kukaan ei kuitenkaan hiiskukaan naisten alkoholinkäytöstä. Kun alkoholista puhutaan, käsitellään sitä päivittelyn kautta omaa raittiutta korostaen. Kristillinen arvopohja ei kuitenkaan tarkoita väistämättä raittiutta ja moitteetonta käytöstä; sota-ajan olosuhteissa pastorit olivat raittiuden vankimpia kannattajia, jotka kritisoivat alkoholin jakelua, mutta kuitenkin sotilaspapistonkin keskuudessa oli alkoholiongelmia²⁴¹.

5 ”OTA JUMALA MUISTINI NÄILTÄ AJOILTA POIS”: SODAN KAUHUT SOTILASKOTISISARTEN SILMIN

5.1 ”YHDESSÄ ME SITTEN OLISIMME KUOLLEET”

”Vielä säilyimme, Jumalan kiitos.”²⁴²

Monet naiset toimivat jatkuvassa hengenvaarassa pommitusten ja taistelutoimien keskellä rintamalla työskennellessään. Merkittävimpinä uhkina olivat tykistötuli, ilmapommitukset, desantit ja sotatoimialueella liikkuneet partisaanit. Muonittajat ja kanttiinien hoitajat olivat erityisen uhan alla, koska he työskentelivät useimmiten lähimpänä etulinjaa vastapuolen tykkitulen kantaman päässä. Erään arvion mukaan sotatoimialueella sai vuosina 1939–1945 surmansa yhteensä 383 naista.²⁴³ Sotasampo 1939–1944 -sivuston mukaan yhteensä seitsemän sotilaskotisisarta menehtyi sodan aikana. 21-vuotiaan naisen kerrotaan kuolleen haavoittuneena Lapin rintamalla alkuvuodesta 1944. Syksyllä 1943 20-, 26- ja 33-vuotiaat sotilaskotisisaret menehtyivät kuolinsyynään muu kuin vihollistoiminnasta johtuva syy. Lisäksi kolme sotilaskotisisarta kaatui partisaani-iskussa kesällä

---

²³⁸ Salmio 1992, 230.

²³⁹ Oesch 1988, 173.

²⁴⁰ Peltokorpi 2011, 89, 107–109.

²⁴¹ Svanström 2011, 137.

²⁴² Salmio 1992, 39.

²⁴³ Lagerbohm 2010 b, 37.

1942.²⁴⁴ Leppoisaa kahvinkaatumista ei siten elämä rintaman läheisyydessä ollut, sillä rintaman kauhut vyöryivät etulinjoilta myös sotilaskoteihin.

Sotilaskotisisaret kertovat etenkin desanttien pelosta ja sen vaikutuksesta jokapäiväiseen elämään. Määritelmällisesti desantit ovat vakoilutarkoituksessa vihollisen selustaan pudotettuja laskuvarjosotilaita. Talvi- ja jatkosodan desantit olivat kirjava joukko, joiden tehtävissä oli eroja. Usein desanttien tehtävänä oli tiedustella sotilaskohteita laajalla alueella. Monet desantit olivat lähtöisin Suomesta, he olivat esimerkiksi rajapitäjien asukkaita tai Neuvostoliittoon muuttaneita suomalaisia. Desanttien vaatetuksena oli siviiliasu, suomalainen tai jopa saksalainen asepuuku. Heidät oli koulutettu käyttäytymään eri tilanteissa Suomessa ollessaan, esimerkiksi miten kaupassa asioidaan ja tervehtimään sotilaita tavattaessa.²⁴⁵ Desanttivaarasta varoitetaan myös *Sotilaskotisisar*-lehdessä, johon majuri A. Maunula on kirjoittanut artikkelin *Mitä sotilaskotisisaren tulee muistaa vakoiluvaarasta, valhepropagandasta ja vihollisen tuhotyötoiminnasta*. Artikkelissa annetaan ohjeita vakoilun torjumiseksi esimerkiksi vaikenemalla sotilasasioista ja estämällä huhujen leviämistä.²⁴⁶

Sotilaskotisisaret kohtasivat desantteja arkisessa työssään sotilaskodilla. Eila Isometsä kertoo tapauksesta, kun kaksi vihollisen tiedustelijaa tuli sotilaskotiin ostoksille. Miehillä oli suomalaiset luutnantin puvut, mutta epäilyksiä herätti mukana olleet kiväärit, sillä sellaisia suomalaiset upseerit eivät kantaneet mukanaan. Isometsä palveli miehiä, tarjosi korviketta ja voileipiä. Syötyään miehet poistuivat, mutta perästä tulivat omat miehet kyselemään vieraiden perään, jotka saatiin pidätetyksi.²⁴⁷ Rakel Laukkanen kertoo desanttien hyökkäyksestä Äänislinnan Solomannin lentokentän sotilaskotiin keväällä 1943. Hän asui sotilaskodissa yksinään alueella, jossa lentokentän takia oli suuri vaara desanteista. Vaara kuitenkin tuntui todelliselta vasta, kun venäjää puhuvat hyökkääjät murtautuivat sotilaskotiin. Laukkanen onneksi hän sai hälytettyä apua ja desantit lähtivät karkuun. Tapauksen jälkeen hänet siirrettiin asumaan vartioudulle alueelle.²⁴⁸ Kesällä 1942 Juksovassa työskennellyt Linnea Vuorinen kertoi olleensa pesemässä pyykkiä, kun näkökenttään ilmestyi viisihenkinen partio, jonka johdossa oli ”*sotaisan näköinen nainen*”. Hän lisää, ettei viitsi kertoa eikä halua muistaa, miten rikolliset lopetetaan vaikuttamasta.²⁴⁹ Desanteilta suojautuakseen ainakin jotkut sotilaskotisisaret kantoivat pistoolia ja korsumajoituksessa korsut oli naamioitu kuusenoksilla.²⁵⁰

---

²⁴⁴ Sotasampo. Menehtyneet. <<https://www.sotasampo.fi/fi/casualties/>> [luettu 10.12.2021]

²⁴⁵ Haapanen 2012, 9–11.

²⁴⁶ Maunula 1943, 4. Mitä sotilaskotisisaren tulee muistaa vakoiluvaarasta, valhepropagandasta ja vihollisen tuhotyötoiminnasta. *Sotilaskotisisar* 1/1943.

²⁴⁷ Isometsä 1988, 165.

²⁴⁸ Laukkanen 1988, 192–193.

²⁴⁹ Vuorinen 2010, 91.

²⁵⁰ Hietalahti 2010, 79.

Tietoisuus desanttivaarasta sai sotilaskotisisaret tekemään johtopäätöksiä epäilyttävien äänten tai henkilöiden lähteestä. Epäilty ja pelätty desantti saattoi kuitenkin paljastua joksikin aivan muuksi kuin vihollisen tiedustelijaksi. Anna-Liisa Veijalainen kertoo yhdestä tällaisesta tapauksesta talvisodassa. Hän tiesi, että desantteja oli pudotettu sotilaskodin lähistölle lentokoneesta, ja partio oli lähtenyt desanttijahtiin. Hän meni nukkumaan, mutta heräsi yöllä raskaisiin juoksuääniin käytävällä ja seuraavaksi hänen huoneensa ovi tempaistiin auki. Veijalainen ajatteli desantteja ja alkoi kiljua. Kävi kuitenkin ilmi, että kyseessä oli eräs vänrikki, joka ei ollut löytänyt talon tyhjistä alakerrasta ketään ja pyrki etsimään sitten yläkerrasta jonkun. Vänrikillä oli mukanaan muutama hevoskuormallinen palelevia suojeluskuntapoikia, jotka kaipasivat lämpimään.²⁵¹ Saima Wenman sen sijaan kertoo jatkosodan alkuvaiheesta, kun sotilaskotisisaret olivat Luumäellä odottamassa noutoa työpisteelleen. Sisaria oli varoitettu liikkeellä olevista desanteista. Lähistölle oli ilmestynyt mystinen polkupyörä, joka lisäsi epäilyksiä. Yöllä talon vintiltä kuului kummallisia ääniä, joka sai mielikuvituksen laukkaamaan. Epäilty desantti paljastui kuitenkin nälkiintyneeksi kissaksi.²⁵²

Myös sotilaskotisisaria luullaan desanteiksi. *”Kivääri osoitti uhkaavasti ja minä kiljuin hengenhädässä, että ettekö näe, että ollaan naisia ja kai te nyt sotilaskodin tytöt tunnette”*, Veijalainen kuvailee tilannetta, kun jään yli takaisin sotilaskodille matkanneet sotilaskotisisaret joutuivat yllättäen vartiomiehen kiväärinpiipun tähtäimeen. Alueella oli äskettäin laskettu desantteja lentokoneesta ja Veijalaisella oli päässään samantyyppinen lakki kuin neuvostosotilailla. Olalla olleet sukset olivat myös vartiomiehen mielissä näyttäneet kivääriltä.²⁵³ Kaikille desanteiksi luulluille ei kuitenkaan käynyt yhtä hyvin. Senni Parsama kertoo ikään kuin ohimennen: *”Säiniöllä tapahtui myös ikävä onnettomuus. Tuli illalla erikoisvaroitus desanteista, ja vartiomiehen liipasinsormi oli herkkänä. Joku meidän miehistä meni yöllä käyttämään autoaan, eikä vastannut tunnusanapyyntöön. Laukaus osui kuolettavasti.”*²⁵⁴

Monenlaisia vaaratilanteita tuli rintamalla vastaan. Eila Mikkola kertoo, kuinka sotilaskotisisaret heräsivät yöllä huutoihin ja huomasivat majapaikkansa pahviseinän olevan tulessa.²⁵⁵ Hilikka Salmio sen sijaan heräsi eräänä yönä teltassaan ankaraan jysähdykseen. Kuusen latvaosa oli romahtanut teltan päälle, ilmeisesti tykinammuksen katkaisemana.²⁵⁶ Myös pommituksista on paljon kerrontaa sotilaskotisisarten muistelmissa ja päiväkirjoissa. Talvisodassa sotilaskotisisarena palvellut Salmio kirjoittaa päiväkirjassaan, kuinka hän ja muut sotilaskotisisaret juoksevat pelkoa täynnä metsään

---

²⁵¹ Veijalainen 2006, 34.

²⁵² Wenman 2010, 108.

²⁵³ Veijalainen 2006, 26.

²⁵⁴ Parsama 2010, 85.

²⁵⁵ Mikkola 2010, 103.

²⁵⁶ Salmio 1992, 136.

pakoon pommituksia. ”*Me olimme kuin linnunpojat, ja yhdessä me sitten olisimme kuolleet*”, kertoo Salmio kollegansa pommituksen jälkeen hymyilleen, mutta vielä kauhu ja pelko kasvoillaan. Seuraavalla viikolla uuden leipomon paikkaa katsastaessa Salmio joutui lentokoneista ammuttavan konekiväärin tulen kohteeksi.²⁵⁷

Napakoita päiväkirjamerkintöjä kirjoittanut Helmi Salo toteaa päiväkirjassaan lakonisesti kesäkuussa 1944: ”*Tänään ryssä pommitti talon, missä asuimme. Muutimme teltaan.*”²⁵⁸ Äänisen Limosaarella työskennellyt Vieno Naskali kertoo, että heräsi eräänä alkutalvena aamuna vuonna 1944 käsittämättömään sekasortoon. Sotilaskoti oli romahtanut, ja Naskali oli jäänyt loukkuun suurien hirsien alle. Vihollinen oli hyökännyt yöllä kylään ja heittänyt kasapanoksia talojen ikkunoista sisään. Naskali selvisi välikohtauksesta säikähdyksellä, mutta kertoo, että oleminen oli tapauksen jälkeen jotenkin outoa ennen kuin elämä palasi takaisin oikeisiin uomiinsa.²⁵⁹ Kyllikki Poikela lähti heinäkuussa 1942 lomansijaiseksi Virolahden edustajalla sijaitsevalle Somerin saarelle. Häntä varoiteltiin etukäteen, että saari on lähellä vihollista ja siellä on usein pommituksia, mutta ei siellä mitään kummempaa ole sattunut. Muutaman päivän päästä Poikelan saapumisen jälkeen Somerilla kuitenkin puhkesi meritaistelu Suomen ja Neuvostoliiton välille. Poikela kertoo, että painostavin hetki oli, kun ilmapommituksia kellariin paenneet sisaret saivat kuulla, että vihollinen oli noussut saarella maihin. Sittemmin naiset siirrettiin haavoittuneiden kanssa saarelta pois.²⁶⁰

Sotilaskotisisarten muistelmien ja päiväkirjojen perusteella sotilaskotisisarille oli vaikeaa sietää pelkoa ”omien poikien” puolesta. Sotilaskotisisaret surivat sotilaiden kohtaloita ja olivat heistä huolissaan. ”*Minua itkettää, kun katselen edessäni olevia poikia ja tiedän, että joku heistä jää palaamatta*”, kirjoittaa Anna Marja Räsänen-Lemaitre päiväkirjassaan. ”*Kun joulukuun toisena päivänä tuli ’perheeseemme’ ensimmäinen kaatumisilmoitus, tarvittiin kaikki mielenmalti, ettemme olisi jokainen pillahtanut itkuun*”, kertoo Anna-Liisa Veijalainen talvisodan ensi päivästä viitaten perheellä omaan rintamayhteisönsä. Veijalainen kuitenkin lisää, että kaikkeen tottuu ja pian kaatumisilmoitukset olivat jokapäiväisiä. Anna-Liisa Veijalainen suri myös eläinten kärsimystä sodassa. Hän kertoo, että pahin painajainen koko mielettömässä sodassa oli eläinten julma kohtalo. Kaatunutta Apu-hevosta hän kertoi surreensa kuin ystävää.²⁶¹

---

²⁵⁷ Salmio 1992, 36, 39–40.

²⁵⁸ Helmi Salon päiväkirja 28.6.1944.

²⁵⁹ Naskali 1963, 55. *Kansa Taisteli* 2/1963.

²⁶⁰ Poikela 1975, 1–4, 7. Ikimuistettavat viisi heinäkuun vuorokautta Somerilla 1942. *Kansa Taisteli* julkaisemattomat kirjoitukset. <http://kansataisteli.sshs.fi/julkaisemattomat-kirjoitukset/kirjoitukset/naiset/Kirjoitus_2703.pdf> [luettu 24.1.2022]

²⁶¹ Veijalainen 2006, 22–23.

Myös haavoittuneiden kohtaaminen herätti vaikeita tunteita. Sirkka Kautto kertoo, että linjasta tuotujen haavoittuneiden näkeminen oli kaikista raskainta. Sairasautot pysähtyivät useasti kanttiinissa ennen joukkosidontapaikalle menoa. Lääkintämiehet joivat kiireesti kahvit ja sillä aikaa kaksi sotilaskotisisarta meni sairaautolle mehukannun kanssa. Haavoittuneet olivat tuskaisia ja veri valui siteiden läpi. Sotilaskotisisaret yrittivät parhaansa mukaan juottaa haavoittuneita ja korjata heidän asentoaan.²⁶² Myös Hilka Salmio kuvailee päiväkirjassaan, kuinka sotilaskodille tuli linja-autoambulanssissa suomalaisia ja saksalaisia haavoittuneita. Yksi haavoittuneista menehtyi sotilaskodin pihalle hetki sen jälkeen, kun sotilaskotisisaret olivat tarjoilleet mehua ja kahvia. Haavoittunut halusi ostaa sotilaskodista kirjepaperia sairaalamatkaa varten, mutta menehtyi sillä aikaa, kun kirjepaperia haettiin.²⁶³

Toisin kuin nykyihminen välttämättä tulee ajatelleeksi, oli rintamalla oma ominaishajunsa. Rintamalla ominaiseen hajuun saattoi sekoittua metsän, räjähdysaineiden, myllerretyn maan ja mätänevien ruumiiden haju²⁶⁴. Mirjam Salovaara kertoo mieleensä jääneen, kuinka jatkosodan perääntymisvaiheessa matkaa tehtäessä saavuttiin Suojärvelle, jonka asemalaiturilla odottavista arkuista levisi kuvottava kalman haju.²⁶⁵ Liisa Jänhiä muistelee, että jatkosodan hyökkäysvaiheessa Varlon kylä ja sen lähellä oleva metsä paloivat. Metsästä kantautuva haju oli kamala, sillä metsässä oli jäljellä kaatuneiden neuvostosotilaiden ruumiita. *”Mikä voi olla kamalampaa kuin palavan ihmisen ja puun hajun sekoitus! Silloin ei ruoka tahtonut pysyä tulematta ylös”*, sotilaskotisisar muistelee.²⁶⁶ Kuvotusta herättivät myös omien miesten julmat kepposet, kuten kuolleen neuvostosotilaan pääkallon asetteleminen polun varteen ja keittopaikalla ollut sääriluu, jolla sotilaat kerskuivat hämmentävänsä keittoa. Sisar kertoi oksentaneensa niin, että luuli kuolevansa, mutta pojilla oli varsin hauskaa.²⁶⁷

5.2 MURTOVAARAN PARTISAANI-ISKU

*”Meidän murheemme yhtyy koko maan suruun.”*²⁶⁸

Sotilaskotiliitolle oli tärkeää pitää yhteyttä sen alaisuudessa toimiviin sotilaskotikeskuselimiin. Liiton puheenjohtaja Toini Jännes, sihteeri Aline Honka ja toimistonhoitaja Viivi Nyberg tekivät sodan aikana neuvonta- ja tarkastusmatkoja rintaman sotilaskoteihin eri keskuselinten alueilla. Myös muun

---

²⁶² Tarinaa eräästä vaiheesta elämässäni. 25.2.1991. SATA 6451. SKS KRA.

²⁶³ Salmio 1992, 128.

²⁶⁴ Kivimäki 2016 b, 34.

²⁶⁵ Salovaara 1988, 199.

²⁶⁶ Jänhiä 2002, 187.

²⁶⁷ Veijalainen 2006, 72.

²⁶⁸ Salmio 1992, 179.

muassa Keskushallituksen jäsen Wendla Salokas ja Toimeenpanevan hallituksen jäsen Lyyli Kairamo kiersivät rintamasotilaskodeissa.²⁶⁹ Eräästä tavanomaisesta tarkastusmatkasta tuli kuitenkin kohtalokas. Sotilaskotiliiton puheenjohtajan Toini Jänteen, liiton edustajan kenraalitar Greta Palojärven ja viidennen sotilaskotikeskuselimen talouspäällikön Faini Aflechtin menehtyminen heinäkuussa 1942 partisaani-iskussa lähellä Murtovaaran kylää järkytti syvästi monia rintamalla toimineita sotilaskotisisaria.

Neuvostoliiton partisaanitoiminta käynnistyi kesällä 1941 Saksan hyökättyä Neuvostoliittoon. 20–30 henkilöstä koostuneilla partisaanijoukoilla oli kolme tehtävää: tiedustella, hyökätä ja tuhota. Neuvostopartisaanit hyökkäsivät sodan alussa pääosin sotilaskohteisiin, mutta myös siviilikohteisiin. Partisaanitoiminta käynnistyi Suomen rintamalla hitaasti ja kiihtyi vuoden 1942 puolella.²⁷⁰ Vuosina 1941–1944 neuvostopartisaanit surmasivat Laatokan ja Petsamon välisellä alueella suoritetuissa iskuissa yli 150 siviiliä. Murtovaaran isku oli yksi näistä kuolonuhreja vaatineista²⁷¹

Murtovaaran partisaani-isku tapahtui Suomussalmelta Juntusrannan kautta Kuusamoon johtavalla tiellä. Jännes, Palojärvi ja Aflecht olivat Uhtuan ja Kiestingin suunnalla rintamasotilaskotien tarkastusmatkalla. Varhain aamuyöllä 5. heinäkuuta 1942 he olivat matkalla Kiestinkiin, josta oli tarkoitus jatkaa vielä Alakurttiin. Naisten kanssa samassa autossa olivat autonkuljettaja ja suojamies. Sotilaskotisisarten auton edellä ajoi kaukopartiomiehistä muodostettu suojausosasto. Pölyävän tien vuoksi sotilaskotisisarten auto siirtyi eteen, vaikka määräysten mukaan ajojärjestyksen olisi kuulunut olla toisin. Auto ajoi suoraan partisaanien väijytykseen puoli neljältä aamuyöllä. Partisaanit avasivat tulen ja etummaiseen autoon heitettiin käsikranaatti. Takaa tullut saattovartio ei kyennyt tekemään mitään. Kaikki etummaisessa autossa olleet menehtyivät iskussa: Jännes, Palojärvi, Aflect, autonkuljettaja Toimi Rossinen ja suojamies Veikko Moilanen. Greta Palojärvi oli päässyt autosta tien penkalle asti, mutta hänkään ei selvinnyt välikohtauksesta hengissä.²⁷²

Naisten seuraavana määränpäänä olisi ollut Lohilahti ja sotilaskoti Tappararan pesä. Tapparassa oli tarkoitus viettää suuri juhla, johon osallistuisi noin 500 sotilasta rintamalohkon kaikista osista.²⁷³ Tappararan sotapesässä työskennellyt Betty Kekki kertoo sotilaskotisisarten odottavista tunnelmista Lohilahdessa. Vieraita varten rannalle rakennettiin hirsimökki, sotilaskoti koristeltiin juhlakuntoon ja ohjelmaa oli harjoiteltu viikkoja. Suunnitellussa ohjelmassa oli kuorolaulua, näytelmiä, runoja ja hanurinsoittoa. Jänteen, Palojärven ja Aflechtin oli määrä saapua paikalle iltapäivällä heinäkuun viidentenä päivänä, mutta aika kului, eikä vieraita näkynyt. Viimein paikalle saapui vakavannäköinen

---

²⁶⁹ Lahtero 1974, 121–122.

²⁷⁰ Vuorenmaa 2005, 509, 512.

²⁷¹ Airio 2018, 242.

²⁷² Airio 2018, 242–244; Vuorenmaa 2005, 513–514.

²⁷³ Airio 2018, 244.

sanansaattaja, joka kertoi, että vieraat eivät tule, sillä naiset ovat surmattu. Kekki kertoo, että sisaret jatkoivat toimiaan lamaantuneina ja murheellisina. Tervetuliaisjuhlasta tuli surujuhla.²⁷⁴

Kekin tavoin Tapparan sotilaskodissa työskennelleen Hilikka Salmion päiväkirjamerkinnot antavat hyytävän ennakkovaroituksen tulevasta tragediasta. Salmio oli tavannut Faini Aflechtin ja kirjoittaa päiväkirjassaan 25. kesäkuuta siitä, että Faini oli uskoutunut hänelle ja kertonut, ettei haluaisi lähteä suunnitellulle Uhtuan ja Kiestingin kiertomatalle ”*jostakin käsittämättömästä syystä, jota hän ei itsekkään ymmärrä*”. 4. heinäkuuta Salmio kirjoittaa, kuinka mieluisten vieraiden saapumista odotetaan kovasti. Juhlapäivänä 5. heinäkuuta rykmentin komentaja ja majuri saapuu neuvottelemaan vierailun yksityiskohdista. Majuri totesi, että vieraiden matka-aikataulu ei ollut pitänyt ja kun asiat pitkistyvät, ne myös mutkistuvat. Iltapäivällä majurin adjutantti tuo sotilaskodille kirjeen, jossa kerrotaan, että maisteri Jännes ja rouva Aflecht ovat uhranneet henkensä isänmaan alttarille velvollisuuttaan täyttäessä ja että kenraalitar Palojärven kohtalo ei ole vielä varmistunut. Salmio kuvailee uutista tyrmistyttäväksi. Hän kuitenkin kertoo myös tragedian myötä tehtävistä käytännöllisistä järjestelyistä: juhlatarjoamiset viedään etulinjan pojille.²⁷⁵

Salmio palaa aiheeseen muutamaa päivää myöhemmin. ”*Syvä suru ja kaipaus täyttää sydämeni, kun ajattelen johtajasisariamme*”, Salmio aloittaa merkintänsä. Hän pohtii Toini Jänteeltä saamaansa sydämellistä ystävyyttä, tukea ja rohkaisua sekä talvi- että jatkosodan aikana. Greta Palojärveä Salmio muistelee valoisana, rakastettavana ja toimeliaana sisarena, joka on toiminut hänelle opastajana jokapäiväisessä työssä ja juhlahetkissä. Faini Aflechtia hän kuvailee tarmokkaaksi ja lämminhenkiseksi sisareksi sekä vankaksi tueksi. Salmio kirjoittaa, että kenraali Palojärvi kävi sotilaskodissa ja kiitti sisaria yhteisestä työstä kenraalitar Palojärven kanssa. 13. heinäkuuta Salmio osallistui sotilaskotijohtajien siunaustilaisuuteen.²⁷⁶

Sirkka Kautto sen sijaan kertoo muistelmatekstissään puheenjohtaja Jänteen ja muiden johtohenkilöiden vierailusta hänen palvelemallaan sotilaskodilla ennen Murtovaaran iskua ja naisten menehtymistä. Vierailijat kiittelivät rintamasotilaskotisisaria työnteosta vaikeissa olosuhteissa sekä neuvottelivat komentajan kanssa korsun rakentamisesta. Kautto kertoo, että vieraiden saaminen oli iloinen tapaus ja sotilaskotisisaret vilkuttivat auton perään vieraiden lähtiessä. Myöhemmin keskusvarastolla käydessä sisaret kuuluivat naisten menehtyneen. ”*Surullisina paneuduimme sinä iltana havuvuoteillemme*”, Kautto kertoo.²⁷⁷

---

²⁷⁴ Kekki 1978, 231.

²⁷⁵ Salmio 1992, 177–179.

²⁷⁶ Salmio 1992, 181–182.

²⁷⁷ Tarinaa eräästä vaiheesta elämässäni. 25.2.1991. SATA 6452. SKS KRA.

Murtovaarassa tapahtunut partisaani-isku oli koitua sotilaskotisisar Mirja Valveen perheen henkilökohtaiseksi tragediaksi. Valve työskenteli yhteysalus Syvärin sotilaskodissa tapahtumai-
aikaan kesällä 1942. Valveen äidin, kenraalitar Greta Valveen, oli kertoman mukaan ollut tarkoitus lähteä tälle tarkastusmatkalle Sotilaskotiliiton johdon mukana. Tytär Mirja Valve kuuli radiosta yllättäen tiedon, että retkikunta oli surmattu ja joukossa oli ollut kenraalitar Greta. Valve ei kuunnellut enempää, sillä hän purskahti rajuun itkuun. Hänen työtoverinsa sai lopulta viestitettyä, että kyseessä oli kenraalitar Greta Palojärvi, ei kenraalitar Greta Valve. Mirja Valveen äiti oli sairastunut, eikä ollut matkalla mukana.²⁷⁸ Tutkija Pentti Airion mukaan tarkastusmatkalla olisi alkuperäisten suunnitelmien mukaan tullut olla mukana Jänteen, Palojärven ja Aflechtin lisäksi Sotilaskotiliiton varapuheenjohtaja Eva Railo. Railo kuitenkin pyysi luvan jäädä pois matkalta, koska hänen poikansa oli saanut loman rintamalta.²⁷⁹ Kenraalitar Greta Valvesta Airio ei mainitse mitään.

Sotilaskotisisar Anna-Liisa Veijalaista Jänteen, Palojärven ja Aflechtin traagiset kuolemat koskettivat erityisesti siitä syystä, että Veijalainen oli itse kokea samanlaisen kohtalon viikkoa aiemmin. Anna-Liisa Rewell ja Fanny Ohtola tulivat Rannikkosotilaiden Huoltoyhdistyksestä rintamasotilaskotien tarkastusmatkalle Syvärille. Alueella johtavana sotilaskotisisarena toiminut Veijalainen esitteli alueellaan olevat sotilaskodit, mutta lupasi lähteä vielä Rewellin ja Ohtolan kanssa alueensa ulkopuolelle Habanovan luostariin Laatokan rannalle. Matkanteko tyssäsi aluksi rikkinäiseen kapulasiltaan ja sittemmin aseistettujen miesten joukkoon. Veijalainen pelästyi, että kyseessä olisi vihollisen miehet, sillä etummaisella miehellä oli suomalaisen alikersantin puvusta huolimatta kummallinen lakki päässä. Naiset kuitenkin selvisivät säikähdyksellä, sillä kyseessä oli suomalaisten partio, joka oli etsimässä neuvostopartisaaneja. Partio teroitti, että sotilaskotisisarten ei olisi kuulunut tulla näin pitkälle. Seurueen ei kuitenkaan auttanut muu kuin jatkaa eteenpäin, vaikka oli mahdollisuus, että jostain ammuttaisiin tai tielle olisi voitu laittaa miina.²⁸⁰

Seurue pääsi turvallisesti luostarille asti, jossa odotti seuraava koettelemus. Kaikki sotilaat luostarilta olivat hälytetty etsimään partisaaneja ja työvelvolliset olivat jätetty vartioon. Auton ajaessa pihaan nurkan takaa tähtäsi mies kiväärillä suoraan kohti. *”Huusin, että älkää nyt ihmeessä ampuko, ettekö näe, että ollaan suomalaisia ja naisia vielä! Ukko lasi vapisevin käsin kiväärin alas ja sanoi, että vähältä piti, ettei pamauttanut! Se olisi vielä puuttunut, kun olimme noin pitkälle päässeet”*, Veijalainen kirjoittaa muistelmissaan. Rewell ja Ohtola saivat sittemmin sikäläiseltä komentajalta ankarat nuhteet. Komentajalle olisi pitänyt ilmoittautua, eikä hän olisi missään tapauksessa antanut lupaa ajella alueella, jos olisi tiennyt asiasta. Veijalainen kuuli Jänteen, Palojärven ja Aflechtin

---

²⁷⁸ Tiilikainen 1995, 81.

²⁷⁹ Airio 2018, 243.

²⁸⁰ Veijalainen 2006, 104–107.

kuolemasta mentyään lomansa jälkeen Helsingin toimistoon, kun toimistossa töissä ja Veijalaisen kanssa tarkastusmatkalla ollut Fanny Ohtola purskahti itkuun ja kertoi traagisesta tapauksesta. Veijalainen kirjoittaa, että tapaus kosketti varmasti maan jokaista sotilaskotisisarta. Hän lisää, että tapauksen jälkeen ”jatkoajan” saaminen ja työ sotilaiden hyväksi tuntui entistä tärkeämmältä.²⁸¹

5.3 HENKINEN KANTTI KOETUKSELLA

”En tiedä miksi päiväni nykyisin syvimmiltään tuntuvat niin raskailta.”²⁸²

Jos Kaija Heikkinen kutsuu kanttiinityötä keitaaksi verrattuna muihin rintamakuvauksiin, ei elämä keitaallakaan ollut aina niin kovin auvoista. Sodan puitteet tekivät myös sotilaskotityöstä henkisesti raskasta. Eristäytyneissä olosuhteissa yksinäisyyden kuvaukset ovat riipaisevia. Anni Malinen kertoo, että heitä sotilaskotisisaria oli yhteensä neljä, joista kolme sotilaskotisisarta oli aina viikon kerrallaan Korpikoti-nimisessä sotilaskodissa ja yksi Huollon Hovissa kauempana etulinjasta, jonka jälkeen vuoroja vaihdettiin. Hän kertoo, että Huollon Hovissa ainoana sotilaskotisisarena ollessa oli hyvin yksinäistä.²⁸³ Yksinäisyyttä vaikuttavat poteneen etenkin sotilaskotisisaret, jotka olivat olleet rintamalla pitkään ja vastuullisemmassa asemassa kuin tavalliset rivisisaret. *”Kenellekään en voi puhua syvimmistä ajatuksista ja tunteista”*, kirjoittaa Hilikka Salmio päiväkirjassaan. Hän pohtii, että sotapoikien kanssa sotilaskodin salissa seurustellessa oli jäänyt monta murheellista tuokiota välistä, mutta usein suru on ollut piilossa ystävällisen jutustelun takanakin.²⁸⁴

Lottatutkija Annika Latva-Äijön mukaan sosiaalista eristäytyneisyyttä ja todellisten kontaktien puutetta voidaan pitää yhtenä komennuksella olon suurimmista ongelmista. Yksityisyys ja oma rauha olivat monille harvinaista ylellisyyttä rintaman ahtaissa asuinoloissa, mutta jatkuva fyysinen läheisyys ei tarkoita todellisia sosiaalisia kontakteja. Paikoissa, joissa henkilöstön vaihtuvuus oli nopeaa, saattoi pysyvien kontaktien solmiminen olla jopa mahdotonta. Myös täysin yksinäisiä asemapaikkoja oli olemassa.²⁸⁵ Useimmissa sotilaskodeissa oli useampi sisar töissä, mutta esimerkiksi aiemmin mainitussa Huollon Hovissa sotilaskotisisaret olivat täysin yksin. Myös Anna-Liisa Veijalainen kertoo, että jäi talvisodassa yksin hoitamaan Tuppuran saarella ollutta sotilaskotia. Saarella töissä olleet lotat olivat komennettu toisiin tehtäviin mantereelle ja Veijalaisen

---

²⁸¹ Veijalainen 2006, 107–108.

²⁸² Salmio 1992, 203.

²⁸³ Malinen 1988, 287.

²⁸⁴ Salmio 1992, 42.

²⁸⁵ Latva-Äijö 2009, 370.

sotilaskotisisarkollegakin joutui lähtemään. ”Ei auttanut muu kuin yrittää pärjätä ja tehdä mitä ikinä jaksoi”, hän kertoo.²⁸⁶

Yksinäiseltä saattoi myös tuntua hetki, kun oli saapunut komentopaikkaan, mutta ei ollut vielä tottunut rintamaolosuhteisiin. Aino Marja Räsänen kirjoittaa *Sotilaskotisisar*-lehteen tunnelmistaan: ”Täällä on tuska keitetty suomalaisella lujudella ja täältä on komentomääräykset lähteneet järkkymättömänä. Ja nyt täällä on yksinäinen tyttö, joka pelkää jokaista rapsahdusta, kuuntelee sydän kurkussa ohitse viuhuvia luoteja ja rotan vinkumista katolla - -” Räsänen kuvailee, että itkee yöllä hiljaa ja kuuntelee katolta kuuluvia ääniä pohtien, onko katolla vihollinen ja onko kuuluva ääni konekiväärin. Hän herättää jo nukahtaneen kollegansa, joka valistaa, että ääni on tappelevien rottien eikä Räsänen enää viitsi kysyä muuta. Kamiina on kylmentynyt ja pakkaneen tunkeutuu korsun jokaisesta raosta sisään. ”Kaikki on täällä niin selvää ja varmaa, minä ainoastaan epävarma.”²⁸⁷

Sotilaskotisisarten yksinäisyyteen suhtauduttiin johtohenkilöiden parissa ylevästi. Puheenjohtaja Eva Railo julisti Sotilaskotiliiton vuosikokouksessa 1944, että arvojen kirkastuessa ei tunne yksinäisyyttä.²⁸⁸ Kaisa-Maria Peltokorpi kirjoittaa, että Lotta Svärd -järjestössä kaukana etulinjasta toimineet johtajat eivät aina olleet perillä todellisista olosuhteista rintamalla. Kauempana etulinjasta taistelustressin vaikutus oli pienempi ja ideologian merkitys suurempi. Lotta-aatteen ideologisen puhtauden merkitys väheni, mitä lähempänä etulinjaa lotta toimi. Tämä toi jännitettä kotirintamalla ja rintamalla toimineiden lottien välille.²⁸⁹ Voidaan nähdä, että rintamaolosuhteissa ihanteiden täyttäminen ei ole niin helppoa kuin kauempaa katsovat johtajat näkevät. Uskon, että sama pätee myös sotilaskotisisarten kohdalla. *Sotilaskotisisar*-lehdessä korostetaan sotilaskotisisaren nuhteettomuutta ja ihanteellisuutta, mutta lähellä etulinjaa sodan melskeiden keskellä tilanne oli varsin erilainen.

Sotilaskotisisarena rintamaolosuhteissa työskennellyt Hilikka Salmio peräänkuuluttaa *Sotilaskotisisar*-lehden kirjoituksessaan *Tervehdys kentältä* sitä, että kenttäsisaret tarvitsevat virkistystä ja rohkaisua. Hän kirjoittaa, että kentällä on havaittavissa väsymystä, joka on seurausta yksinäisyydestä ja eristäytyneisyydestä sekä toisaalta myös siitä, että sotilaskotisisarilla ei ole juuri ollenkaan omaa aikaa ja omaa rauhaa. Lisäksi Salmio korostaa sitä, kuinka suurta sopeutumiskykyä sotilaskotisisarilta vaaditaan työssä, jota leimaa tilapäisyys. Monet kodit joutuivat muuttamaan 5–6 kertaa vuodessa, toiset useamminkin. Kaikesta huolimatta Salmiosta rohkaisevaa on, että kentältä löytyy reippautta, mielen valoisuutta, tarmoa, työniloa ja uskollisuutta.²⁹⁰ Kaisa-Maria Peltokorpi

---

²⁸⁶ Veijalainen 2006, 34.

²⁸⁷ Räsänen 1944, 11. Etulinjatunnelmia eli vuodenaikoja sotapesän nurkilta. *Sotilaskotisisar* 1/1944.

²⁸⁸ Sotilaskotiliiton puheenjohtajan Eva Railon puhe vuosikokouksessa 1944, 7. *Sotilaskotisisar* 2/1944.

²⁸⁹ Peltokorpi 2011, 118.

²⁹⁰ Salmio 1944, 14. Tervehdys kentältä. *Sotilaskotisisar* 2/1944.

kirjoittaa, että jatkosodan pitkittyminen johti yleisesti sotaväsymykseen ja pitkä asemasota sai kaipaamaan siviilinomaista elämää.²⁹¹ Kysymys siitä, loppuuko sota koskaan, oli myös sotilaskotisisarten mielissä. ”*Elämä valuu kuin hiekka tiimalasissa. Nyt odotetaan tämän väliaikaisen tilanteen loppuvan. Vuodet kuluvat täällä. - - Mitä on nyt edessä? Herra, auta meitä*”, kirjoittaa Hilikka Salmio päiväkirjassaan toukokuussa 1943.²⁹²

Sotilaskotisisaret vakuuttelevat pärjäämistään, mutta kertovat myös tilanteista, jotka ovat olleet liikaa. Maria Hietalahti kertoo, että jatkosodan hyökkäysvaiheessa tuli itku ja koti-ikävä, kun oli kylmä, nälkä ja väsymys eivätkä sotilaskotisisaret saaneet teltaansa kylmää ja märkää kamiinaa vetämään. Ympärillä ollut synkkä ja luminen metsä sekä tykkien jylinä pelottivat. Tilanteesta kuitenkin selvittiin, kun eräs pastoriluutnantti tuli auttamaan kamiinan kanssa ja sai sen toimimaan.²⁹³ Koti-ikävästä kaukana Itä-Karjalassa kirjoittaa myös Linnea Vuorinen päiväkirjassaan: ”*Jatkan uudessa paikassa, kumpu nuo humisevat hongat voisivat vierä omaisilleni terveiset ja iloiset sinne kauas koti-Suomeen. Olet niin kaukana kotimme ja omaisemme, että äänemme ei kuulu. Joskus on niin ikävä kotia ja sen lämpimää ilmapiiriä, vaikka täällä luonto on kaunista ja jylyää, se on silti niin vierasta, olemme muukalaisia täällä.*”²⁹⁴ Hilikka Salmio pohtii päiväkirjassaan, että heillä sotilaskotisisarilla on ulkonaisesti kaikki hyvin Suvannon kylässä Vienan Karjalassa, mutta ”tyttöillä”, eli Salmion alaisuudessa työskentelevillä sotilaskotisisarilla, on ikävä koti-Suomeen.²⁹⁵

Vaikeissa olosuhteissa sairastettiin. Vetoiset, kylmät ja raskaat olosuhteet saattoivat johtaa sairaalareissuun²⁹⁶. Eräs sisar kertoo, että kolmen kuukauden touhuamisen jälkeen terveys petti ja hän joutui sairaalaan.²⁹⁷ Maria Hietalahti kertoo, että hänen poskensa paleltuivat vuoden 1942 alussa Juksovissa niin pahasti, että hänen silmänsä muurautuivat umpeen ja hänet lähetettiin kenttäsairaalaan toipumaan.²⁹⁸ Liisa Jänhiä kertoo, kuinka hänen sotilaskotisisarkollegansa Kirsti sairastui keltatautiin. Lähimpään kenttäsairaalaan häntä ei otettu hoitoon tartuntavaaran takia, joten hänet täytyi kuljettaa kauempana olevaan sotasairaalaan.²⁹⁹ Lotista kirjoittanut Eva Isaksson pohtii, että Puolustusvoimat hyödynsivät mielellään naistyövoimaa, mutta naisten erityistarpeisiin ei ollut millään tavalla varauduttu esimerkiksi naislääkärein tai gynekologein. Myöskään naisten henkisestä

---

²⁹¹ Peltokorpi 2011, 120–121.

²⁹² Salmio 1992, 214.

²⁹³ Hietalahti 2010, 79.

²⁹⁴ Vuorinen 2010, 90.

²⁹⁵ Salmio 1992, 119.

²⁹⁶ Parsama 2010, 85.

²⁹⁷ Ilta vaihtuu yöksi, 21. *Sotilaskotisisar 2/1944*.

²⁹⁸ Hietalahti 2010, 79.

²⁹⁹ Jänhiä 2002, 192.

terveydestä ei huolehdittu sitäkään vähää kuin miesten, vaan naisilta odotettiin hoivaavuutta ja uhrimieltä tykistökeskitysten keskelläkin.³⁰⁰

Henkinen kantti olikin koetuksella. ”*Olen murtunut täydellisesti*”, kirjoittaa Helmi Salo päiväkirjassaan jatkosodan perääntymisvaiheessa 9. heinäkuuta 1944. Seuraavana päivänä hän kirjoittaa vierailusta Impilahdella, ja että hänet jätettiin sinne lepuuttamaan hermojansa. Heinäkuun puolessa välissä Salo lähtee lomalle ja kertoo saaneensa lääkäriltä rauhoittavaa lääkettä hermoihinsa. Sittemmin Salo palaa takaisin rintamalle, eikä enää kommentoi omaa jaksamistaan.³⁰¹ ”*Pakko oli vaan jokaisen jatkaa, vaikka välillä tuntui, ettei enää jaksa*”, muistelee Anna-Liisa Veijalainen. Hän jatkaa, että työtä riitti niin paljon, ettei ollut aikaa koko ajan miettiä omia tai toisten murheita. ”*Ja kun nuoria oltiin, niin jaksettiin*”, hän kirjoittaa.³⁰² Kaikki sotilaskotisisaret eivät jaksaneet: tutkija Pentti Airion mukaan syksyllä 1941 sotilaskotityötä organisoitiin uudelleen ja samalla työtaakkansa alle uupuneita sisaria vaihdettiin toisiin.³⁰³

Tunnekuohut välittyvät päiväkirjoista täysin eri tavalla kuin muistelma-aineistosta. Linnea Vuorinen kirjoittaa päiväkirjaansa uutena vuotena 1942–1943 Vuorisen joukkojen perääntyessä: ”*En voi ajatella, en millään, eikä minun, jätän tähän, tämä on kauheaa ja käteni ja joka paikka on jäässä minusta. Mutta en valita, kärsiihän moni kanssani. En ole yksin tätä kurjuutta näkemässä. Ota Jumala muistini näiltä ajoilta pois, kiittäisin siitä.*”³⁰⁴ Muistelma-aineistosta tällaiset sodanaikaiset tunnelmat ja tunteet eivät välity yhtä hyvin. Ylipäättään sodan henkisestä kuluttavuudesta kerrotaan aineistossani yllättävän vähän. Annika Latva-Äijö toteaa, että sodassa, jo lähtökohtaisesti vaarallisessa ympäristössä, tietoisuus vaarasta on itsessään kuluttava. Vihollisen läsnäolo on jatkuvaa, kasvotonta, epämääräistä ja joskus etäistäkin, mutta aina kuitenkin uhkaavaa. Psykykinen rasitus vie voimia aivan kuten fyysisetkin koettelemukset.³⁰⁵

Latva-Äijön mukaan lotat usein julkisesti kiistävät aikalaisteksteissä ja muistelmissa pelon olemassaolon.³⁰⁶ Sotilaskotisisaret kuitenkin kirjoittavat pelosta muistelmateksteissään. ”*Vaikka yritimme jokainen olla näyttämättä pelkoa tai masennusta, olivat ensimmäiset sotapäivät meille kaikille vaikeita*”, kertoo Anna-Liisa Veijalainen talvisodan puhkeamisesta. Sotilaskotisisaret kertovat muistelmissaan pelänneensä komennuksella ollessaan muun muassa pommituksia, desantteja, sotilaiden kohtaloa ja pimeää. Sotaan ja sen vaarallisuuteen totuttiin, mutta tosipaikoissa

---

³⁰⁰ Isaksson 1988, 142–143

³⁰¹ Helmi Salon päiväkirja 9.7.1944, 10.7.1944, 26.7.1944.

³⁰² Veijalainen 2006, 31.

³⁰³ Airio 2018, 214.

³⁰⁴ Vuorinen 2010, 92.

³⁰⁵ Latva-Äijö 2009, 376.

³⁰⁶ Latva-Äijö 2009, 377.

pelolta ei voinut välttyä. Hilikka Salmio kirjoittaa päiväkirjassaan siitä, että kahvittamaan matkalla olleiden sotilaskotisisarten tielle sattui vihollinen kivääri ojossa, sillä sisaret autonkuljettajineen olivat ajaneet liian pitkälle. Tilanteesta selvittiin, oikea paikka löytyi ja sisaret pääsivät kahvittamaan, mutta mieli ei tahtonut rauhoittua. ”*Koettu voimakas jännitys ja pelko vaikuttivat vielä niin, että kädet vapisivat ja ostostilaukset eivät tahtoneet pysyä muistissa*”, Salmio kirjoittaa.³⁰⁷

Toisaalta myös sotilaskotisisarten keskuudessa kiistetään pelon olemassaolo. ”*Siellä ei pelko tullut mieleenkään, en edes älynnyt pelätä. Minusta se oli normaalia työtä, jonka olin ottanut vastaan*”, kertoo Laina Saari.³⁰⁸ ”*Pelkoa en muista meidän tunteneen, jotenkin kai tämäkin kuuluu käsitteeseen nuoruus ja hulluus*”, pohtii Eila Mikkola.³⁰⁹ Sotilaskotisisar Kyllikki Poikela pohtii, että jälkikäteen häntä on ihmetellyt, kuinka pelon tyystin unohti tositalanteessa vihollisen hyökkäyksen alla. Syyksi hän arvelee sen, että ei tarvinnut olla jouten, vaan sisaret auttoivat haavoittuneiden hoidossa osaamisensa mukaan.³¹⁰ Annika Latva-Äijö uskoo, että monet komennuksella olleet lotat hyötyivät nuoruudesta ja naiiviudestaan. Vaaran olemassaoloa ei välttämättä tajuttu, uskottu tai ymmärretty. Lisäksi pelko on voitu nähdä hävettävänä tunteena, joten siksi siitä ei haluta kertoa ja halutaan mieluummin esittää rohkeaa.³¹¹

Osaltaan syynä pelon sivuuttamiselle muisteluteksteissä voi olla muisteluajankohdan ja nuoruuden ihannointi. Sota-ajan naisista kirjoittanut tietokirjailija John Lagerbohm pohtii, että sodan karuudesta, peloista ja itkuista huolimatta muistelee osa rintamanaisista sota-aikaa haikeana. Naiset elivät silloin ainutkertaista nuoruuttaan, joille poikkeusolot antavat lähtemättömän tunnesisällön.³¹² Lottatutkija Kaisa-Maria Peltokorven mukaan sodasta muodostui lotille merkittävä ja unohtumaton elämänvaihe, joka oli heidän elämänsäkaarensa kasvun ja muutoksen vaihe. Peltokorpi kuitenkin uskoo, että monet niistä lotista, jotka ovat väittäneet selvinneensä sodasta vaurioitta, ovat todellisuudessa kantaneet mukanaan tiedostamatonta traumaa. Toisilla traumaattiset muistot ovat nousseet pintaan vasta sodan jälkeen.³¹³ Sari Näre ja Jenni Kirves pohtivat, että on inhimillistä, että sodan eläneet ihmiset haluavat muistella kokemuksiaan yleimpinä kuin mitä ne todellisuudessa olivat, sillä ihmisten muisti pyrkii kääntämään kärsimyksen sankaruudeksi. Pahat muistot eivät kuitenkaan katoa sillä, että niiden

---

³⁰⁷ Salmio 1992, 157.

³⁰⁸ Sisaret rintamalla 2008, 138.

³⁰⁹ Mikkola 2010, 102.

³¹⁰ Poikela 1975, 8. Ikimuistettavat viisi heinäkuun vuorokautta Somerilla 1942. *Kansa Taisteli* julkaisemattomat kirjoitukset. <http://kansataisteli.sshs.fi/julkaisemattomat-kirjoitukset/kirjoitukset/naiset/Kirjoitus_2703.pdf> [luettu 24.1.2022]

³¹¹ Latva-Äijö 2009, 377.

³¹² Lagerbohm 2010 c, 31.

³¹³ Peltokorpi 2011, 19–20, 138, 140.

olemassaolo kielletään. Sen sijaan sodan haavojen käsittelemisellä voidaan saattaa todellinen eheytymisprosessi käyntiin.³¹⁴

Tutkija Pia Olsson nostaa esiin sen, että naisten sota-ajan muisteluille tyypillistä on kertomus selviytymisestä. Selviytymiskertomuksissa sivuutetaan pelon, ahdistuksen ja epävarmuuden tunteet. Kun sota-aikana tehdystä työstä ja selviytymisestä on tullut kollektiivisen muistelun kohteita, voi ristiriitaisten näkemyksien esiintuominen olla vaikeaa. Ne naiset, joiden kohdalla sota ylitti selviytymisen rajat, eivät ole kertomassa kokemuksistaan. Olsson nostaa esiin myös sen, että suomalaiseen naisihanteeseen kuulunut vahvuuden vaatimus korostui sodan aikana, jolloin vahvuuden ihanne elää myös naisten tavoissa kertoa sotakokemuksistaan.³¹⁵ Sen kertominen, että pelotti tai oli vaikeaa, ei välttämättä sovi vahvan suomalaisen naisen narratiiviin. Joskus sanotaan suoraan, että ikäviä ei haluta nostaa esiin. Senni Parsama kirjoittaa muisteluissaan, että yli äyräiden tulvivat muistot ovat voittopuolisesti mukavia. Hän kuitenkin lisää, että talvisodan ja Äänislinnan kokemuksista *”tulisi ankeampaa juttua”*, joten siksi hän jättää kyseiset ajat kokonaan pois muisteluistaan.³¹⁶

Sodan rankkuuden keskellä sotilaskotisisarten mielissä oli yksi asia: on jaksettava, koska sotilaatkin jaksavat ja on jaksettava, jotta voi palvella aseissa olevia sotilaita. Hilikka Salmio on jäljentänyt päiväkirjaansa sotilaskotisisarkollegansa Betty Kekin sisarelleen kirjoittaman kirjeen, jossa sitoumus sotilaiden palvelemiseen tulee vahvasti esiin: *”Kysyt kirjeessäsi, olenko väsynyt. Olen kyllä. En ole oikein nukkunutkaan viikkoon, mutta en ajattele sitä. Palvelen poikiani viimeiseen saakka, sillä he ovat tulleet minulle niin rakkaiksi, kun olen ollut heidän parissaan niin kauan.”*³¹⁷ Sotilaskotisisarten mielissä sotilaat tulevat aina ensin, sitten vasta he itse.

Ajan henkeen kuului, että harva rintamanainen purnasi. John Lagerbohmin mukaan lottien eetokseen kuului olla valittamatta ja monet naiset ajattelivat, että heillä ei ole mitään oikeutta valittaa, kun miehet joutuivat olemaan vielä pahemmissa paikoissa.³¹⁸ Tämän tyyppinen puhetapa on varsin yleinen myös sotilaskotisisarten keskuudessa. Eräskin sisar kertoo, että työskenteli ankarana pakkastalvena yksinäisessä niemessä sijaitsevassa pienessä mökkipahasessa. Joskus masennus tuntui valtaavan mielen, kun pakkanen pyrki sisään ja kamiina savutti. Sisar kuitenkin lohdutti itseään, että hän sai asua hirsiseinien sisällä, kun taas sotilaat nukkuivat teltoissa.³¹⁹ Samaan tapaan oloja muistelee myös Laina Saari: *”Kun oli nuori ja terve, ei edes kylmä haitannut. Ajattelimme, kuinka*

---

³¹⁴ Näre ja Kirves 2008, 10.

³¹⁵ Olsson 2018, 155, 170, 182

³¹⁶ Parsama 2010, 85.

³¹⁷ Salmio 1992, 135.

³¹⁸ Lagerbohm 2010 c, 32.

³¹⁹ Ilta vaihtuu yöksi, 21. *Sotilaskotisisar 2/1944.*

*hyvä meidän oli nukkua seinien suojassa, pojat joutuivat värjötteleään puiden alla”.*³²⁰ Sisaret korostavat paitsi muistelma-aineistossa sitä, kuinka kaikki kestettiin valittamatta, mutta myös päiväkirjoissa he vakuuttelevat itselleen, että ei saa marmattaa ja asioita on katsottava valoisammasta kulmasta. *”Vesi on usein jäänyt, kun tuli on kamiinasta päässyt sammumaan, ja lamppu on savuttanut armottomasti. Mutta ei ole napistu, ja mikä parasta, olemme pysyneet terveinä”*, kirjoittaa Hilka Salmio päiväkirjassaan lokakuussa 1941.³²¹

6 ” SODAN KAHDET KASVOT, MOLEMMAT IHMISEN”: INHIMILLISYYS SODASSA

6.1 SODAN ILOT

*”Minusta tuntuu, että tämä Karjalassa olo on minulle määrätty. Iloitsen työstä ja kävelyretkistä, joita yksikseni teen. Punatulkut viheltelevät joka pihlajassa. Olen kuin siirtoistukas täällä. En tiedä mitään ystäväistäni. Mutta minä ELÄN. Ja kohta tulee kevät.”*³²²

Muisteluissa sodan ajan ilo ja nauru on usein pyyhkiytynyt pois tai siitä halutaan vaieta. Sotien jälkeinen elämä on ollut ankaraa ja ilottelun sijaan sodan muistot maalataan tummin sävyin. Erityisesti lottahistorian esityksissä on korostettu velvollisuuden täyttämistä ja siihen liittyvää vakavuutta. Se ei kuitenkaan tarkoita, etteikö sodankin keskellä olisi ollut iloja. On myös huomattava, että sillä on merkitystä, mihin asioihin historiantutkija kääntää katseensa: sodan ankaruuteen vai sodan iloihin. Sodan keskellä ilo syntyi ennen kaikkea arkisista asioista ja kotoisista unelmista.³²³ Sisar Vuokko Karppinen kuvailee, kuinka öisin teltassa Kiestingin taivaan alla oli niin mahdollottoman kylmä. Sotilaskotisisaret laittoivat siskonpetin niin lähellä kamiinaa kuin mahdollista ja hääräsivät kamiinan ympärillä jutellen ja nauraen. Asuinteltan katto oli täynnä kipinöiden polttamia reikiä, joiden läpi iltaisin katseltiin tähtiä.³²⁴

Pääosin sotilaskotisisaret kuitenkin kirjoittavat pidättyväisesti sodan iloista. Jos muistelun tarkoituksena on ollut nostaa esiin sodan julmuudet, kova työ ja sodasta selviytyminen, vaikuttaa se siihen mitä muisteluissa halutaan kertoa. Ilon korostaminen saattaisi tuoda osakseen myös paheksuntaa. Tutkija Kaisa-Maria Peltokorpi kertoo saaneensa eräältä lotalta kritiikkiä pitämästään lottia käsittelevästä esitelmästä, koska lottia kuulijan mielestä kuvattiin kuin huviretkeilijöitä³²⁵. Jenni Kirveen mukaan naisten panos isänmaan puolustamiselle oli suuremmassa vaarassa tulla

---

³²⁰ Sisaret rintamalla 2008, 138.

³²¹ Salmio 1992, 148.

³²² Salmio 1992, 38.

³²³ Kinnunen 2008, 132–133.

³²⁴ Karppinen 1978, 232.

³²⁵ Peltokorpi 2011, 259.

väheksytyksi kuin miesten, joten siitä syystä naisten sotakokemuksen harrasta puolta on erityisesti korostettu.³²⁶

Sotilaskotisisarten muistelmissa ilot ovat pieniä mainintoja ja rivien välistä kaikuvaa tunnelmaa. Päiväkirjoissa myös iloja käsitellään vapautuneemmin. Sotilaskotisisarille iloa vaikuttaa tuoneen kirjeet ja paketit kotoa, ympäröivä luonto, kiitollisuus elämästä ja usko tulevaisuuteen. Luonto, erityisesti Karjalan luonto, herätti ihmetystä ja ihastusta sotilaskotisisarissa. ”*Eristäytyneisyydessä pikkuseikatkin herättävät voimakkaita tunne-elämyksiä: näin juuri ensimmäisen vesipisaran tippuvan räystäältä*”, pohdiskelee Hilikka Salmio päiväkirjassaan. Salmio kirjoittaa päiväkirjassaan ympäröivän luonnon voimasta, joka virkistää ja antaa uutta voimaa. Iloa, odotusta ja toivoa toi myös uuden sotilaskodin rakentaminen ja rakkaus Vienan Karjalaa kohtaan. Vaikka sotilaskotisisaret kokivatkin rintamalla monenlaisia kauhun-, ahdistuksen- ja uupumuksen hetkiä, kauneimmillaan myös Salmion kuvailusta huokuu rauha ja tyyneys: ”*On kaunis aamu. Olen nukkunut syvässä unessa, tunnen elämän- ja työn iloa, ja olen valmis alkamaan uutta päivää.*”³²⁷

Joskus iloisuus kuitenkin tuntuu sotilaskotisisarten kirjoituksissa päälle liimatulta. ”*Maastomatkat ovat hauskoja. Kommelluksia ei taida sattua niinkään harvoin, mutta niillehän toki vain nauretaan. Milloin kaatuvat kärryt juuri pahimpaan kuraan, milloin reki sisällyksineen on kumollaan ojassa ja tytöt lumisina kuin lumiukot. Mutta sellaiset ovat vain hauskoja muistoja perästäpäin.*”, kirjoittaa Eila Saarinen *Sotilaskotisisar*-lehdessä.³²⁸ Saarinen ei kuitenkaan mitään ilmeisimmin itse varsinaisesti työskennellyt rintaman sotilaskodeissa, vaan kävi niissä vain vierailuilla. Vierailijan näkökulma saattaakin olla erilainen kuin vakituisten sotilaskotityöntekijöiden. Monille sotilaskotisisarille maastomatkat tarkoittivat hauskuuden sijasta kylmyyden, kuolemanpelon ja epämukavuuden sietämistä. *Sotilaskotisisar*-lehden ihanteelliseen kuvaan kenties sopii maastomatkojen positiivisten puolten näkeminen ja iloisen tarmokkuuden korostaminen, mutta se ei välttämättä vastaa täysin todellisuutta.

Kaisa-Maria Peltokorpi pohtii, miten lähellä ilo ja suru ovat sodassa toisiaan. Ilo saattoi hetkessä muuttua suureksi murheeksi, mutta toisaalta myös surusta iloon oli lyhyt matka. Vaikeissa olosuhteissa pelon ja järkytyksen keskellä kaivattiin vastapainoksi oloa, huvia ja naurua. Ilonhetkien avulla jaksettiin eteenpäin.³²⁹ Pelko ja iloa ovat lähellä toisiaan myös Anna-Liisa Veijalaisen tarinassa Tuppuran saarelta talvisodan aikana. Veijalainen kertoo, että ilonaiheita ei paljon ollut, joten riemua riitti siitäkkin, kun sotaperheen kuopus Mauri sai sovittua riitansa majurin kanssa. Mauri oli marssinut

---

³²⁶ Kirves 2010 b, 72.

³²⁷ Salmio 1992, 29, 147, 197, 268.

³²⁸ Saarinen 1943, 8. Sotilaskotien pyhää ja arkea. *Sotilaskotisisar* 1/1943.

³²⁹ Peltokorpi 2011, 256–258.

vihoissaan uhkauksien kera majurin tykö ja jättänyt muut kauhistuneena pelkäämään pahinta. Mauri kuitenkin saapui lauhtuneena takaisin, kun majuri oli tarjonnut tälle viskigrogit. Koko joukko sotilaskodissa iloitsi suuresti riidan ratkeamisesta.³³⁰

6.2 VELJELLISTÄ YSTÄVYYTTÄ

”Einari kertoi vaikeuksista, joita hänellä on, masentumista ja muita kiusauksia. - - Tunsin mielessäni kiitollisuutta tästä miehekkäästä, raikkaasta ystävyyydestä.”³³¹

Sotilaskotisisaret toimivat rintamalla eristäytyneessä ympäristössä miesten keskellä. Heidän tehtävänä oli sotilaskodin pidon lisäksi tehdä sotilaiden olo rintamalla mahdollisimman mukavaksi tarjoten sotilaille tukea ja läsnäoloa. Eristäytyneessä ympäristössä sotilaskodin asiakkaat tulivat tutuksi ja asiakkaiden kanssa ystävystyttiin. *”Pojat olivat oikein mukavia ja aina kun oli poissa sotilaskodista, heitä oli suorastaan ikävä”*, kuvaa Mirja Valve sotilaskodin asiakkaita³³². Sotilaskotisisaret myös kokivat, että voidakseen palvella sotilaita parhaalla mahdollisella tavalla, on heidän tunnettava asiakkaansa. Hilikka Salmio pohtii päiväkirjassaan tietoa siitä, että heidän sotilaskodistaan tehdään koko rykmentin sotilaskoti. Hänestä on hienoa ja innostavaa, että heihin sotilaskotisisariin ja heidän sotilaskotiinsa luotetaan, mutta toisaalta he tuntevat hyvin juuri oman pataljoonansa pojat ja upseerit.³³³ Toveruudesta ja ystävyyydestä sotilaiden kanssa muodostui merkittävä ilon lähde rintaman olosuhteiden karuudessa.

Ajan normit säätelivät miesten ja naisten yhdessäoloa. Suurin osa sukupuolten välisestä seurustelusta rintamalla oli viatonta yhdessäoloa. Toverillista kanssakäymistä miesten ja naisten kesken ei sodanjohdon tasolta estelty vaan esimerkiksi juuri kanttiinia pitävät naiset viettivät vapaa-aikaa miesten parissa. *Suomalaisen naisen asema ja työpanos toisen maailmansodan aikana - muistitietokyselyyn vastanneet naiset korostivat voimakkaasti, että miesten ja naisten suhteet eivät olleet riittäviä. Sen sijaan painotetaan miesten ja naisten toverillisia välejä.*³³⁴ Tutkija Maritta Pohls toteaa, että toverillisuuden korostaminen sukupuolten välisessä kanssakäynnissä sopi suomalaisen naisen työkeskeiseen identiteettiin.³³⁵

Rintamalla naisten asuinpaikat oli rauhoitettu miehiltä ja erilläänoloa myös valvottiin. Miehet kuitenkin pääsivät joko luvan kanssa tai puoliluvallisesti naisten luo. Kaija Heikkisen mukaan

---

³³⁰ Veijalainen 2006, 32.

³³¹ Salmio 1992, 202.

³³² Tiilikainen 1995, 81.

³³³ Salmio 1992, 148.

³³⁴ Haavio-Mannila 1993, 292, 305, 314.

³³⁵ Pohls 2009 d, 233.

vaikuttaa siltä, että sukupuolten erillään pitämisen periaate koski pääsääntöisesti vieraita miehiä, sen sijaan tuttujen esimerkiksi omaan päällystöön kuuluvien miesten kanssa saattoi viettää aikaa. Miehiä kutsuttiin kylään tai he tulivat omalla oikeutuksellaan.³³⁶ Sotilaskotisisar Eila Mikkola kertoo, että molemminpuoliset vierailut naapurikorsuissa oli tavallista ja keskustelut antavia. Aina oli jotain tarjottavaa, joskus leivottiin jopa kakku, kun maitoa oli saatu saksalaisten muonavarastosta. Vierailut kauemmas olivat sen sijaan harvinaisia pitkälti jo ajanpuutteen vuoksi. Hän pitää yhtenä sota-ajan rikkautena sitä, että olosuhteiden ansioista saattoi olla ihminen ihmiselle.³³⁷ Aino Marja Räsänen mukaan yhdessäolosta antoisaa teki se, että korsukesteistä oli poissa kaikki kursailu.³³⁸

Vuokko Karppinen kertoo, että he sotilaskotisisaret olivat yleensä iltaisin niin väsyneitä, etteivät he olisi jaksaneet kestitä vieraita, mutta vieraita vain tuli. Vieraina oli oman rykmentin eri pataljoonien poikia, jotka olivat matkalla lomalle tai esikuntaan. Pojat otettiin mukaan sisarten tee- tai kaakaoillallisille ja tarjoiltiin herkkuja. *”Me olimme enemmän tai vähemmän iloisia emäntiä, jotka saatoimme aika tavalla kiusoitellakin vieraitamme”*.³³⁹ On jälleen huomattavissa se, että naiset kokivat olevansa paikalla sotilaita varten, jolloin heidän oma jaksamisensa jätetään takaa-alalle. Jos vieraita tulee sotilaskodin sulkemisen jälkeenkin, on heidän olonsa tehtävä mahdollisimman mukavaksi. Kun sotilaskotisisarten kontolla oli tunnetalouden ylläpito ja he olivat velvollisia aina osoittamaan ystävällisyyttä ja aikaa sotilaita kohtaan, voitaneen pohtia, kuinka tasapuolista tällainen ystävyys on. Naisten sota-ajan rooliin kuului myös hillitä omat tunteensa ja toimia terapeuttina miehille³⁴⁰.

Toisaalta kyllä sotilaatkin osoittivat ystävällisyyttä ja huolenpitoa sisaria kohtaan. Eila Mikkola muistelee, kuinka erään tulipalovälikohtauksen jälkeen pojat tarjosivat aamuyöksi leposijan heidän huoneestaan. Pojat lähtivät anki varhain jonkinlaisiin harjoituksiin ja sisaret ilmeisesti kuulivat aamuisen keskustelun: *”Minulla oli vielä tuolla paketissani vähän kanttä, pistetään pöydälle. Täällä on voita ja leipää. Kyllä tytöt ymmärtävät, että puhtaat mukit ja vesi hellalla on heitä varten.”*. Mikkola kuvaa, että jälleen kerran veljen lämpö kosketti ja aamu jäi muistiin. Hän kertoo, että pojat pitivät muutenkin sotilaskotisisarista hyvää huolta hakemalla tarvittaessa vettä, puita ja täydennystä ja auttamalla jopa tiskaamisessa. Mikkola kertoo, että pojista löytyi huumoria ja veljellistä ystävyyttä niin paljon, että heidän parissaan oli hyvä olla. Nauruakin riitti.³⁴¹

---

³³⁶ Heikkinen 2012, 148–149.

³³⁷ Mikkola 2010, 101.

³³⁸ Räsänen 1944, 11. Etulinjatunnelmia eli vuodenaikojä sotapesän nurkilta. *Sotilaskotisisar 1/1944*.

³³⁹ Karppinen 1978, 234.

³⁴⁰ Kirves 2010 d, 125.

³⁴¹ Mikkola 2010, 99.

Sotilaskotisisarten mieliin on selkeästi jääneet hetket, jolloin miehet ovat oma-aloitteisesti tarjoutuneet auttamaan sotilaskotisisaria ja kohentaneet olosuhteita rintamalla. Tällaisista hetkistä kerrotaan ahkerasti sotilaskotisisarten muisteluissa. Esimerkiksi Oleninsaaren sotilaskodin hoitajana Äänisellä työskennellyt Mirja Valve kertoo, että saaren päällikkö huomasi, ettei Mirjalla ollut ollenkaan valoa sotilaskodissa, joten hän joutui istumaan illat pimeässä. Päällikkö hankki lampun sotilaskotiin, mutta pian Valve huomasi, että päällikkö olikin tuonut oman lamppunsa sotilaskotiin ja oli siten itse ilman valoa.³⁴² Senni Parsama kertoo, että olo oli ankea sateiselle Tervajoelle saavuttaessa elokuussa 1941, kun teltan kamiina savutti eikä pesumahdollisuutta ollut. Eräänä aamuna kuitenkin nokisten sotilaskotisisarten kömmittyä teltasta paikalle ilmestyi vieras vänrikki, joka alkoi tarmokkaasti nuohoamaan sisarten kamiinaa. Lisäksi hän ilmoitti, että sisaret voivat lähteä saunaan, jonne heille oli autokuljetus.³⁴³

Lottien on sanottu usein viettäneen aikaa lähinnä upseeriston kanssa. Pääosa kenttälötista toimikin erilaisissa esikunnissa poissa etulinjasta³⁴⁴. Kaija Heikkisen mukaan armeijan arvojärjestyksellä oli vaikutusta naisiin, joten erityisesti upseerien seura kiinnosti naisia.³⁴⁵ Sotilaskotisisarten kannalta tilanne oli hieman erilainen. Sotilaskotisisarille osoitettuihin vaatimuksiin se, että kaikkia rintamalla olevia miehiä kohdellaan tasaveroisesti ja sisaret vaikuttavatkin tulleen hyvin toimeen miehistön kanssa. Sotilaskotisisaret viettivät aikaa kuitenkin myös päällystön kanssa. Erityisesti Hilikka Salmio kirjoittaa päiväkirjassaan useista tällaisista yhdessäolon hetkistä. Hän kirjoittaa esimerkiksi sienirekkestä, jonne eräs majuri oli hänet pyytänyt. Retkelle osallistui lisäksi lotta, tohtori ja luutnantti. Majuri oli siirtymässä muualle ja Salmio oli lähdössä siviiliin. Majuri kiitti Salmiota lämpimästi työskentelystä yhdessä ja sanoi toivovansa, että heidän ystävyytensä jatkuisi.³⁴⁶

Sukupuolten välinen kanssakäynti ei kuitenkaan aina ollut mutkatonta, ainakaan aluksi. Aino Marja Räsänen-Lemaitre kertoo, kuinka he olivat luvanneet toisen sotilaskotisisaren Hilkan kanssa käydä komentopaikalla komentajan luona kylässä. ”*Alkukankeus vaivasi sielläkin, kuten kaikkialla, jossa olemme ensi vierailulla. Nainen kun on harvinainen vieras täällä, ja meitä oli vielä kaksi kappaletta*”, Räsänen-Lemaitre kuvailee kyläilyään. Räsänen-Lemaitre jutteli lähettiupseerin ja majurin kanssa, toinen sotilaskotisisar pelasi shakkia papin kanssa. Hän kirjoittaa kuinka liikuttavaa oli seurata, kuinka miehet hellivät komentopaikan koira: ”*Ei ole muita naisia hellittävänä kuin koira, he vakuuttivat ihmettellymme*”.³⁴⁷ Vaaran hetkillä kuitenkin myös miesten ja naisten suhteita säätelevät

---

³⁴² Tiilikainen 1995, 81.

³⁴³ Parsama 2010, 84–85.

³⁴⁴ Korppi-Tommola 1990, 52.

³⁴⁵ Heikkinen 2012, 145.

³⁴⁶ Salmio 1992, 187.

³⁴⁷ Räsänen-Lemaitre 1959, 33. *Kansa Taisteli* 2/1959.

normit muuttuivat jonkin verran sallivammiksi. Toveruutta ilmaistiin osoittamalla hellyyttä, joka muistutti perheen sisäisiä suhteita: hyvän yön toivotuksiin saattoi sisältyä halauksiakin.³⁴⁸ Liisa Hagelberg kuvailee, että kun kesäisenä päivänä vuonna 1944 tutut tykkimiehet viimein palasivat suorittamasta tehtävänsä, poikia huolestuneena odottanut Hagelberg riemuissaan rutisti ensimmäiseksi saapunutta. Hän kertoo, että karski sotilas vuosimallia -24 taisi hiukan häkeltyä moisesta kohtelusta.³⁴⁹

Kaikkia miehiä ei kuitenkaan muisteta ystävällisyydestä. Linnea Vuorinen kirjoittaa päiväkirjassaan kohtaavansa huomenna ”Laakuksen joukot” eli mitä ilmeisimmin kenraalimajuri Ruben Laguksen johtaman panssaridivisioonan. Vuorinen kirjoittaa pelkäävänsä Laakuksen miehiä, sillä he ovat hänen mielestään niin sotaisia ja raakoja, toisin kuin omat kiltit ja kultaiset pojat.³⁵⁰ Alkoholinkäytöstä tiukka sotilaskodin johtajatar Anna-Liisa Veijalainen oli pahoillaan erityisesti joulusta 1942. Sotilaskotisisaret olivat vaivalle järjestäneet sotilaille joulujuhlan ja toiveeksi oli esitetty, ettei armeijan tarjoamia jouluviinoja tuotaisi sotilaskodin joulupöytään eikä varsinkaan tuotaisi omia alkoholijuomia. Itse joulujuhla sujui rattoisasti ja monella vieraalla oli tippa linsissä. Vieraiden poistuttua sisaret purkivat joulupöytiä tavalliseen järjestykseen ja ensinnäkin huomasivat, että suurin osa huolellisesti asetelluista koristeista oli lähtenyt juhlijoiden matkaan. Sen Veijalainen saattoi vielä hyväksyä, mutta pahoitti mielensä pöytien alta löytyneistä tyhjistä viinapulloista. Asian tultua ilmi upseerit pyytelivät anteeksi poikien puolesta ja eräskin upseeri oli kuuleman mukaan ollut hurjana pojille. Veijalainen ei kuitenkaan päässyt yli tunteesta, että sotilaskotisisaria oli tällaisella toiminnalla loukattu tai ainakin sotilaskotisisarten työtä oli pahasti aliarvoitu.³⁵¹

6.3 SISARUUTTA JA HAASTEITA

”Aivan erinomaisia siskoja saatiin heistä sitte.”³⁵²

Lottatutkija Tiina Kinnunen nostaa esiin sen, että naisten välinen ystävyys on teema, joka on jäänyt työteliäisyyttä ja siveellisyyttä korostavan lottakuvan varjoon. Ystävyyden merkityksen pohtiminen on jäänyt vähäiseksi myös lottien omissa muistelmissa, kun lotat ovat kommentoineet ensisijaisesti keskustelua miesten ja naisten välisistä suhteista rintamalla. Kinnunen myös uskoo, että naisten välistä ystävyyttä ei ole nähty suomalaisessa historiakulttuurissa eikä akateemisessa

---

³⁴⁸ Haavio-Mannila 1993, 302.

³⁴⁹ Tiilikainen 1995, 303.

³⁵⁰ Vuorinen 2010, 88.

³⁵¹ Veijalainen 2006, 130.

³⁵² SKSÄ69. 18.9.1991. SKS KRA.

historiantutkimuksessa pohtimisen arvoiseksi aiheeksi.³⁵³ Jenni Kirves korostaa, että naisten välinen solidaarisuus ja sisarta ei jätetä -henki kuului olennaisena osana naisten sotakokemukseen. Yhteishengen avulla raskaistakin hetkistä selvittiin ja oli tärkeää, että oli joku, jonka kanssa käydä läpi vaikeita kokemuksia sodan keskellä. Toisaalta inhimillisesti myös epäsolidaarisuutta esiintyi. Epäluuloa saattoi esiintyä erilaisista taustoista tulevien naisten kesken, esimerkiksi eri puolilta Suomea tulevien naisten tai kaupunkilaisten ja maalaisten välillä.³⁵⁴

Kaisa-Maria Peltokorven mukaan lottien sotakokemuksissa korostui sosiaalisten suhteiden merkitys. Monelle lotalle sota-ajan ystävyys muodostui pikemminkin sisaruudeksi kuin ystävyudeksi. Rintaman vaativat olosuhteet, läheinen yhdessäolo ja yhteismajoitus teki ystävyysuhteista perheenomaisia. Komennuksella oltiin myös pitkiä aikoja kerrallaan ja välimatka kotiin oli pitkä. Komennuksen olosuhteet yhdistivät ja turvaa haettiin toisista. Rintamaolosuhteissa solmituille ystävyyksille tyypillistä oli, että ne säilyivät pitkään sodan jälkeenkin, ellei jopa läpi koko elämän. Lottien toiminta ei kuitenkaan aina ollut sisarellista, vaan toiset saatettiin kylmästi jättää ryhmän ulkopuolelle. Lotat, jotka eivät muodostaneet komennuksella ystävyysuhteita arvelivat Peltokorven haastattelussa syiksi yksinäisen työn, joukkojen vaihtuvuuden, syrjäänvetäytyvän luonteen tai ajanpuutteen.³⁵⁵

Sotilaskotisisaret kirjoittavat kauniisti kollegoistaan ja heidän kanssaan ystävyystymisestään. Eila Mikkola kertoo Maijasta, jonka kanssa tutustui ensimmäisessä palveluspaikassaan. Päivät olivat kitkattomia, yhteistyö hyvää ja yhdessä he kokivat monia hauskoja hetkiä. Mikkola kertoo, että he ovat 60 vuoden jälkeenkin säännöllisessä yhteydessä ja tapaavat silloin tällöin. Seuraavassa palveluspaikassaan hän tutustui muutaman vuoden vanhempaan, turvalliselta tuntuvaan Mailaan. Yhteiselo Mailan kanssa sujui myös hyvin ja pohjusti vuosikymmenien ystävyyttä.³⁵⁶ Sirkka Kautto kertoo, että matkasi komennuspaikkaansa toisen nuoren tytön kanssa. Paikalla odotti kolme muuta sotilaskotisisarta, joista kaksi oli upseerien vaimoja ja kolmas oli agronomi. Tutustuminen kävi nopeasti, kun oli ryhdyttävä työhön sotilaskodin perustamiseksi ja paikkojen siivoamiseksi. Kautto ystävyystyi matkaseuralaisensa kanssa, koska he olivat joukon nuorimmat. Hän kuitenkin korostaa, että myös vanhemmat sotilaskotisisaret olivat herttaisia ja mukavia, mutta he nuorimmaisina hieman arastelivat heitä.³⁵⁷ Niinkin saattoi käydä, että samassa sotilaskodissa työskenteli jo entuudestaan valmiit ystävykset.³⁵⁸

---

³⁵³ Kinnunen 2006, 256–257.

³⁵⁴ Kirves 2010 b, 74.

³⁵⁵ Peltokorpi 2011, 163, 165, 169–170, 177.

³⁵⁶ Mikkola 2010, 98–99, 101.

³⁵⁷ Tarinaa eräästä vaiheesta elämässäni. 25.2.1991. SATA 6444-6445, 6447. SKS KRA.

³⁵⁸ Malinen 1988, 286.

Vaikka sotilaskotisisaret kertovat ystäväystymisestäään toisten sisarten kanssa, käsitellään teemaa yllättävän vähän peilaten siihen, miten iso merkitys rintamalla solmituilla ystävyyksillä voisi uskoa olevan myös sotilaskotisisarten kannalta. Sotilaskotisisaret kertovat usein elämästään me-muodossa, mutta ilman, että tarkemmin avattaisiin, keitä tähän me-joukkoon kuuluu. Muista sotilaskotisisarista kerrotaan kenties se, montako heitä oli. Sotilaskotisisaret kehuvat pikemminkin ”poikien” ystävällisyyttä kuin toisiaan. Tiina Kinnusen väite siitä, että ystävyyttä ei ole nähty lottien kertomuksissa esiin nostamisen arvoiseksi asiaksi vaikuttaa pätevän myös sotilaskotisisarten kohdalla.

Johtavissa asemissa oleville sotilaskotisisarilla oli vastuu nuoremmista. Kolmannen sotilaskotikeskuselimen johtajana toiminut Signe Olanti kehuu järjestön kantajoukon olleen ”erinomaisen tottuneita, velvollisuudentuntoisia ja kunnollisia sotilaskotisisaria, jotka kodeissaan kykenivät kouluttamaan ja opastamaan uusia tulokkaita sotilaskotityöhön”. Annamari Vanonen on lisännyt Olantin kirjoitukseen kommentin, että sota-aikana rintaman johtotehtävissä oli pääasiallisesti hyvin koulutettuja naisia, jotka pystyivät toimimaan nuoremmille esimerkillisinä kouluttajina ja kasvattajina. Vanonen korostaa, että nuoret sotilaskotisisaret olivat hyvissä käsissä.³⁵⁹

Sotilaskodin johtajatar Hilikka Salmio kirjoittaa päiväkirjassaan, että sisarien hoivaaminen ja kotien valvominen ei pelota häntä. Hän kuitenkin pohtii uusien tulijoiden ja nuorten tyttöjen sopeutuvaisuutta sodan olosuhteisiin. Elokuussa 1941 Hilikka Salmio pohtii, että ”tyttöillä” on jo sotaa liiaksikin, sillä toinen on vielä lapsi ja toinen arkaluonteinen. Kuitenkin Salmio korostaa, että kaikesta huolimatta kummatkin ovat erinomaisia, toimeliaita ja osaavia tyttöjä. Marraskuussa 1941 hän pohtii päiväkirjassaan, että hänellä on ollut paljon ajattelemisen aihetta. Uudet siskot ovat hyviä ja kultaisia, mutta sopeutuvat hitaasti rintamaoloihin. Tyttöjen miellyttävästä luonteesta huolimatta olisi heidän karaistuttava ja opittava ottamaan monenlaiset rintamaelämän rajoitteet huomioon. Maaliskuussa 1942 uudessa paikassa Lohilahdessa Salmio kuitenkin kehuu, että yhdestä uudesta tulijasta on tullut toimelias ja taitava sotilaskotisisar, ja hänen kanssaan on ollut leppoisaa olla emäntänä.³⁶⁰

Myös Anna-Liisa Veijalainen toimi johtavana sotilaskotisisarena. Hän kertoo, että tytöt vaihtuivat reippaasti kesän ja syksyn 1942 aikana, mutta aina kuitenkin oli tulijoita. Tulijat olivat pääosin varsin nuoria, joten keskuskodissa ei ollut kuin 18–22-vuotiaita sotilaskotisisaria. Veijalainen kehuu tyttöjä kilteiksi ja iloisiksi uutteran työn tekijöiksi. Hän oli kuitenkin huolissaan, että silloin kun hänen oli oltava poissa sotilaskodista, ei paikalla ollut ketään järkevämpää ja vanhempaa. Kerran Veijalaisen ollessa poissa sotilaat olivat järjestäneet tanssit, jonne nuoret sotilaskotisisaretkin osallistuivat.

---

³⁵⁹ Olanti 2010, 45, 54.

³⁶⁰ Salmio 1992, 137, 154, 170.

Veijalainen piti tätä täysin epäsopivana: tanssi oli laissa kielletty eikä sotilaskotisisaren arvolle sopivaa. Hän kertoo antaneensa tytöille aikamoiset sapiskat ja vaatineensa jatkossa paikalle ikäihmistä valvomaan tyttöjä. Moraalinvartijaksi saatiinkin 50–60-vuotias neiti. Yhteiselo moraalinvartijan kanssa ei kuitenkaan sujunut. Veijalainen kertoo tyttöjen olleen raivoissaan, kun eivät saaneet edes hymyillä poikia palvellessaan ja lähetitkin pyrkivät välttelemään kohtaamista kyseisen naisen kanssa. Neiti ei lopulta jäänytkään sotilaskotiin pitkäksi aikaa.³⁶¹

Kaisa-Maria Peltokorpi kirjoittaa ”tanttojen ja flikkojen” välisestä jännitteestä lottatyössä. Tällöin kyse on siitä, että mekaanisen kurin ylläpitäminen sodan poikkeusoloissa voi johtaa rivilottien näkökulmasta kahlitsevuuden kokemukseen. Sotaoloissa rivisotilaille ja rivilotille muodostuu oma epävirallinen organisaatiokulttuurinsa, joka toimii selviytymisstrategiana rankoissa sotaoloissa. Rivilotat eivät välttämättä mieltäneet itseään osaksi lottajohtajien hierarkiaa.³⁶² Myös rivisotilaskotisisaren ja moraalinvartijaneidin välillä voidaan nähdä olevan ero organisaatiokulttuurissa. Sotilaskotisisarten kertomuksista ei käy muuten ilmi, että nuorempien ja vanhempien sotilaskotisisarten välillä olisi ollut skismaa. Peltokorven mukaan lotat arvostivat johtajissa empaattisuutta, avoimuutta, kannustavuutta, yksilön huomioimista, kunnioittamista ja tukemista, luottamusta alaiseen, äidillisyyttä, elämänviisautta, ammattitaitoa ja kykyä luoda sekä ylläpitää yhteishenkeä³⁶³. Sotilaskotisisar Anni Malinen kehuu Korpikoti-nimisen sotilaskodin johtajatarta, viisikymppistä ”täti Kupiaista”, joka piti kiinni sovituisista säännöistä, mutta ei niuhottanut turhasta.³⁶⁴ Sotilaskotien johtajattaret eivät välttämättä kuitenkaan olleet täti-ikäisiä ”tanttoja”, sillä aiemmin mainitut Hilikka Salmio ja Anna-Liisa Veijalainen olivat molemmat parikymppisiä.

Kaikissa sotilaskodeissa yhteiselo ei ollut ongelmaton. Senni Parsama kertoo, että hänet siirrettiin toiseen sotilaskotiin, koska siellä työntekijöillä oli luottamuspula ja sotilaskotiin tarvittiin rauhanrakentajaa. Hän ei kuvaile sotilaskodissa vallinneita ongelmia, mutta kertoo rauhanrakennuksen onnistuneen.³⁶⁵ Kaikki sotilaskotisisaret eivät myöskään sopeutuneet sodan vaatimukseen. Eräs sotilaskotisisar pelkäsi hiiriä niin, että hyppäsi aina pöydälle hiiren nähdessään. Hyökkäyksen aikana samainen sotilaskotisisar ei pysynyt korsussa, vaan kurkki aina ulos, että minne kranaatit putosivat. Tällainen sisar oli vaihdettava toiseen.³⁶⁶ Anna-Liisa Veijalainen harmittelee sitä, että suomalaisten perisynti kateus oli läsnä sodassakin. Veijalainen sanoo heidän ottaneen ilolla kaikki tavaratoimitukset vastaan, jotka Rannikkosotilaiden Huoltoyhdistyksen Helsingin toimiston

---

³⁶¹ Veijalainen 2006, 123–125.

³⁶² Peltokorpi 2011, 119.

³⁶³ Peltokorpi 2011, 189.

³⁶⁴ Malinen 1988, 287–288.

³⁶⁵ Parsama 2010, 84.

³⁶⁶ Veijalainen 2006, 96, 125.

talospäällikkö Fanny Ohtola oli saanut rintamalle järjestettyä. Tuntemattomaksi jäänyt taho oli kuitenkin kannellut Päämajaan, että tarvikkeita oli muissa sotilaskodeissa ja lottien kanttiineissa vähemmän. Veijalainen painottaa, että kaikilla ei ollutkaan yhtä pontevaa ja ihmeellistä talospäällikköä kuin Ohtola.³⁶⁷

Sotilaskotisisaret kokivat työstään ammattilypeyttä, joka johti sotilaskotien emäntien vertailuun. Vuokko Karppinen kertoo, että pienissä korsukanttiineissa emännät eivät aina saaneet vettä kiehumaan ennen kuin purut täytyi kaataa pataan ja kiidättää korvike myyntitiskille. Kun tällaisen kodin emäntä tuli vierailulle paremmin varusteltuun parakkikanttiin, huudettiin hänelle ylpeästi pilke silmäkulmassa: ”Tules katsomaan, kun korvike kiehuu!”³⁶⁸ Hierarkioiden tunnistaminen vaikutti myös sotilaskotisisarten käsitykseen omasta työstään. Kyseessä saattoi olla sotilaskotisisarten luomat hierarkiat tai ulkoa päin tulleet käsitykset. *Sotilaskotisisar*-lehdessä nimettömänä pysyttelevä sisar kertoo olleensa pettynyt, kun joutui alokaskoulutuskeskukseen eikä päässyt rintamasotilaskotiin niin kuin monet toverinsa³⁶⁹. Anni Malinen, joka vuorotteli työssään kahden sotilaskodin välillä, kuvaa, että Korpikoti-sotilaskotiin palaaminen toisesta sotilaskodista oli aina mieluista, ”koska oli muka kunniakkaampaa olla etulinjassa kuin töpinässä”.³⁷⁰ Jos sotilaskotisisarilla oli mahdollisuus valita etulinjan tai kauempana linjasta sijaitsevan sotilaskodin välillä, vaikuttaa valinta olleen selvä. Myös Hilikka Salmiolle tarjottiin tällaista mahdollisuutta. Hän kirjoittaa, että suhteellisen mukavat toimintaolosuhteet eivät olleet ratkaisevia, vaan pojat, joiden kanssa oli tehnyt työtä jo pitkään, olivat tärkeimmät³⁷¹.

6.4 ”JOKU ÄITI ITKEE SIELLÄ VIHOLLISEN PUOLELLA”

“Vain pieni välimatka ja tuollahan kävelee ihminen, venäläinen sotilas vartiossa ”vintofka” olallaan. Äiti, sisko, vaimo, morsian - perhe! Hetki oli kova, sen muistan vieläkin. Sodan kahdet kasvot, molemmat ihmisen.”³⁷²

Näin kertoo sotilaskotisisar Eila Mikkola. Mikkola oli viemässä korviketta etulinjaan, jossa joku sotilaista ehdotti sisarille, että he tulisivat juoksuhaudaan tähyämään haarakaukoputkella naapurin puolelle. Hetkeä, jolloin Mikkola katseli vastapuolen sotilaan kulkua, hän kuvailee yhdeksi sodan ajan kummallisimmaksi tunne-elämykseksi.³⁷³ Monelle muullekin sotilaskotisisarelle

---

³⁶⁷ Veijalainen 2006, 91.

³⁶⁸ Karppinen 1978, 233.

³⁶⁹ Ilta vaihtuu yöksi, 21. *Sotilaskotisisar* 2/1944.

³⁷⁰ Malinen 1988, 287.

³⁷¹ Salmio 1992, 159.

³⁷² Mikkola 2010, 104.

³⁷³ Mikkola 2010, 104.

neuvostosotilaan kohtaaminen silmästä silmään herätti vahvoja myötämielisiä tunteita. ”*Olin niin lähellä vihollista, että saatoin paljain silmin katsella, kuinka toisella puolellakin oli vartiomies valppaana. Voi kumpi ei olisi tätä sotaa, niin olisin voinut lausua tällekin vartijalle jonkun ystävällisen sanan*”, kirjoittaa Linnea Vuorinen päiväkirjassaan kesällä 1942³⁷⁴.

Myös kuolleen vihollissotilaan kohtaaminen saattoi herättää sotilaskotisisarissa myötämielisiä ajatuksia. ”*Hiihtävä partiomme toi ahkiassa vainajan saarellemme. Hän oli hyvin nuoren näköinen hintelä poika. Ajattelin häntä katsellessani, että joku äiti itkee siellä vihollisen puolella niin kuin Suomenkin äidit poikiaan*”, kertoo Anna-Liisa Veijalainen³⁷⁵. Nämä naiset suhtautuivat vihollissotilaisiin inhimillisesti ja näkivät nämä samankaltaisina ihmisinä kuin mitä itsekin olivat. Haavoittuneita tai kaatuneita neuvostosotilaita kohtaan koettiin sääliä, koska tällöin sotilaat olivat vaarattomia. Sari Näreen mukaan sota-ajan nuorten pyrkimys toimia inhimillisesti myös vihollista kohtaan voi pohjautua siihen, että sodan keskellä kasvaneissa nuorissa saattoi herätä vastenmielisyys väkivaltaa kohtaan, jolloin elämää olisi haluttu suojata myös oman kansan ja oman maan rajojen ulkopuolella³⁷⁶.

Myös sotavangit saivat osansa vihreiden sisarten sympatioista. Hilikka Salmio kirjoittaa päiväkirjassaan heinäkuussa 1941, että ensimmäiset sotavangit on tuotu ja sotilaskotisisaret tarjosivat heillekin kahvit.³⁷⁷ Sotavankien kohtaaminen vaikuttaa olleen monille sotilaskotisisarille merkityksellistä ja tunteita herättävää. ”- - [E]n voi vihata vihollisiani, nehän ovat niin kuin mekin syyttömiä tähän. Yritän joku päivä koettaa salaa päällystöltä antaa vangeillemme leipää. Kärsin kuinka he nälkäisin silmin katselevat suomalaisten poikien soppajonoa - -” kirjoittaa Linnea Vuorinen päiväkirjassaan heinäkuussa 1942.³⁷⁸ Toisaalta sotavankeihin suhtauduttiin myös varsin käytännöllisesti. Senni Parsama kertoo, että sotilaskotisisaret saivat avukseen virolaisen sotavangin Matin, jonka tehtäväksi tuli kantaa puita ja vettä. Yöt hän nukkui kellarin lattialla. Kerran rannassa olevalla saunalla muutama sotavanki pesi pyykkiä. Sotilaskotisisaret veivät heille korviketta ja saivat nuhteita vänrikiltä.³⁷⁹ Jenni Kirveen mukaan naiset tunsivat usein sääliä sotavankeja kohtaan, mutta huomauttaa, että sotavankien julkinen sääliminen ei ollut hyväksyttyä.³⁸⁰ Siitä kertoo myös se, että korviketta sotavangeille vieneitä sotilaskotisisaria toruttiin ja lisäruokaa yritettiin antaa salassa.

---

³⁷⁴ Vuorinen 2010, 90.

³⁷⁵ Veijalainen 2006, 30.

³⁷⁶ Näre 2008 b, 18.

³⁷⁷ Salmio 1992, 123.

³⁷⁸ Vuorinen 2010, 88.

³⁷⁹ Parsama 2010, 85.

³⁸⁰ Kirves 2010 c, 137.

Sotilaskotiautossa työskennellyt Ines Vuoristo kertoo kohtaamisesta sotavankien kanssa. Erikoisesti Vuoristo ja hänen sotilaskotisisartoverinsa pääsivät jouluaaton aattona 1939 kannakselaiseen taloon puhuttelemaan sotavankeja. Kertoman mukaan sotavangit istuivat talon saunan lauteilla nakertamassa näkkileipää ja tulkkina toimi viipurilainen ulosottomies. Sotilaskotisisaret halusivat tietää, tietävätkö vangit jotakin Jumalasta. Yksi vanki kertoi kuulleensa Jumalasta lapsena. Sen sijaan muut eivät ymmärtäneet lainkaan, mistä on kyse. ”*Vangit puolestaan kertoivat tulleen tuomaan meille – vapautta! Meidät nähdessään he kyllä empien arvelivat, ettemme taida olla heidän tuomansa vapauden tarpeessa*”, Vuoristo kertoo käymästään keskustelusta. Hän lisää, että vankien näkeminen oli sodan alkuvaiheessa ainakin naisten kohdalla harvinaista. Kohtaaminen oli siten jännittävä, mieliala oli seikkailun virittämä vielä kotiin päin matkatessakin.³⁸¹

Toisaalta vangiksi jääminen oli aina mahdollisuus omallakin kohdalla. Maria Hietalahti muistelee sotilaskotisisarten tekemää retkeä naapuriniemessä sijaitsevaan lottien kanttiinin. Muutaman päivä vierailun jälkeen sotilaskotisisaret kuuluivat, että niemeen oli hyökännyt vihollispartio ja toinen kanttiinissa työskentelevistä lotista oli otettu vangiksi.³⁸² Kyllikki Poikela työskenteli Somerin saarella kesällä 1942 lyhyenä lomansijaisena. Neljäntenä työpäivänä saarta alettiin pommittaa. Sotilaskotisisaret pakenivat kellariin suojaan ja kellarissa ryhdyttiin sitomaan haavoittuneita. Tunnelma oli painostava, kun sotilaskotisisaret kuulevat, että vihollinen on noussut maihin saaren itäpäässä. ”*Julkikin tuli lausutuksi ja saman tien päätetyksi, että vangeiksi emme ainakaan aio antautua*”, Poikela kirjoittaa uhmakkaasti kellarissa käydystä keskustelusta.³⁸³ Sotasampo -sivuston mukaan vuosina 1939–1944 yksi sotilaskotisisar joutui neuvostoliittolaisten sotavangiksi. Partio sieppasi hänet Klimetskin saarella Kondan kylässä Äänisen saaristossa keväällä 1944. Hän vapautui sotavankeudesta joulukuussa 1944.³⁸⁴

Suomalaisessa sotapropagandassa luotiin venäläisistä kuvaa saastaisina ja eläimellisinä roistoina. Viholliskuvassa oli kaksi ääripäätä: yhtäältä venäläiset nähtiin mahdollisimman inhottavina ja vaarallisina, toisaalta taas naurettavina ja vaarattomina. Yleisesti venäläisiä kuvattiin laiskoina, sivistymättöminä, orjamaisina, epäluotettavina ja -rehellisinä, ailahtelevina, moraalittomina ja siveettöminä juoppoina.³⁸⁵ Sodan aikana propagandatarkoituksiin käytetyissä valokuvissa korostettiin perinteisiä viholliskuvan piirteitä, kuten venäläisten julmuutta.³⁸⁶ Sotilaskotisisarten

---

³⁸¹ Vuoristo 1967, 348. *Kansa Taisteli* 12/1967.

³⁸² Hietalahti 2010, 79.

³⁸³ Poikela 1975, 4–5. Ikimuistettavat viisi heinäkuun vuorokautta Somerilla 1942. *Kansa Taisteli* julkaisemattomat kirjoitukset. <http://kansataisteli.sshs.fi/julkaisemattomat-kirjoitukset/kirjoitukset/naiset/Kirjoitus_2703.pdf> [luettu 24.1.2022]

³⁸⁴ Sotasampo. Sotavangit. <<https://www.sotasampo.fi/fi/prisoners/>> [luettu 10.12.2021]

³⁸⁵ Luostarinen 1986, 260-264, 396, 398.

³⁸⁶ Kleemola 2016, 294-295.

puhuvat noudattelevat aikalaisten yleistä tapaa puhua vihollisesta. Neuvostoliittolaisista puhutaan yleisesti ”ryssinä”, harvemmin myös ”iivanoina” tai ”vanjoina”. Kielenkäyttö ei kuitenkaan ole kovin karskia tai viholliskuvaa ylläpitävää. Naiset eivät vaikuta juurikaan halventavan vastapuolta sodan aikaisissa teksteissään eikä varsinkaan sodan jälkeisissä muisteluissa. Kaija Heikkinen on kiinnittänyt omassa rintamanaisia koskevassa tutkimuksessaan samoin huomiota siihen, että kuvauksia vastapuolesta on naisten teksteissä melko vähänlaisesti³⁸⁷.

7 EI ILOLINTUJA: SUKUPUOLTEN VÄLISET SUHTEET RINTAMALLA

7.1 RINTAMAROMANTIikkaa

*”5.9 on päiväkirjassani merkintä: Då började det. Nähtävästi se tarkoittaa sitä, että silloin silmäni sattui korpraaliin, jonka kanssa olemme siitä lähtien yhtäjalkaa astuneet”.*³⁸⁸

Sota-ajan olosuhteet miehiin tutustumiselle sekä ihastumiselle ja rakastumiselle olivat usein otolliset. Paikat vaihtuivat tiuhaan ja samalla myös ihmiset, jolloin mielenkiintoisia tuttavuuksia tuli vastaan. Naisten sotatoimialueella tehtävän työn kontaktit miehiin sekä yhteisen elämäntilanteen tuoma välittömyys helpottivat miesten ja naisten tutustumista. Naisilla oli armeijan hierarkioiden ulkopuolisina toimijoina mahdollisuus tutustua laajaan kirjoon miehiä, jotka tulivat eri yhteiskuntaluokista ja toimivat erilaisissa asemissa.³⁸⁹ Seurustelu oli osa rintamaelämää, josta osoituksena Aura Korppi-Tommola nostaa esiin lukuisat rintamamiesten ja lottien sota-avioliitot.³⁹⁰

Aihe on kuitenkin ollut rintamanaisille arka. Sotilaskotisisaret kertovat avoimesti ystävyysuhteista miesten kanssa, mutta romanttisista suhteista kerrotaan pääosin vältellen ja verhotusti. Eräässäkin kirjoituksessa Suomen sotilasta ylistetään yksityiskohtineen kaikkineen siihen malliin, että vaikutelmaksi tulee, että ihaileva katse on kohdistettu johonkin tiettyyn sotilaaseen yleisen suomalaista sotilasta koskevan kuvauksen sijaan³⁹¹. Mahdollisesta romanttisesta kiinnostuksesta ei kuitenkaan rohjeta hiiskua mitään. Kaija Heikkinen uskoo, että sotatoimialueella tapahtunutta sinänsä luonnollista naisten ja miesten välistä seurustelua ei haluta kuvailla tarkemmin, jotta naisten rintamalla lähdön motiiveista ei tulisi epäselvyyksiä³⁹². Naiset eivät halua antaa mitään syytä sen epäilemiseen, että he olisivat käyttäytyneet rintamalla ”siveettömästi” tai etsiskelleet puolisoa itselleen. Sukupuolten väliset romanttiset suhteet ovat aineistossa väistely aihe mitä luultavimmin

---

³⁸⁷ Heikkinen 2012, 233.

³⁸⁸ Parsama 2010, 85.

³⁸⁹ Haavio-Mannila 1993, 282, 286; Peltokorpi 2011, 218.

³⁹⁰ Korppi-Tommola 1990, 52.

³⁹¹ Räsänen 1944, 11. Etulinjatunnelmia eli vuodenaikoja sotapesän nurkilta. *Sotilaskotisisar* 1/1944.

³⁹² Heikkinen 2012, 162.

rintamanaisten seksuaalimoraalista sodan jälkeisinä vuosikymmeninä käydyn julkisen keskustelun takia.

Millään lailla tavatonta ei ole, että sotilaskotisisar olisi löytänyt puolison rintamalta. Asiasta kerrotaan usein kuitenkin ikään kuin ohimennen. Seurusteluvaihetta ei juurikaan kuvata vaan asia nostetaan esiin vasta avioliiton yhteydessä. Useimmiten sotilaskotisisaret eivät myöskään kerro omista kokemuksistaan, vaan kertovat kollegojen seurustelu-, kihlaus- tai avioliittouutisista. Esimerkiksi Anni Malinen kertoo, että seurasi kollegansa ja ystävänsä rakkaustarinaa alusta lähtien ja toimi esiliinana, kun tämä tapasi sotapoliisikersantin läheiseltä vankileiriltä. Uudenvuodenpäivänä ystävä meni yllättäen kihloihin, vaikka Malinen oli tokaissut ystävälleen kersantin olevan liian vanha puolisoiksi.³⁹³

Sotilaskodeissa vietettiin häitäkin. Anna-Liisa Veijalainen kertoo, että lempi leiskui omassakin sotilaskodissa. Eräs lähettimies pyrki hänen puheilleen päivän hiljaisimpana hetkenä ja kertoi rakastuneensa talossa työskentelevään sotilaskotisisareen, ”*pieneen hentoiseen tyttöömme*”. Lähetti halusi kertoa asiasta heti sotilaskodin johtajattarena toimineelle Veijalaiselle, jotta tämä tietäisi lähetillä olevan pelkästään kunniallisia aikomuksia. Parille järjestettiin seuraava loma samaan aikaan, jotta he pääsivät ostamaan sormukset. Muutaman kuukauden päästä sotilaskodissa vietettiin pariskunnan häitä, vieraana oli lähetinmiehen komppania.³⁹⁴ Myös *Sotilaskotisisar*-lehdessä kerrotaan eräistä Linnakkeiston sotilaskodissa vietetyistä häistä. ”*Voisi melkein sanoa, että häät pidetään morsiamen kotona, sillä ne järjestetään meillä sotilaskodissa, jossa morsian on työskennellyt*”, juttuun haastateltu sotilaskotisisar kertoo. Sotilaskotisisar perustelee häiden merkittävyyttä sillä, että pojat saavat häistä puhuttavaa pitkäksi aikaa.³⁹⁵ Kommentissa tulee kiinnostavalla tavalla esille se, kuinka sotilaskotisisaret ovat tottuneet katsomaan asiaa siitä kulmasta, miten se hyödyttää ja viihdyttää heidän palvelemaansa sotilaita.

Ainoastaan Anna-Liisa Veijalainen kertoo muistelmissaan yksityiskohtaisesti, kuinka tutustui tulevaan mieheensä rintamalla. Hän kuvaa syksyn 1943 tapahtumia ”kummaksi jutuksi”. Veijalainen oli siirtynyt sotilaskodin johtajattaren tehtävästä työskentelemään Sotilaskotikeskuselimen varastolle Aunukselle. Eräänä iltapäivänä ovelle ilmestyi luutnantti, jonka Veijalainen oli joskus nähnyt, mutta ei tuntenut. Luutnantti alkoi pohtia, että mitenköhän osaisi puhua tarpeeksi kauniisti. Veijalainen tokaisi, että ei tarvitse kauniita esipuheita, kertokaa vain, haluatteko korviketta, kermaa vai tupakkaa. Luutnantti ei kuitenkaan ollut tullut ostoksille, vaan pyytämään Veijalaista elokuvaan. Kävi ilmi, että toinen sotilaskotisisar oli pyytännyt luutnantin illaksi sotilaskodille. Veijalainen tiukkasi kollegalta

---

³⁹³ Malinen 1988, 287.

³⁹⁴ Veijalainen 2006, 118.

³⁹⁵ Häät Linnakkeiston sotilaskodissa, 13. *Sotilaskotisisar* 2/1944.

selvitystä siitä, että minkä tyyppin tämä oli oikein lähettänyt viihdyttäväksi. Kollega piti puolustuspuheen, että tunsin miehen ja tiesi hänet kunnolliseksi. Lopulta Veijalainen suostui lähtemään elokuviin ja kertoo, että ei vielä silloin arvannut, kuinka päätyisi viettämään seuraavat 50 vuotta herra luutnantin kanssa.³⁹⁶

Veijalainen kertoo, että ”parittajana” toiminut sotilaskotisisar oli kihloissa ja kolmannellakin sisarella oli ”kaveri”. Joskus he istuivat joukolla kaikki yhdessä, mutta viihdykkeitä ei paljoa ollut. Viikonloppuisin pyöri elokuvia, mutta ne olivat Veijalaisen mukaan kehoja katseltavia huonon sähkön takia ja filmit loppuun kuluneita.³⁹⁷ Sota-aikana seurustelumuoitoina olivat esimerkiksi elokuvissa käynti ja liikunnalliset harrastukset kuten hiihtäminen.³⁹⁸ Kuten sota-aikana yleensäkin, muualla olevaan seurustelukumppaniin pidettiin yhteyttä kirjeitse. ”Minä ajattelin häntä jokaisena omana hetkenäni, ja pelkäsin hänen puolestaan, mutta kirjeissä kerroin askareistani ja toivostani, että pian taas saisimme tavata”, kuvailee sotilaskotisisar Sirkka Kautto yhteydenpitoaan myöskin rintamalla olevaan kihlattuunsa. Kauton rakkaustarina saa surullisen lopun, kun sittemmin jo siviiliin siirtyneestä vaimosta tulee soteleski ja pariskunnan pojasta sotaorpo.³⁹⁹

Romanttisista tapaamisista rintamalla kerrotaan *Kansa Taisteli* -lehteen lähetetyssä kirjoituksessa *Romantiikkaa sodan keskellä*. Paula Vuorensola kertoo menneensä keväällä 1944 kihloihin ja kesällä lähteneensä sotilaskotisisareksi Syvärille. Haamun sotilaskodin sotilaskotisisaret saivat lähtökäskyn perääntymiseen, mutta luvattua hevosta ei kuulunut hakemaan. Sulhasmies, jonka kerrotaan ylevästi olevan Mannerheimin ristin ritari ja kapteeni, oli ollut huolissaan ja sai sitten järjestettyä hevosen, kun kuuli, että naiset olivat vielä Haamussa. Matkan varrella kihlapari tapasi ja näistä aatteista kerrotaan tunteellisesti: ”Koko ajan odottelin viestiä sulhasestani, jonka tiesin perääntyvän joukkoineen samaan tahtiin. Ja mikä ihanuus! Metsätietä ajoi maastoauto, jossa oli kuin olikin sulhaseni! Mikä riemullinen tapaaminen ja sitten haikea eronhetki, sillä koskaan emme tienneet, olisiko tapaamisemme viimeinen!”. Myöhemmin rajatonta jälleennäkemisen riemua koettiin Kontioniemellä, jonka sotilaskodista sotilaskotisisar oli saanut uuden työpaikan ja haavoittunut sulhanen tuotiin samalle seudulle sotasairaalaan. Viimeinen riemukas sodanaikainen kohtaaminen oli, kun sotilaskotisisar sai luvan vieraila lähellä etulinjaa sulhasen joukkojen luona.⁴⁰⁰

Sota-ajan ihannenainen oli pyyteetön, ahkera, uskonnollinen, siveä ja uskollinen. Naisten asema oli miehiin verrattuna vaikeampi, sillä naisten ajateltiin olevan kansakunnan moraalinen selkäranka.

---

³⁹⁶ Veijalainen 2006, 140–141.

³⁹⁷ Veijalainen 2006, 141.

³⁹⁸ Haavio-Mannila 1993, 312.

³⁹⁹ Tarinaa eräästä vaiheesta elämässäni. 25.2.1991. SATA 6452, 6469. SKS KRA.

⁴⁰⁰ Vuorensola 1977, 1, 3. Romantiikkaa sodan jaloissa. *Kansa Taisteli* julkaisemattomat kirjoitukset.

<http://kansataisteli.sshs.fi/julkaisemattomat-kirjoitukset/kirjoitukset/naiset/Kirjoitus_2006.pdf> [luettu 24.1.2022]

Naisten oli aina oltava sotilaiden rintamalla antamien uhrien arvoisia, sen sijaan sotilaille sallittiin enemmän irrottelua.⁴⁰¹ Sari Näreen mukaan sota-aika edisti pidättyväisyysnormeista vapautumista ja sukupuolimoraalin henkistä murrosta. Sodassa kuoleman läheisyys on jokapäiväistä, jolloin osa ihmisistä omaksui elämänasenteen, että oli elettävä kuin viimeistä päivää, jolloin kynnys hetkellisiin suhteisiin ryhtymiseen aleni. Sota-ajan sukupuolimoraali oli kuitenkin jännitteinen, sillä ihanteena oli pidättyväisyys, mutta poikkeusolot houkuttivat luopumaan normien noudattamisesta. Sotatila loi välittömyyttä sukupuolten väliselle kanssakäymiselle, joka helpotti tutustumista. Näre kirjoittaa, että sotatila tarkoitti paitsi ulkoista taistelua vihollista vastaan, myös sisäistä taistelua mielijohteiden voittamiseksi.⁴⁰²

Aineistossani olevissa muistelmissa ja päiväkirjoissa suhtaudutaan pidättyväisesti sukupuolten välisten suhteiden käsittelyyn. Lähdeaineistoon kuuluu kuitenkin myös rintamasotilaskotisisarelle lähetettyjä kirjeitä, jotka avaavat muistelmia-aineistossa väistellyn maailman uudella tavalla. Läheisen ystävän kanssa kirjeissä käsiteltävät teemat eroavat siitä, mitä asioita julkisissa muistelmissa käsitellään. Hallussani olevissa kirjeissä käsitellään ennen kaikkea sotilaskotisisaren muuttuvia rakkaussuhteita rintamalla. Ystävät kiusoittelevat sotilaskotisisarta kirjeissään: *”Mitenkäs ne Sinun sydämen asiasi jaksavat? Kuulin jotakin kuisketta, että Sinulla olisi joku uusi sellainen.”*⁴⁰³ Ystävät kiusoittelevat, että aika ei ainakaan käy tylsäksi eikä ottajista ole pulaa. Toisaalta asioita pohditaan kirjeissä myös vakavaan sävyyn: *”Luulen kyllä, että olet jo rakastunut [x:ään], mutta lopullisen selvydenhän saat sitten, kun tapaat hänet täällä kotoisessa ympäristössä. Sitten et ainakaan voi väittää, että tunteeseen vaikuttaisi mikään ”rintamaromantiikka”. Ette ole kumpikaan hei-heityyppejä. Rakas ystävä, toivon sinulle kaikkea hyvää ja kaikkea mikä on mahdollisimman kaukana siitä, mitä pettymykseksi kutsutaan.”*⁴⁰⁴

Romantiikkaa kaivattiin ja siitä haaveiltiin myös rintamalla. *”Joskus juoksimme uneksimaan keittiön pitkälle pöydälle ja katselemaan tiellä pimeässä ajavia autoja, tietysti varsinkin se, joka aavisti, että joku juuri hänen vuokseen poikkesi kanttiiniin”*, kirjoittaa Vuokko Karppinen.⁴⁰⁵ Kaikkia ei rintamaromantiikka kuitenkaan koskettanut ja se aiheutti syvällistä pohdintaa omasta paikasta maailmassa *”Toverini menevät kihloihin ja naimisiin, rakentavat kodin ja saavat lapsia. Minä olen kummallinen idealisti, jolla on sodassa koti, mutta joka kulkee onnettoman siviilimaailmassa”*, suree Hilikka Salmio päiväkirjassaan.⁴⁰⁶

---

⁴⁰¹ Kivimäki 2016 a, 96–97.

⁴⁰² Näre 2008 a, 335–337.

⁴⁰³ Ystävän kirje sotilaskotisisarelle 4.8.1944.

⁴⁰⁴ Ystävän kirje sotilaskotisisarelle 1.9.1943.

⁴⁰⁵ Karppinen 1978, 234.

⁴⁰⁶ Salmio 1992, 224.

Lottatutkija Kaisa-Maria Peltokorpi pohtii sitä, että lottien välisiä romanttisia suhteita ei ole nostettu esiin, toisin kuin sotilaiden välisiä romanttisia suhteita. Aihe nousi esiin yhden Peltokorven tutkimushaastattelun kanssa, mutta muualta asiasta ei löydy viitteitä. Lottajärjestön vahva kristillissiveellinen arvopohja sekä ajan henki, jolloin homoseksuaaliset suhteet olivat rikos, tekee lottien välisistä romanttisista suhteista tabun. On mahdollista, että lottien välillä oli romanttisia suhteita, mutta esimerkkejä tästä ei löydy.⁴⁰⁷ Sotilaskotisisarten kohdalla aihe ei nouse millään tavalla esiin, mutta tämäkin näkökulma on hyvä pitää mielessä.

7.2 MIEHET YÖAJELUKAVERIA VAILLA

*”Ei kuuloonkaan, että kukaan olisi ahdistellut. Paitsi juhannuksena. Se oli vääpeli. Minä sanoin, että tänne ei tulla! Ja se yritti, vaikka millä lailla.”*⁴⁰⁸

Sota-aika altisti naiset seksuaalisen väkivallan mahdollisuudelle. Siitä, kuinka paljon naiset kokivat häirintää rintamalla, on erilaisia näkemyksiä. Jenni Kirveen mukaan naiset kokivat sota-ajan oloissa ahdistelua yllättävän vähän viitaten siihen, että ahdistelusta harvoin kerrotaan muistelmissa⁴⁰⁹. Herää kysymys siitä, oliko ahdistelu tosi asiassa harvinaista vai onko niin, että naiset eivät ole halunneet tai osanneet kertoa mahdollisesti kokemastaan ahdistelusta. *Suomalaisen naisen asema ja työpanos toisen maailmansodan aikana* -muistitietokyselyyn vastanneet naiset näkivät seksuaalisen ahdistelun harvinaisena ilmiönä, vaikka ahdistelusta kuitenkin myös kerrotaan⁴¹⁰. Lottatutkija Tiina Kinnunen pohtii, että lotat eivät ole yksittäisiä tapauksia lukuun ottamatta tuoneet esiin kokemaansa tai näkemäänsä seksuaalista uhkaa kenties siksi, että lotilla ei välttämättä ole ollut sanoja, joilla ilmaista kokemuksiaan tai käsitteitä, joilla jäsentää seksuaalista vallankäyttöä. Pelkona voi olla myös se, että syy ahdistelun kohteeksi joutumisesta vieritettäisiin naisten niskoille, sillä lotat olivat vahvasti sisäistäneet käsityksen naisten moraalisesta vastuusta.⁴¹¹

Kaisa-Maria Peltokorpi korostaa, että moni lotta pelkäsi sodan aikana sekä ulkopuolisten että omien miesten ahdistelua ja väkivaltaa.⁴¹² Myöskin Maritta Pohlsin mukaan lottien kokema seksuaalinen häirintä oli yleistä. Selviytymisstrategiana oli sellaisten tilanteiden välttäminen, jolloin joutuisi kahden ahdistelijan kanssa. Miesten ryyppyiltoina naiset pysyttelivät turvallisuussyistä poissa näköpiiristä. Pohls myös korostaa, että nykypäivän näkökulmasta varsin uhkaavinakin nähtävät

---

⁴⁰⁷ Peltokorpi 2011, 182–183.

⁴⁰⁸ Jänhiä 2002, 193.

⁴⁰⁹ Kirves 2010 a, 89.

⁴¹⁰ Haavio-Mannila 1993, 292, 296.

⁴¹¹ Kinnunen 2006, 143–144.

⁴¹² Peltokorpi 2011, 209.

tilanteet olivat sota-ajan naisille normaaleja vastaan tulevia tilanteita.⁴¹³ Jos häirinnän vältteleminen on ollut normi, ei sitä kenties ole koettu kertomisen arvoiseksi asiaksi myöhemmissä muisteluissa. Sotilaskotisisarten teksteissä ahdistelusta tai miesten muusta epäasiallisesta käytöksestä ja sen aiheuttamasta ahdistuksesta kuitenkin kerrotaan joko suoraan tai rivien välistä. Aihe ei ole vähäpätöinen, sillä teemaa kommentoidaan sotilaskotisisarten teksteissä yllättävän paljon. Syyinä saattaa olla myöhemmin rintamanaisten moraalista käyty keskustelu tai se, että muisteluiden kirjoittamisen myötä ja vuosikymmenten kuluessa rintamanaisille avautui foorumi tällaisten aiemmin vaiettujen asioiden käsittelyyn.

Anna-Liisa Veijalainen kertoo tapauksesta Syvärillä joulukuussa 1941. Naapuripatteriston komentaja, josta Veijalainen oli kuullut ”yhtä jos toista”, yritti houkutellessa Veijalaista ajelulle kanssaan. Veijalainen kieltäytyi ja kertoi olevansa menossa Syvärille saapuneeseen teatteriin ja sen jälkeen nukkumaan, mutta mies intti vastaan. Tällöin Veijalainen aloitti varautumisen: hän pyysi sotilaskodissa käymässä olevaa vanhaa tuttuaan sekä toista sotilasta turvakseen. Teatterissa hän meni ”turvamiestensä” kanssa istumaan paikkaan, josta pääsee nopeasti ulos. Näytöksen loputtua he kiirehtivät yhdessä takaisin sotilaskodille, jossa istuivat hiirenhiljaa kynttilänvalossa. Komentaja saapui autollaan sotilaskodin pihaan ja ovea koputettiin useampaan kertaan, mutta sisällä oleva joukko ei hievahtanutkaan. Välillä auto poistui ja palasi takaisin, mutta viimein auto lähti lopullisesti.⁴¹⁴

Aamulla Veijalainen sai äkäisen kutsun tulla keskustelemaan oman patteristonsa komentajan kanssa. Komentaja ryöpytti Veijalaista siitä, että herra majuri sai odottaa turhaan Veijalaista ajelulle tämän istuessa sisällä luutnanttien kanssa. Veijalainen kertoo vastanneensa napakasti: ”*Sanoin herralle, että olette tainnut ymmärtää väärin täällä olomme. Emme ole tulleet tänne kenenkään yöajelukaveriksi, vaan tekemään työtä poikien elämän helpottamiseksi kovissa oloissa. En myöskään ota teiltä käytösohjeita. Jos on valittamista niin tässä on osoite.*” Veijalainen kirjoitti paperille Rannikkosotilaiden Huoltoyhdistyksen Helsingin toimiston puhelinnumeron. Hän kertoo, että komentaja meni vähän noloksi Veijalaisen vastauksesta ja Veijalainen marssi toimistosta ulos.⁴¹⁵ Myöskin Veijalaisen tapausta kommentoinut tutkija Kaija Heikkinen ihmettelee, onko komentajan ja majurin välisen toiminnan takana miesten keskinäinen veljeily, uskollisuus ylempiä kohtaan vai pelko. Heikkisen mukaan tapausta voisi kutsua jopa eräänlaiseksi parittamiseksi.⁴¹⁶

---

⁴¹³ Pohls 2009 d, 233.

⁴¹⁴ Veijalainen 2006, 83.

⁴¹⁵ Veijalainen 2006, 84.

⁴¹⁶ Heikkinen 2012, 135.

Tutkija Elina Haavio-Mannila kirjoittaa, että rintamalla työskentelevät lotat saattoivat joutua turvautumaan päällystään sekä omaan kekseliäisyyteensä selvitäkseen miesten ahdisteluyrityksistä ja vastentahtoisesta huomiosta.⁴¹⁷ Veijalainen turvautui tapauksessaan juuri näihin samoihin keinoihin, jotta häntä ei yksinäisenä naisena voitaisi pakottaa lähtemään komentajan mukaan öiselle ajelulle. Luvun alussa olevan lainauksen takana oleva sotilaskotisisar kertoo, että töpinän miehet rökittivät häntä ahdistelleen vääpelin niin, ettei vääpeli sen jälkeen tullut koko kesänä käymään sotilaskodilla⁴¹⁸. Toisaalta usein epämiellyttävän huomion ja varsinaisen ahdistelun takana oli nimenomaan päällystö. Naiset olivat upseerien alaisuudessa, joten päällystöllä oli valtaa naisiin rivimiehiä enemmän. Naisia saatettiin painostaa tai jopa pakottaa seurustelemaan upseerien kanssa. Upseerien juhlat olivat naisille hankalia, koska niiden ilmapiiri saattoi olla korostuneen seksuaalisoitunut. Upseerijuhlissa naisia myös saatettiin pyrkiä tarkoituksellisesti juottamaan humalaan. Juhlisiin ei kuitenkaan suhtauduttu yksiselitteisesti: toiset naiset olisivat mielellään juhlineet, kun taas toiset pyrkivät välttämään tämänkaltaisia illanviettoja.⁴¹⁹

Sotilaskotisisar Elna Tyni kertoo, että ”yksikön korkeammasta päästä olevat herrat” saattoivat ottaa naisen silmätikukseen ja tehdä tästä simputuksen kohteen, mikäli rintamanainen ei suostunut juhlimaan heidän kanssaan. Hän kuvailee kohdalleen sattunutta tapausta, kun humalassa olleet yksikön komentaja sekä eräs kapteeni kutsuivat Tynin luokseen ja halusivat tanssia hänen kanssaan. Tyni kieltäytyi tästä tiukkasanaisesti. Hän sai ensin nuhteita työtovereiltaan, jotka olisivat halunneet lähteä juhlimaan. Seuraavana aamuna häntä odotti komentajan puhuttelu. ”Olen tullut tänne suorittamaan palvelustehtävää, en juhlimaan”, Tyni tokaisi kipakasti puhuttelun päätteeksi. Hän myös uskoo, että kireiden välien takia hän ei saanut sotilaskodilleen luvattua kalustoa. Asiakkaat tosin lohduttivat ja lupasivat käydä sotilaskodilla, vaikka siellä ollutkaan yhtäkään ehjää tuolia. Tyniä ei myöskään kutsuttu koko lohkon yhteisiin juhliin, vaikka kaikki muut sotilaskodin naiset saivat kutsut. Myöhemmin Tyni anoi kireän tilanteen takia siirtoa toiseen yksikköön.⁴²⁰

Näiden naisten kertomuksista on havaittavassa vahva sitoumus siihen, että he ovat tulleet rintamalle nimenomaan palvelemaan rintamalla sotivia miehiä ja tekemään heidän elämästään sodan keskellä hieman siedettävämpää. Ahdistavista kokemuksista kertovat naiset eivät vaikuta olleen lainkaan kiinnostuneita juhlimaan, sillä he haluavat keskittyä tehtäväänsä. Esimerkkitapauksessa sotilaskotisisaren työtoverit sen sijaan olisivat olleet innostuneita juhlimisesta upseerien kanssa, joten ei ole syytä väittää, että jokaisella sotilaskotisisarella olisi ollut sama suhtautumistapa. Kaikki ajanviettopyyntö eivät myöskään olleet lainkaan epämiellyttäviä tai sisältäneet asiattomuuksia.

---

⁴¹⁷ Haavio-Mannila 1993, 299.

⁴¹⁸ Jänhiä 2002, 193.

⁴¹⁹ Heikkinen 2012, 135–137.

⁴²⁰ Tyni 1988, 194–195.

Hilkka Salmio kirjoittaa päiväkirjassaan: ”*Majuri Moisio soitti illansuussa esittäen kohteliaasti, että komentaja ja adjutantti sekä huoltopäällikkö pyytävät ”neiti maisteria” kahville komentajan luo. - - Ilta kului rattoisasti. Ev. P. oli saanut kakun kotoa ja oli oikeata kahvia. Hän oli isäntänä ja kaatoi kahvin, joimme sitä monta kupillista. Moisio kertoili kaskujaan. Adjutantti saattoi minut kotiin.*”⁴²¹

Vaikuttaa siltä, että sotilaskotisisaret olivat tietoisia siitä, kenen kanssa aikaa saattoi viettää ja kenen mukaan ei kannattanut missään nimessä lähteä.

Katri Oesch kertoo, että humalaiset miehet päättivät testata uuden sotilaskotisisaren kanttia. Oesch oli nukkumassa vinttikamarissaan. Ovesta oli haka, jonka hän oli laittanut kiinni ennen nukkumaan menoa. Yöllä hän heräsi siihen, kun ovesta syöksähti tuntematon mies sisään. Hän kertoo, että oven haka ei pitänyt, mutta eivät pitäneet miehen jalatkaan. Oesch pelästy, mies ”hiukkasen horjuen” pyysi anteeksi ja poistui. Seuraavana päivänä hänelle kerrottiin, että juhlien tuoksinassa mies oli tarkoituksella työnnetty ovesta vauhdilla sisään, jotta nähtäisiin, miten sotkusisko asiaan reagoisi.⁴²² Epäselväksi jää, millaista reaktiota haettiin. Haluttiinko tapauksella testata sotilaskotisisaren siveellisyyttä vai ylipäättään nähdä millaisen reaktion vinttikamariin ilmestynvä mies saa aikaan? Tutkija Kaisa-Maria Peltokorpi pohtii sitä, että puheet rintamahuorista saattoivat houkutella sotilaita testaamaan huhujen paikkansapitävyyttä⁴²³. Oesch ei vaikuta hätkähtäneen tapauksesta. Hän kuvaa miehiä ”erikoislaatuiseksi porukaksi”, jonka jäsenet olivat toisaalta hurjia sissejä ja toisaalta reiluja, ”jopa ritarillisia miehiä”⁴²⁴.

Anna-Liisa Veijalainen kertoo myös siitä, kuinka perusti sotilaskodin Mandrogaan Syvärin rannalle ja vei erään vanhemman sotilaskotisisaren paikan hoitajaksi. Vastaanotto ei kuitenkaan ollut toivotunlainen: patterin päällikkö alkoi haukkua Veijalaista siitä, että tämä oli tuonut sotilaskodin hoitajaksi nuoren ja nätin tytön sijasta vanhan akan, josta ei ole mitään iloa. Ilmeisen teräväsanainen Veijalainen piti alaisensa puolta ja kertoo vastanneensa, ettei ollut tuomassa herralle henkilökohtaista ilolintua - ”*eikä meillä sellaisia ole ja nuoret tytöt pitäisin hänenlaisistaan matkojen päässä.*” Hän kertoo olleensa pahoillaan, että joutui jättämään toisen sotilaskotisisaren tuollaiseen ilmapiiriin, mutta uskoo, että sisar antoi patterin päällikölle vielä monta opetusta.⁴²⁵ Kyseiselle patterin päällikölle naisten sodassa oleminen typistyy heidän ulkonäköönsä ja viehätyskeensä, ei sotilaskodissa tehtävään työhön ja sotilaiden palvelemiseen. Miesten seksuaalisväritteinen suunsoitto ei ollut rintamalla tavatonta, vaan ilmapiiri oli nykynäkökulmasta katsottuna seksistinen⁴²⁶. Sari Näreen mukaan se, että

---

⁴²¹ Salmio 1992, 208.

⁴²² Oesch 1988, 173.

⁴²³ Peltokorpi 2011, 212.

⁴²⁴ Oesch 1988, 173.

⁴²⁵ Veijalainen 2006, 111–112.

⁴²⁶ Kinnunen 2006, 141–142.

”naisesta on rintamalla ainainen puute” yhdistettynä pelkoon ajan rajallisuudesta oli asetelmana omiaan esineellistämään naisia.⁴²⁷

Eräs muistitietokyselyn vastaaja kertoo miesten käyttäytyneen aivan kunnioittavasti ja uskovansa, että ”eiköhän ne ahdistelut ym. johtuneet myös naisista itsestään”.⁴²⁸ Tutkija Kaija Heikkinen kirjoittaa siitä, kuinka miesten käytöksen nähdään olevan sidoksissa naisten käyttäytymiseen. Tällaisen katsantokannan mukaan miehet käyttäytyvät kunnollisesti, kun naiset käyttäytyvät kunnollisesti.⁴²⁹ Tällöin ahdistelun kohteeksi joutuminen vieritetään naisten omaksi syyksi. *Sotilaskotisisar*-lehdessä sotilaskotisisarille annetaan ohjeeksi, että he eivät saa suostua epämiellyttäviin puheisiin eivätkä he saa olla hakkailun kohteena⁴³⁰. Kyse on siten naisten, ei miesten, moraalisesta selkärangasta.

Samassa muistitietokyselyssä eräs nainen kertoo, että sotilaskotisisarena ollessaan hänellä oli hyvät työtoverit, ”eikä meitä pahemmin kukaan ahdistellut”. Sisar kertoo miettineensä asiaa monesti ja tullessa siihen lopputulokseen, että ehkä kyse oli sisarten hyvästä koulutuksesta. Hän lisää, että pohjoisessa oli paljon saksalaisia, joista kaikista sisaret eivät pitäneet. He kuitenkin osasivat kieltä, jonka avulla selvisivät näistä tilanteista.⁴³¹ Vaikka sotilaskotisisaren mukaan kukaan ei ”pahemmin” ahdistellut, on tulkittavissa, että epämiellyttäviä ja ahdistavia tilanteita tuli kuitenkin vastaan. Syynä sille, että naisia ei ”pahemmin” ahdisteltu näkee sotilaskotisisar heidän hyvän koulutuksensa, jolloin palataan jälleen siihen ajatukseen, että naisten kokema ahdistelu paikantuu naisiin itseensä ja heidän käytökseensä. Sotilaskotisisaren sanoista saa kuvan, että ahdistelijoina tai epämiellyttävää huomiota antavina miehinä olisi ollut etenkin saksalaiset ja että epämiellyttävistä tilanteista pääsi pois kielitaidon avulla. Mitä kävi heille, jotka eivät osanneet kieltä?

Kaikesta huolimatta sotilaskotisisaret vaikuttavat haluavan kovasti vakuutella, että suurin osa rintamalla olleista miehistä oli kunnollisia ja reiluja. Esimerkiksi Anna-Liisa Veijalainen kertoo, kuinka viestipataljoonan miehet tarjoutuivat vaikeassa tilanteessa auttamaan sotilaskotisisaria huollon kanssa ja mainitsee erikseen, että he tekivät työn hyvin eikä kukaan esittänyt ”mitään arveluttavia ajeluita”⁴³². *Suomalaisen naisen asema ja työpanos toisen maailmansodan aikana* -muistitietokyselyyn vastanneiden naisten enemmistön mukaan miehet suhtautuivat naisiin sota-aikana kunnioittavasti, asiallisesti ja auttavaisesti. Naisiin suhtauduttiin kuin tovereihin, äitiin, sisariin

---

⁴²⁷ Näre 2016, 21.

⁴²⁸ Haavio-Mannila 1993, 296.

⁴²⁹ Heikkinen 2012, 51.

⁴³⁰ Kodin hoitajatar sotilaskotisisaren kouluttajana, 10. *Sotilaskotisisar* 1/1944; Wessberg 1944, 8. Mitä sotilaskotisisar sanoo nuoremmalleen. *Sotilaskotisisar* 2/1944.

⁴³¹ Haavio-Mannila 1993, 298.

⁴³² Veijalainen 2006, 93.

tai tyttäriin. Miesten kunnioittavaa suhtautumista selitetään sillä, että miehet ja naiset olivat toisistaan erillään, jolloin naisen kanssa keskustelu oli miehille juhlaa. Miesten kunnioittavan suhtautumisen arveltiin myös liittyvän miesten keskeiseen solidaarisuuteen rintamatovereidensa vaimoja tai sisaria kohtaan.⁴³³

Kaija Heikkinen pohtii, miksi rintamanaisten teksteissä on yleisesti voimakkaasti esillä ”poikien” kunnollisuus eikä sukupuolista tai seksuaalista häirintää juurikaan kuvata. Heikkisen mukaan naisten rintamalla oleminen jäsentyy kodin rakenteiden mukaisesti. Rintama on ikään kuin laajennettu koti, rintamaperhe. Tällöin kodin analogian mukaisesti kodin piirissä tapahtuvasta väkivallasta ei haluta puhua kodin ulkopuolella. Heikkinen myös näkee, että naiset haluavat olla lojaaleja miehille. Rintamaoloista tai varsinkaan rintaman sotilaista ei haluta tuoda esille negatiivisia asioita. Vakuuttelut miesten kunnollisuudesta kuuluvat naisten yleiseen puhetapaan. Naiset perustelevat esittelemällään miesten hyvällä käyttäytymisellä myös omaa oikeutustaan olla rintamalla epäseksuaalisessa ilmapiirissä ja osana turvallista rintaman kotipiiriä. Epäasiallisesta käyttäytymisestä ja seksuaalisesta häirinnästä vaietaan naisten kesken yhteistuumin.⁴³⁴

7.3 KEVYTKENKÄISET SOTILASKOTISISARET?

”Onkohan niin, että noiden häväistysjuttujen taustalla on se, että pidimme ryhtimme emmekä olleet valmiita mihin tahansa.”⁴³⁵

Sodanjälkeisinä vuosikymmeninä julkaistussa kirjallisuudessa rintamalla työskennelleistä lotista annettiin tietynlainen kuva, joka alkoi elämään ihmisten mielissä. Kyse oli lähinnä kahdesta romaanista: Väinö Linnan klassikon osaan nousseesta Tuntematon sotilas -romaanista (1954) sekä Paavo Rintalan Sissiluutanti-romaanista (1963). Nämä teokset loivat seksuaalisuuteen tiivistyvän lottakuvan, jonka mukaan lotat olivat kevytkenkäisiä ja aikakauden näkökulman mukaan siveettömiä naisia, jotka hakeutuivat rintamalle vastakkaisen sukupuolen ja seksuaalisten suhteiden takia. Lottien näkökulmasta heidän työnsä maanpuolustamisen osaksi mitätöitiin, kun keskiöön nostettiin arkisen työn sijaan lottien siveellisyys tai siveettömyys. Tiina Kinnunen kutsuukin historian lottakuvia koskevassa tutkimuksessaan 1950-lukua ”toiseksi jatkosodaksi” ja 1960-lukua ”lottasodaksi.”⁴³⁶

On tuotu esiin, että Linnan ja Rintalan lottaesitykset voidaan nähdä keinona käsitellä kansallisromanttisten ideoiden romahtamista, jolloin lotta symboloi Suomea eikä niinkään

---

⁴³³ Haavio-Mannila 1993, 292–294.

⁴³⁴ Heikkinen 2012, 41, 49, 52, 132.

⁴³⁵ Tyni 1988, 195.

⁴³⁶ Kinnunen 2006, 16, 104–105.

todenmukaisina esityksinä oikeista rintamalatista. Naisen ruumis ja seksuaalisuus toimivat symbolisena areenana taistelulle kansallisista arvoista ja tilana poliittiselle keskustelulle kansakunnan tilasta. Kirjailijoiden tähtäimessä olisi ollut lottien edustama valkoisen Suomen porvarillinen arvomaailma, ei lotat itse.⁴³⁷ ”Lottasodassa” on tällöin kyse sodasta toipuvan maan kokemusten käsittelystä, jossa yhteiskunnallisia asemia on jaettu uudelleen.⁴³⁸ Pyrkimyksenä voi nähdä myös olevan sodan myötä järkkyyneen sukupuolinormiston palauttamisen takaisin entiselleen ja maskuliinisuuden rakentamisen. Seksualisointi toimi tapana näyttää naisille heidän paikkansa.⁴³⁹

Tutkija Heli Teittinen korostaa, että vaikka rintamalla oli monia muitakin naisia kuin lottia, panettelu kohdistui nimenomaan lottiin.⁴⁴⁰ Kuitenkin myös sotilaskotisisar Anna-Liisa Veijalainen kirjoittaa, että kun Väinö Linna julkaisi Tuntemattomassa sotilaassa kaikki sodan aikana kuulemansa lottiin kohdistuvat hävyttömyydet, ”*oli meikäläisten viisainta unohtaa olleensa koko sotatouhussa mukana*”.⁴⁴¹ Tällöin ”siveettömän” lotan varjo yltää myös muihin rintamanaisiin, mukaan lukien sotilaskotisisaret. Vaikuttaa siltä, että riippumatta millaisissa tehtävissä ja minkä järjestön alaisuudessa naiset rintamalla toimivat, on keskustelu lottien väitetystä siveettömyydestä leimannut myös heidät. Tästä syystä koen, että aihepiiriä on käsiteltävä myös sotilaskotisisarten kohdalla, etenkin kun sotilaskotisisaret ovat aihepiirin itse esiin nostaneet.

Keskustelu rintamanaisten moraalista on selkeästi vaikuttanut siihen, mitä asioita sotilaskotisisarena työskennelleet naiset ovat halunneet nostaa esiin sota-ajoista. ”*Suurlahden sotilaskodissa unohdin pian koko tapauksen, mutta nyt vuosikymmeniä myöhemmin, kun kaikenlaiset kirjailijat ovat mainittamme mustanneet on tämäkin tapaus yhä useammin palautunut mieleen*”, sotilaskotisisar Elna Tyni kertoo motiiveistaan tuoda julki aiemmin käsittelemäni tapaus, jossa humalaiset upseerit olisivat halunneet juhlia sotilaskotisisaren kanssa, mutta tämä kieltäytyy ja joutuu vaikeaan tilanteeseen kieltäytymisensä takia.⁴⁴² Yksittäisen rintamasotilaskotisisaren pohdinta saa tukea Kaisa-Maria Peltokorven haastattelemilta lotilta, jotka kertoivat lähentely-yrityksistä selviytyttyään jouduttuaan mustamaalaamisen uhriksi.⁴⁴³

Kaija Heikkisen mukaan lottatutkimuksista on havaittavissa pyrkimys lottien ”kunnianpalautukseen”.⁴⁴⁴ Tutkimuksesta on luettavissa tulkintaa siitä, että on epäoikeudenmukaista, kuinka ”lottasodan” myötä keskustelu on keskittynyt nimenomaan lottien siveellisyyteen, kun

---

⁴³⁷ Kinnunen 2006, 104–105, 125, 132–134.

⁴³⁸ Kemppainen 2007, 258.

⁴³⁹ Pohls 2009 a, 413.

⁴⁴⁰ Teittinen 2012, 213.

⁴⁴¹ Veijalainen 2006, 115.

⁴⁴² Tyni 1988, 195.

⁴⁴³ Peltokorpi 2011, 215.

⁴⁴⁴ Heikkinen 2012, 281.

”heikompi aines” todellisuudessa löytyisi muualta kuin lottien parista. Esimerkiksi Heli Teittinen korostaa, että muut järjestöt eivät asettaneet jäsenilleen yhtä tiukkoja vaatimuksia kuin Lotta Svärd -järjestö⁴⁴⁵. Sen sijaan Maritta Pohlsin mukaan lottajärjestön korkeaa moraalialia koskevat vaatimukset eivät poikenneet ajan muusta normistosta, vaan esimerkiksi sairaanhoitajille asetettiin samanlaiset normit.⁴⁴⁶ Mitä tulee sotilaskotisisarille asetettuihin vaatimuksiin, Sotilaskotiliitto on sanottu olleen arvomaailmaltaan läheinen Lotta Svärdin kanssa.⁴⁴⁷ Sotilaskotiliitto oli vahvasti uskonnollinen järjestö, joten ei ole syytä uskoa, että sotilaskotisisarille asetetut normit olisivat olleet sen sallivampia kuin lotillekaan asetetut vaatimukset. Pentti Airio jopa arvelee, että sotilaskotisisaret olivat lottia sitoutuneempia kristillisiin arvoihin⁴⁴⁸.

Sosiologi Knut Pippingin mukaan miehet jakoivat rintamalla työskennelleet naiset kolmeen eri luokkaan: lottiin, sotilaskotisisariin ja muihin naisiin, joihin kuuluivat esimerkiksi pyykkärit ja myymäläapulaiset. Pippingin antama kuva sotilaskotisisarista ei ole mairitteleva, sillä hänen mukaansa sotilaskotisisaria pidettiin ”yleisesti ottaen kevytmielisinä”. Pippingin mukaan lottia kohdeltiin kohteliaammin ja heitä kunnioitettiin enemmän.⁴⁴⁹ Sari Näre on tutkinut rintamamiesten tuottamaa korsuperinneaineistoa. Korsuperinneaineistossa eräs mies kommentoi lotista kiertäviä huhuja: ”*Monia lottakuvauksia nykyään lukiessa tuntuu kuin tahallaan unohdettaisiin, että ns. kanttiineja pitivät paljolti ns. sotilaskotinaiset. Ja sanottakoon, ettei totuus unohtuisi, he olivat vain lankeavia ihmisiä kuin lotatkin*”. Hänen mukaansa eräs tuttu sotilaskotisisar pataljoonan kanttiinista tuli raskaaksi ja nainen joutui lähtemään rintamalta. Sari Näre pohtii, että korsuperinneaineistossa ei tunnuta huomaavan sitä mahdollisuutta, että raskaaksi voi tulla myös väkisinmakuun takia.⁴⁵⁰

Eräs divisioonan pastori näki, että naisten mukanaolo puolustusvoimien tehtävissä vaikutti haitallisesti rintamajoukkojen moraalisiin. Hän uskoi, että kun järjestöjen kontrollista huolimatta rintamalle pääsi ”siveelliseltä tasoltaan heikkoja” naisia, oli seurauksena siveellisiä rikkomuksia, joita vieläpä huhupuheina paisuteltiin. Pastori vaikuttaa puhuneen lähinnä lotista, mutta yhteisesikunnan edustajat kommentoivat kuitenkin myös aihepiiriä, ja totesivat, että sotilaskotinaiset olivat hyvässä maineessa. Sen sijaan keittäjät apulaisineen, pyykkärit ja saksalaisten palveluksessa olevat naiset nähtiin joukoille moraalisesti ja terveydellisesti vaarallisina.⁴⁵¹ Työvelvollisia ja erityisesti pesulanaisia on kuvattu moraalisesti heikoksi ainekseksi lottien keskuudessa.⁴⁵² Pesuloissa

---

⁴⁴⁵ Teittinen 2012, 213.

⁴⁴⁶ Pohls 2009 d, 233.

⁴⁴⁷ Sulamaa 1999, 755.

⁴⁴⁸ Airio 2018, 217.

⁴⁴⁹ Pipping 1978, 185.

⁴⁵⁰ Näre 2016, 190.

⁴⁵¹ Svanström 2011, 147–149.

⁴⁵² Kinnunen 2006, 131.

työskennelleiden naisten kokemukset ovat kuitenkin hämärän peitossa, sillä he eivät ole tuottaneet muistitietoa sodan ajan kokemuksistaan.⁴⁵³

On varsin todennäköistä, että kaikki rintamalla työskennelleet naiset eivät toimineet ajan normien mukaisesti. Tällaisia sotilaskotisisaria ei kuitenkaan käsitellä muistelma-aineistossa. Anna-Liisa Veijalainen kuitenkin kertoo lähettäneensä yhden sotilaskotisisaren kotiin rintamalta pian hänen saavuttuaan. Hän kertoo, että oli jo kerran aiemmin lähettänyt kyseisen naisen kotiin sotilaskotitehtävistä välirauhan aikana Turun saaristosta. Veijalainen ei kuitenkaan avaa sen tarkemmin syitä naisen kotiin passittamiselle. Hän korostaa yleisen rintamanaisten kertomuksista löytyvän narratiivin mukaisesti, että rintamalla huonosti käyttäytyviä naisia oli ”äärimmäisen vähän”.⁴⁵⁴ Tutkija Pentti Airio korostaa yhtä lailla, että kurinpitotoimia ei tarvinnut juurikaan käyttää sotilaskotisisaria kohtaan. Airio uskoo, että tyly käytös asiakkaita kohtaan oli yleisin syy kotiuttamiselle. Varoitus annettiin vain kerran, jonka jälkeen palvelusuhde irtisanottiin.⁴⁵⁵

Tiina Kinnunen kirjoittaa, että yhä 2000-luvullakin lottaesityksissä on korostettu työteliäisyyttä ja siveellisyyttä vastakuvaksi tälle kirjallisuudesta ponnistaneelle kuvaukselle lottaihanteet hylänneestä rintamalotasta.⁴⁵⁶ Myös sotilaskotisisarten teksteissä on havaittavissa samaa pyrkimystä. Kaija Heikkinen pohtii, kuinka naisten ja miesten välisen seurustelun epäseksuaalisuuden korostaminen naisten teksteissä on reaktio lottien kohtaamiin epäsideellisyssyytöksiin, vaikka toisaalta naisten ja miesten sukupuolisuhteiden syvälinen pohtiminen ei liene edes tarpeellista⁴⁵⁷. Sotilaskotisisarten kohdalla voitaneen todeta, että suurin osa sotilaskotisisarista vaikuttaa sitoutuneen ajan normeihin ja useat sotilaskotisisaret olivat pettyneitä rintamanaisista käytyyn keskusteluun.

8 SOTA PÄÄTTYY

8.1 KOTIINPALUU SODASTA

*”Minä nousin vielä kerran armeijan autoon ja tulín miehisestä maailmasta kaikessa samanlaisena takaisin kuin olin sinne lähtenytkin.”*⁴⁵⁸

Talvisodassa palvelleille sotilaskotisisarille sodan päättymisen tarkoitti myös rintamasotilaskotityön päättymistä. Hilikka Salmio kirjoittaa päiväkirjassaan rauhanteon hetkistä ja sotilaskotityön lopettamisesta. Hän suree raskaita rauhanehtoja ja kirjoittaa uupuneista sotilaista, joilla on lasittuneet

---

⁴⁵³ Heikkinen 2012, 23.

⁴⁵⁴ Veijalainen 2006, 116.

⁴⁵⁵ Airio 2018, 217.

⁴⁵⁶ Kinnunen 2006, 105.

⁴⁵⁷ Heikkinen 2012, 160.

⁴⁵⁸ Kuvia elämäni varrelta, 4.5.1984. KE 6054. SKS KRA.

silmät sekä sydäntä särkevästä evakkomatkalaisista. Hyvästien jättäminen on murheellista, mutta toisaalta se vapauttaa myös sotilaskotisisaren ja rintamaperheen ”ison siskon” vastuusta. Vastuusta Salmio ei kuitenkaan pysyvästi päässyt, sillä välirauhan aikana kesällä 1940 häntä kysyttiin jälleen sotilaskotityöhön. Salmio lähti Lappiin perustamaan sotilaskoteja ja jatkosodan syttyttyä muuttui sotilaskotisisaruus jälleen rintamasisaruudeksi.⁴⁵⁹

Talvisodan päättymisestä kirjoittaa myös Anna-Liisa Veijalainen. Veijalainen oli palaamassa lomalta takaisin sotilaskodilleen Tuppuran saarelle, kun kuuli, että Tuppura oli ”*jäänyt niille pahuksen iivanoille*”. Rykmentin sijoituspaikka ei ollut tiedossa ja sotilaskotityön tekemisestä oli tullut mahdotonta, joten hän päätyi Säkkijärvelle lajittelemaan postia papin ja valistusupseerin kanssa. Rauhanteon päivää hän kuvailee kamalaksi. Oli kiireesti lähdettävä pois vieraalta maalta. Veijalaisen sukset olivat hävinneet, mutta lähdön tohinassa Veijalainen tapasi vanhan tuttavansa, jonka rekeen pääsi mukaan. Monien pysähdysten jälkeen Veijalainen pääsi Helsinkiin, jossa suuntasi Rannikkosotilaiden Huoltoyhdistyksen toimistolle. Taloudenhoitaja säikähti, kun Veijalainen kertoi, kuka oli ja mistä oli tulossa. Päätoimistoon ei ollut saatu moneen viikkoon mitään tietoa toiminnasta Viipurin suunnalla, mutta nyt Viipurinlahdelta oli saapunut yksi työntekijä elossa.⁴⁶⁰

Suurin osa aineistoni sotilaskotisisarista toimi rintamasotilaskotisisaren tehtävässään jatkosodan aikana, mutta ei koko jatkosodan aikaa. Kaisa-Maria Peltokorven tutkimusaineistossa lottien syytä komennuksen keskeyttämiselle oli opintojen jatkaminen, avioituminen, vanhempien tarvitsema apu kotitaloustöissä tai läheisen sairastuminen⁴⁶¹. Aineistoni sotilaskotisisarten kohdalla selkeimmiksi syiksi kotiin palaamiselle nousee opintojen jatkaminen ja vanhempien auttaminen. Avioitumista tai läheisten sairastumista ei kukaan mainitse syyksi lähteä rintamalta.

Iso osa aineistoni sotilaskotisisarista vaikuttaa olleen alle parikymppisiä rintamalle lähtiessään nuorimpien ollessa jopa 15-vuotiaita. Tällaisessa tilanteessa monella oli opiskelut vielä kesken. Osa tuli rintamalle esimerkiksi kesäloman ajaksi tai koulujen ollessa suljettuina. Moni sotilaskotisisar palasikin rintamalta joko vanhojen opintojensa pariin tai aloittamaan uudet opinnot. Esimerkiksi Maria Hietalahti kertoo, että asemasodan jatkuessa ja kun uusista rintamalle pyrkivistä sotilaskotisisarista ei ollut pulaa, heräsi hänessä halu palata takaisin siviiliin ja opiskella ammatti. Kun uusi sisar saatiin Hietalahden tilalle, lähti hän reilut kaksi vuotta kestäneeltä komennukseltaan

---

⁴⁵⁹ Salmio 1992, 43–44, 50.

⁴⁶⁰ Veijalainen 2006, 46–52.

⁴⁶¹ Peltokorpi 2011, 180.

opiskelemaan.⁴⁶² Sota-aika lisäsi nuorten kiinnostusta opiskeluun kenties siksi, että opiskelun kautta saattoi hakea kiinnostuksen tulevaisuuteen.⁴⁶³

Rintamalta koulunpenkille palaaminen ei aina kuitenkaan ollut helppoa. 16-vuotias Liisa Jänhiä oli aloittanut rintamasotilaskotityössä jatkosodan sytyttyä kesällä 1941, mutta talven tultua oli hänen palattava takaisin kouluun. Hän kuvailee, että seisojaksi pitkästä aikaa yhteiskoulun ala-aulassa ja mietti, että hän ei kuulu tänne. Alaluokkalaisten meteli tuntui käsittämättömältä ja hän koki olevansa aivan yksin, eri maailmasta tulleena kuin muut. Jänhiän onneksi koulussa oli pari rintamalla haavoittunutta ja toipumisloman ajaksi kouluun tullutta poikaa, joiden kanssa saattoi jakaa yhteisymmärrystä. Kesäloman alettua Jänhiä palasi rintamalle.⁴⁶⁴ Talvisodasta lähtien sotilaskotityössä palvelut Hilikka Salmio jätti sotilaskotityön syyskuussa 1942 saattaakseen opintonsa loppuun, mutta lupasi palata, jos häntä vielä välttämättä tarvitaan. Siviiliin paluu ei tuonut mielenrauhaa, kun sota jatkui. Lopulta Salmio jätti saamansa työpaikan ja palasi rintamalle jo kuukauden päästä. Hän kertoo, että äiti ja isä olivat murheellisia siitä, että Salmio jätti paikkansa palatakseen rintamasotilaskotityöhön.⁴⁶⁵

Sodan pitkittyessä kauan rintamalla palvelleet sotilaskotisisaret alkoivat todella pohtimaan omaa paikkaansa ja tulevaisuuttaan. Anna-Liisa Veijalainen alkoi pohtia, että oli mielestään tehnyt vähän enemmänkin kuin oman osansa ollessaan syksystä 1938 lähtien yhtäjaksoisesti sotilaskotityössä neljä vuotta. Hän mietti sitä, pitäisikö anoa pääsyä siviiliin ja pyrkiä opiskelemaan. Lopullinen syy palata siviiliin oli varsin erilainen kuin muilla sisarilla. Veijalainen työskenteli syksyllä 1943 sotilaskotikeskuselimen varastonhoitajana Aunuksella ja vastasi muun muassa tupakkarahojen kirjanpidosta. Eräänä yönä edellisen päivän tupakkarahat varastetaan ja lopputuloksena Veijalaista syytetään rahojen kavalluksesta. Hän kertoo, että päätti tapauksen myötä sanoa itsensä irti sotilaskotityöstä. Hän sanoo katuneensa päätöstään, koska uskoo, että jos hän olisi vain anonut lomaa, olisi tupakkarahatapaus selvinyt. Lopulta syyttömyyttään vakuuttava Veijalainen joutui istumaan kovennetun tuomion Hämeenlinnan naisvankilassa syksyllä 1944.⁴⁶⁶

Nuorten sotilaskotisisarten vanhemmat alkoivat pyytää tyttäriään takaisin kotiin sodan jatkuessa. Liisa Jänhiä kertoo, että kun hänen isänsä kuuli Jänhiän olevan etulinjassa Syvärin Kuuttilahdessa, alkoi tämä pyytää tytärtään kysymään mahdollisuutta tulla taaksepäin etulinjasta. Sitten isä alkoi tosissaan pyytämään, että Jänhiä tulisi isänsä kanssa Mikkeliin. Jänhiä suostui lähtemään sotilaskodista, mutta kävi myöhemmin radistikurssin ja lähti Ruotsiin salaisen Stella Polaris -

---

⁴⁶² Hietalahti 2010, 82.

⁴⁶³ Näre 2008 b, 21.

⁴⁶⁴ Jänhiä 2002, 190.

⁴⁶⁵ Salmio 1992, 190, 193, 195.

⁴⁶⁶ Veijalainen 2006, 154, 163.

operaation mukana.⁴⁶⁷ Eila Isometsä kertoo, että lähti jatkosodan alussa aloittamastaan rintamasotilaskotityöstä, kun hänen isänsä pyysi häntä talvella 1942 avukseen perheen kotipaikkakunnalle Karjalankannaksen Rautuun, jonne osa asukkaista oli jo palannut. Sittemmin Isometsä siirtyi muonituslotan tehtäviin.⁴⁶⁸ Eila Mikkola kertoi, että joutui palaamaan kotiin äitinsä toivomuksesta vuoden sotilaskotipalveluksen jälkeen keväällä 1944 ja aloittamaan työn tulevan elämänuran rakentamiseksi. Mikkola kuitenkin kertoo, että se sopi myös hänen suunnitelmiinsa, joten äitiä ei voinut lähdöstä yksin syyttää.⁴⁶⁹

Sotilaskotisisaret palasivat siviiliin myös yksinkertaisesti siitä syystä, että heidän pitämälleen sotilaskodille ei enää ollut tarvetta. Erityisesti jatkosodan perääntymisvaiheessa sotilaskoteja jouduttiin lopettamaan. Keväällä 1944 sotilaskotityössä aloittanut Kerttu Kauppila kertoo, että siviiliin lähtemisen aika tuli, kun kesällä sotilaskotia ei enää kesällä haluttu pitää joukkojen mukana.⁴⁷⁰ Kesällä 1941 sotilaskotisisarena aloittaneelle Sirkka Kautolle selvisi lomansa aikana talvella 1942, ettei hän voisi enää palata entiseen korsukanttiininsa, ja Kauton osalta sotilaskotityö päättyi siihen. Kautto kertoo, että hänen kihlattunsa oli myös ollut kovin huolissaan Kauton olosta rintamalla, eikä hän nähnyt, että voisi rasittaa kihlattuaan enempää, kun tämän täytyi keskittyä omaan rintamalla oloonsa.⁴⁷¹

Suru, ilo ja kiitollisuus sekoittuvat sotilaskotisisarten ajatuksissa, kun sota alkaa kääntyä kohti loppuaan. Linnea Vuorinen kirjoittaa juhannusaattona 1944 päiväkirjassaan, että heidät on käsketty lähteä ”täältä korprien kätköistä pois”, joten hän pääsee lähtemään kotiin. Hän on kiitollinen siitä, että vuosien jälkeen pääsee takaisin kodin suojaan, jossa äiti odottaa. Hän kuitenkin pohtii miten tyhjää kotona mahtaa olla, kun sodassa kaatunut veli ei enää ole siellä. Vuorinen suree kaikkia sotilaita, jotka ovat jääneet suurille saloille nukkumaan ikuista unta, ja joiden kanssa ei enää pääse yhdessä lähtemään takaisin ”*vaikka kerran tulimme joukolla ja toivorikkain mielin tänne soille*”. Hän pohtii, että vaikka toisten nuoruuden oli määrä jäädä korprien kätköihin, tulee hän koko elinikensä muistamaan heidän toveruutensa ja rakkautensa isänmaata kohtaan. ”*Minä olen äärettömän surullinen, mutta mitä tulee tämän jälkeen, toivon Suomellemme ikuista rauhaa enkä milloinkaan tulevien sukupolvien soisi näkevän sota.*”⁴⁷²

Hilkka Salmio kirjoittaa sotilaskotisisarkollegaltaan Bettyltä saamastaan kortista, joka on kirjoitettu aselevon voimaantumisen päivänä 5. syyskuuta 1944. Betty kertoo, että hän on niin onnellinen ja toivoo,

---

⁴⁶⁷ Jänhiä 2002, 192–194.

⁴⁶⁸ Isometsä 1988, 166.

⁴⁶⁹ Mikkola 2010, 104.

⁴⁷⁰ Kuvia elämäni varrelta, 4.5.1984. KE 6053. SKS KRA.

⁴⁷¹ Tarinaa eräästä vaiheesta elämässäni. 25.2.1991. SATA 6457. SKS KRA.

⁴⁷² Vuorinen 2010, 92–93.

että yhdessä Salmion kanssa aloitettu työ voidaan myös lopettaa yhdessä. Kun välirauhan ehdot on luettu syyskuun lopulla, kirjoittaa Betty Salmiolle, että hänestä tuntui siltä, että elämästä ei tule yhtään mitään. Hän kuitenkin sai rauhan sydämeensä, kun rukoili Jumalalta voimia kestää tämän raskaan iskun.⁴⁷³ Myös muut sotilaskotisisaret surevat raskaita rauhanehtoja. Helmi Salo pohtii päiväkirjassaan, että välirauhan tulo on uskomatonta, mutta totta. Rauhan allekirjoittamisen päivää hän kuvailee suuren surun päiväksi.⁴⁷⁴

Rintamasotilaskotityön päättyminen oli sotilaskotisisarille tilinpäätöksen paikka. Hilikka Salmio pohtii jatkosodan päätymisen jälkeen lokakuussa 1944, että karu, rikas ja ainutlaatuinen kausi elämässä on päättymässä ja hän kiittää erämaassa vietetyistä vuosista⁴⁷⁵. Kerttu Kauppila kertoo, että kun hän sai paluulitteran kotiin ja nousi kuorma-autoon, katsoi hän kaihoten Karjalaa, eikä vieläkään suostunut hyvästelemään rakasta kotiseutuaan. Kauppilan äiti oli ennen rintamalle lähtöä toivonut, että tytär palaisi rintamalta takaisin sellaisena kuin oli sinne lähtenytkin. Kauppila kertoo täyttäneensä äidin toiveen, sillä hänen mukaansa hän tuli miehisestä maailmasta samanlaisena takaisin.⁴⁷⁶ Jälkikäteen tehdyissä muisteluissa sodan kokemukset pyritään sopeuttamaan luontevaksi ja loogiseksi osaksi kertomusta omasta elämästä. Liisa Jänhiä kertoo olevansa hyvin kiitollinen siitä, että sai elää sota-ajan ja olla mukana. Hän korostaa, että jokainen, joka siellä oli, sai hyvän pohjan elämälleen.⁴⁷⁷

Vaikka iso osa sotilaskotisisarista kotiutettiin jatkosodan loppuvaiheessa kesällä 1944 tai viimeistään jatkosodan päätyttyä, jatkui rintamasotilaskotityö Lapin sodassa. Etelästä pohjoiselle rintamalle siirtyville joukoille järjestettiin liikkuvia koteja ja osalla joukoista oli omat sotilaskodit tai lottakanttiinit mukanaan. Pohjois-Suomessa palveluksesta teki erityisen vaativaa teiden puute ja kulku-urille, risteysalueisiin ja polttamatta jääneisiin rakennukseen viritetyt miinat ja ansat. Viides sotilaskotikeskuselin jatkoi toimintaa pohjoisessa, kun taas muut sotilaskotikeskuselimet lakkautettiin joulukuussa 1944. Kun viimeisten saksalaisten havaittiin poistuneen maasta huhtikuussa 1945, voitiin viidennenkin sotilaskotikeskuselimen toiminta lopettaa ja sotilaskotisisaret kotiuttaa. Viimeiset sotilaskotisisaret palvelivat alueelle jääneitä miinanraivaajia vielä Lapin sodan päättymisen jälkeen.⁴⁷⁸ Aineistoni sotilaskotisisarista ainoastaan yksi sisar, Betty Kekki, kertoo seuranneensa

---

⁴⁷³ Salmio 1992, 276, 278.

⁴⁷⁴ Helmi Salon päiväkirja 4.9.1944, 19.9.1944.

⁴⁷⁵ Salmio 1992, 281.

⁴⁷⁶ Kuvia elämäni varrelta, 4.5.1984. KE 6053-6054. SKS KRA.

⁴⁷⁷ Jänhiä 2002, 194.

⁴⁷⁸ Airio 2018, 269–271.

joukkoja Lapin sotaan asti. Kekin viimeinen sotilaskoti oli teltassa Kaunispään tunturin lähistöllä. Sieltä ”vanhat” sotilaskotisisaret kotiutettiin marraskuussa 1944.⁴⁷⁹

8.2 ”KANNATTAA SENTÄÄN ELÄÄ”

”Meillä sotilaskotisisarilla ei ollut mahdollisuutta saada näkyviä tunnustuksen osoituksia samalla lailla kuin miehillä, joilla oli ylennyksensä, mitalinsa ja ties mitä. En muista sellaisia kuitenkaan kaivanneenikaan. Paras kiitos oli todellakin se mielihyvä, että sai mennä sinne, missä ei mitään ollut.”⁴⁸⁰

Naiset eivät saaneet rintamalla olostaan samanlaista tunnustusta kuin miehet.⁴⁸¹ Sodanjälkeisinä vuosikymmeninä julkisuudessa ei ollut tilaa naisten sotamuistoille, eikä työn täyttämässä arjessa olisi välttämättä ollutkaan aikaa muistelulle.⁴⁸² Mirja Valve vakuuttaa luvun aloittavassa lainauksessa, että hän ei kaivannutkaan huomiota ja tunnustusta. Hänelle riitti tietoisuus siitä, että hän oli kantanut oman kortensa kekoon tai näin hän ainakin uskottelee lukijalle. On kuitenkin havaittavissa, että sotilaskotisisartenkin parissa olisi kaivattu enemmän tunnustusta heidän maanpuolustukselliselle työlleen rintamalla. Aloitin koko tutkimukseni lainauksella, jossa sotilaskotisisar Anni Malinen harmittelee, että häntä ja muita tavallisia sisaria sekä heidän tekemäänsä työtä rintamalla ei ole muistettu. Halusta ja tarpeesta tulla kuulluksi kertoo myös se, että rintamanaisten sotakokemuksista on julkaistu useita kokoelmateoksia, jotka koostuvat naisten muistelmista. Sotilaskotisisaret ovat näissä teoksissa pienessä roolissa, mutta myös sisaret ovat halunneet tuoda esiin kokemuksiaan ja muistojaan.

Välittömästi sodanjälkeisinä vuosina sodan kokeneet ihmiset pysyivät kokemuksistaan julkisesti hiljaa. 1960- ja 1970-luvuilla valloillaan oli nuorisoradikalismi ja pasifistiset arvot, jollaisessa ilmapiirissä sotaa arvostava muistelu oli epäsuotavaa. Vasta 1980-luvulla käänne muistelukultuurissa avasi tien julkisille muisteluille. Neuvostoliiton hajoaminen vuonna 1991 ja talvisodan 50-vuotismuistelut vuonna 1989 olivat lähtölaukaus uudelle kansalliselle, kunnioittavalle ja sotaa glorifioivalle muistokulttuurille ja sotahistorian boomille. Tällöin naiset sisällytettiin sodan muisteluihin ja yhtäläiseen asemaan sotilaiden kanssa.⁴⁸³ Kaikkia naisia ei kuitenkaan ole muisteltu samanveroisina. Suuri yleisö muistelee sotaa etenkin itsenäisyyspäivänä, jonka juhlinnassa on annettu

---

⁴⁷⁹ Kekki 1978, 231.

⁴⁸⁰ Tiilikainen 1995, 82.

⁴⁸¹ Kirves ja Lagerbohm 2010, 166.

⁴⁸² Kinnunen 2006, 101.

⁴⁸³ Kinnunen ja Jokisipilä 2012, 439, 440; Vares 2007, 184.

tilaa ja kunnioitusta erityisesti sotaveteraaneille. Myös lotista ja pikkulotista tuli perinteisten Linnan juhlien vakiovieraita. Sotilaskotisisaret tai muut maanpuolustuksellista työtä rintamalla tehneet naiset eivät kuitenkaan ole nousseet lottien kanssa yhtäläiseen asemaan.

Sotahistorian tutkimisen perinteessä naiset eivät pitkään olleet ensisijaisena ja kiinnostavimpana tutkimuskohteina, kun ensimmäiseksi haluttiin selvittää sotatapahtumia ja sotatapahtumiin osallistuneiden, erityisesti korkeassa asemassa olevien miesten, näkemyksiä ja niiden vaikutusta sodan kulkuun. Sota on perinteisesti käsitetty varsin maskuliinisena ilmiönä, jossa naisilla ei ole yhtä aktiivista roolia kuin miehillä. On kuitenkin ilmiselvää, että historiantutkimus ei voi muodostaa eheää kuvaa menneestä, jos osa kansasta kirjoitetaan piiloon. Parikymmentä vuotta historiantutkimuksen valtavirtaan kuuluneen uuden sotahistorian tutkimussuuntauksen myötä naisten sotakokemuksia on alettu tutkia yhä tarkemmin. Tutkittavaa kuitenkin vielä riittää. Esimerkiksi rintamalla toimineiden työvelvollisten rooli on vielä sotilaskotisisariakin unohdetumpi.

Haasteita rintamanaisten tutkimukselle tuo lähdeaineiston saatavuus. Rintamalla työskennelleistä naisista iso osa on jo siirtynyt ajasta iäisyyteen, jolloin naiset eivät ole enää itse kertomassa kokemuksistaan. Tällöin on nojaututtava aiemmin tuotettuun aineistoon. Arkistoihin ja kokoelmateoksiin on talletettu rintamanaisten muisteluita, mutta vaikuttaa siltä, että muiden kuin lottien kokemuksia on löydettävissä melko satunnaisesti. Myös oman tutkimukseni aineisto on koottu pirstaleisista sieltä täältä löytyneistä palasista. Lähdeaineistostani johtuen aineistossani on yliedustettuna sotilaskodeissa johtavissa asemissa toimineiden sotilaskotisisarten kokemukset, mutta vahvana pyrkimyksenä on ollut nostaa esiin myös tavallisten rivisisarten kokemukset. Lähdeaineiston luonteen vuoksi tutkimuksen tuloksena ei ole antaa vain yhtä yksiselitteistä vastausta siihen, millaista sotilaskotisisarena työskenteleminen rintamalla oli ja millaisena sotilaskotisisaret sodan näkivät. Sotilaskotisisaret kertovat lähdeaineistossa kokemuksistaan erilaisin painotuksin, toiset lyhyesti ja asiallisesti, toiset perusteellisemmin ja tunteellisemmin.

Komentopaikat, komennusajat ja paikat hierarkiassa olivat sotilaskotisisarilla erilaisia. Nämä seikat vaikuttavat vahvasti kokemuksen muodostumiseen. Lyhyen aikaa lomittajana toimineet sotilaskotisisaret tuskin ehtivät kokea sodan puuduttavuutta ja armottomuutta samalla tavalla kuin vuosikautia sotaa silmästä silmään katsoneet sisaret. Jatkosodan asemasotavaiheessa lempeinä kesäpäivinä työskentely rauhallisessa toimipisteessä saattoi tuntua rattoisalta ja leppoisalta. Pidemmän päälle päivät rutiineihin sidotut päivät kuitenkin muuttuivat puuduttaviksi ohi lipuviksi viikoiksi, kuukausiksi ja vuosiksi, jolloin oli aikaa pohtia sodan mielettömyyttä ja rintamalla kuluvia nuoruusvuosia. Jatkosodan hyökkäys- ja perääntymisvaiheisiin kuului olennaisena osana kiertolaisuuden taakka, epävarmuuden sietäminen ja kehnot olosuhteet. Paukkupakkasissa tykkien jylinää kuunnelleet ja koti-ikävää itkeneet sisaret saattoivat kokea sodan hyvinkin eri tavalla kuin

vain asemasotavaiheen rauhallisina kesäpäivinä palvelleet kollegat. Sotilaskotisisaret yleisesti tunsivat vahvasti vastuunsa ja velvollisuutensa sotilaiden hyvinvoinnin ylläpitäjinä. Sotilaskodin johtajattarilla oli kuitenkin vastuullaan paitsi sotilaiden hyvinvointi, myös heidän alaisensa sotilaskodissa, jolloin heillä oli rivisisarta raskaampi taakka kannettavana.

Yhden ainoan kaikkia sotilaskotisisaria koskevan kokemuksen luominen ei ole edes tarkoituksenmukaista. Sen sijaan kiinnostavaa on se, mikä on yhdistänyt ja erottanut sotilaskotisisaria heidän kokemustensa erilaisista lähtökohdista huolimatta. Yhdistäviä seikkoja löytyi paljon, sieltä täältä myös säröjä. Yhteneväisyyksiä myös lottien kokemusten kanssa löytyi paljon. Olen pyrkinyt tässä tutkimuksessa pureutumaan kokemusten moninaisuuteen ja pohtimaan sodan sekä sotilaskotisisaruuden eri puolia. Tutkimus on punottu yhteen näistä sotilaskotisisarten erilaisista ja moninaisista kokemuksista kertoen siitä mitä sota ja sotilaskotisisaruus saattoivat sotilaskotisisarten mielissä olla.

Rintama ei ollut työskentely-ympäristönä helppo. Sodan fyysiset ja henkiset kauhut vaanivat sotilaskotisisarten ympärillä ja määrittivät rintamalla oloa. Jatkuva pelko, varuillaan olo, muuttuvat olosuhteet ja vuorotta tehtävän työn raskaus uuvuttivat rintamasotilaskotisisaria. Toisaalta sotilaskotisisaret vakuuttelivat selviytymistään ja nurisematta suoritettua työntekoa. Sota ei kuitenkaan ollut pelkästään kurjuutta, vaan tunteiden kirjo kuului yhtä lailla sodan kuin rauhankin aikaan. Rintamalla rakastuttiin, ystävyystyttiin, naurettiin ja iloittiin siitä huolimatta, että olosuhteet olivat raskaat. Sota oli sen kokeneille ainutlaatuinen elämävaihe kaikkine puolineen. Historiantutkimuksessa halutaan usein kääntää katse sodan kauheuksiin. Niin tekivät myös sotaa muistelleet naiset, vaikka ilo pilkahtelee kuvauksien välissä. Rintamanaisilla on ollut pelkona huvirekeilijöiksi leimautuminen, joten naiset ovat halunneet korostaa ahkeraa työntekoa ja ankarista olosuhteista selviytymistä.

Mirja Valveen tavoin monet sotilaskotisisaret löysivät elämälle sodan keskellä merkitystä siitä, että sai olla hyödyksi ja osallistua yhteiseen ponnistukseen maan puolustamiseksi naisille sopivien tehtävän antamisraameissa. Naisen paikka sodassa ei kuiteinkaan ollut tasavertainen suhteessa rintamamiehiin, vaan ajan normien mukaisesti sukupuolella oli merkitystä sen kannalta, miten naiseen suhtauduttiin ja miten heidät nähtiin. Karkeimmillaan sotilaskotisisaret kohtasivat ahdistelua ja epäasiallista käyttäytymistä. He myös kokivat vähättelyä sukupuolensa tähden sodan jälkeen, kun rintamalla työskennelleiden naisten motiivit rintamalle lähtemiselle asetettiin kyseenalaiseksi. Sotilaskotisisarten työ oli sidottu heidän sukupuoleensa. Heidän tuli olla kuin äitejä tai sisaria, jotka toimivat naiselle sopivassa kanttiinityössä. Heidän oletettiin olevan aina iloisia, lämminhenkisiä sekä

ystävällisiä ja aina valmiina palvelemaan sotilaita oman hyvinvointinsakin kustannuksella. Sotilaskotisisaret omaksuivat roolinsa ja vannoivat palvelevansa miehiä viimeiseen saakka.

Munkkikahvi on ollut sotilaskotityön tavaramerkkinä vuosikaudet. Sotilaskotisisarten sekä rintamalla että yhä tänä päivänä kasarmeilla tekemä työ tyypistyy ihmisten mielissä helposti kahvinkeittoon. Sosiologi Tommi Hoikkala on pohtinut *Tunnetut sotilaat: varusmiehen kokemus ja terveystaju* -teoksessa 2010-luvun sotilaskotisisarten roolia armeijayhteisössä ja vaikuttaa siltä, että sotilaskotisisarten roolin ydin ei ole juurikaan muuttunut; tutkimukseen haastateltu sotilaskodin päällikkö korosti sotilaskotisisarten äidillisyyttä, huolenpitoa varusmiehistä ja sotilaskotia tasa-arvoisena ympäristönä⁴⁸⁴. Olen tässä tutkimuksessa todennut näiden olleen vaadittuja sotilaskotityön ominaisuuksia myös rintaman olosuhteissa. Toisin kuin tänä päivänä, sodan ajan sotilaskotisisaret olivat kuitenkin pääasiassa vielä varsin nuoria tyttöjä ja naisia.

On sanottu, että sodassa naisten tehtävänä oli vaalia elämän kauneutta ja pitää yllä uskoa siihen, että elämä jatkuu. Sotilaskotisisaret vaalivat kauneutta luomalla kodinomaisen ympäristön kaikkine yksityiskohtineen rintamalle. Kuitenkin merkittävimpana asiana voidaan nähdä sotilaskotisisarten tarjoama tuki ja huolenpito sotilaille. Sotilaskotisisar Hilikka Salmio kertoo, kuinka tapasi vuonna 1988 jalkaväkirykmentti 12:n vierailulla Sodankylän varuskunnassa miehen, joka lausui Salmiolle seuraavat sanat: ”*Muistan aina tapahtuman Kiestingistä syksyiltä 1941. Tulimme yöllä motista, väsyneinä ja mustina. Te sisaret tarjositte meille kuutamossa tulokahvit. Silloin tunsin, että kannattaa sentään elää.*”⁴⁸⁵ Veteraanin toteamus kiteyttää sen, mikä merkitys sotilaskotisisarilla oli sodan keskellä. Kyse ei ollut vain kahvista, kyse oli elämänuskon säilyttämisestä.

---

⁴⁸⁴ Hoikkala 2009, 376–377.

⁴⁸⁵ Salmio 1992, 142.

LÄHDELUETTELO

I PRIMÄÄRILÄHTEET

MUISTEMAKIRJALLISUUS

Hietalahti, Maria. Jatkosotaa vihreän sisaren silmin. Muistelmateksti teoksessa *Kuvia ja kertomuksia sieltä jostakin: rintamanaiset muistelevat*. Toim. Hely Alhainen. Rintamanaisten säätiö 2004.

Hietalahti, Maria. Kokemuksiani sotilaskotisisarena jatkosodassa. Muistelmateksti teoksessa *Sotilaskotisisaret sodassa: dokumentteja ja kerrontaa rintamasotilaskotisisarten elämästä*. Toim. Annamari Vanonen. Helsinki: Avustus- ja eläkesäätiö Tuki 2010.

Isometsä, Eila. Korsusotilaskoti etulinjassa. Muistelmateksti teoksessa *Naiset kertovat sodasta*. Toim. Mirja Hakko. Rintamanaisten liitto ry 1988.

Jänhiä, Liisa. Liisa Aina Maria Jänhiä. Muistelmateksti teoksessa *Näin minä muistan*. Näin minä muistan. Toim. Oili Järvi. Kerava: Oili Järvi 2002.

Karppinen, Vuokko. Sotilaskodin kanttiinissa Kiestingin suunnalla. Muistelmateksti teoksessa *Yhteinen tulikoe: Naisten kertomaa vuosilta 1939–44*. Toim. Salme Sadeniemi, Kerttu Saarenheimo, Toini Palme ja Elsa Vuorjoki. Helsinki: Otava 1978.

Kekki, Betty. Me hoidimme jänkääkäkärien sotapesää. Muistelmateksti teoksessa *Yhteinen tulikoe: Naisten kertomaa vuosilta 1939–44*. Toim. Salme Sadeniemi, Kerttu Saarenheimo, Toini Palme ja Elsa Vuorjoki. Helsinki: Otava 1978.

Laiho, Leena. Sotilaskotia hoitamassa. Muistelmateksti teoksessa *Kuvia ja kertomuksia sieltä jostakin: rintamanaiset muistelevat*. Toim. Hely Alhainen. Rintamanaisten säätiö 2004.

Laukkanen, Rakel. Puhelin pelasti henkeni. Muistelmateksti teoksessa *Naiset kertovat sodasta*. Toim. Mirja Hakko. Rintamanaisten liitto ry 1988.

Malinen, Anni. Sotilaskoti Korpikodissa. Muistelmateksti teoksessa *Naiset kertovat sodasta*. Toim. Mirja Hakko. Rintamanaisten liitto ry 1988.

Mikkola, Eila. Oi niitä aikoja. Muistelmateksti teoksessa *Sotilaskotisisaret sodassa: dokumentteja ja kerrontaa rintamasotilaskotisisarten elämästä*. Toim. Annamari Vanonen. Helsinki: Avustus- ja eläkesäätiö Tuki 2010.

Oesch, Katri. Osasto Kuismasen sotapesä. Muistelmateksti teoksessa *Naiset kertovat sodasta*. Toim. Mirja Hakko. Rintamanaisten liitto ry 1988.

Olanti, Signe. Kertomus III SKE:n toiminnasta. Muistelmateksti teoksessa *Sotilaskotisisaret sodassa: dokumentteja ja kerrontaa rintamasotilaskotisisarten elämästä*. Toim. Annamari Vanonen. Helsinki: Avustus- ja eläkesäätiö Tuki 2010.

Parsama, Senni. Muistoja sotilaskotiajaltani. Muistelmateksti teoksessa *Sotilaskotisisaret sodassa: dokumentteja ja kerrontaa rintamasotilaskotisisarten elämästä*. Toim. Annamari Vanonen. Helsinki: Avustus- ja eläkesäätiö Tuki 2010.

Salmio, Hilikka. Karhumäestä Joensuuhun. Muistelmateksti teoksessa *Sotilaskotisisaret sodassa: dokumentteja ja kerrontaa rintamasotilaskotisisarten elämästä*. Toim. Annamari Vanonen. Helsinki: Avustus- ja eläkesäätiö Tuki 2010.

Salovaara, Mirjam. Juhannusyö kenraalin petillä. Muistelmateksti teoksessa *Naiset kertovat sodasta*. Toim. Mirja Hakko. Rintamanaisten liitto ry 1988.

Tiilikainen, Heikki. Rannikkosotilaskotisisar. Mirja Valveen haastatteluteksti teoksessa *Nainen sodassa: kotona ja rintamalla 1939–1945 Suomen vapauden puolesta*. Helsinki: Valitut Palat 1995.

Tiilikainen, Heikki. Sotilaskodin nokinen helmi. Liisa Hagelbergin haastatteluteksti teoksessa *Nainen sodassa: kotona ja rintamalla 1939–1945 Suomen vapauden puolesta*. Helsinki: Valitut Palat 1995.

Tyni, Elna. Loukattu omanarvontunto. Muistelmateksti teoksessa *Naiset kertovat sodasta*. Toim. Mirja Hakko. Rintamanaisten liitto ry 1988.

Veijalainen, Anna-Liisa. *Nainen rintamalla: sota sotilaskotisisaren silmin*. Helsinki; Jyväskylä: Minerva 2006.

Wenman, Saima. Viipurissa 1939–1940 ja jatkosota. Muistelmateksti teoksessa *Sotilaskotisisaret sodassa: dokumentteja ja kerrontaa rintamasotilaskotisisarten elämästä*. Toim. Annamari Vanonen. Helsinki: Avustus- ja eläkesäätiö Tuki 2010.

JULKAISTUT PÄIVÄKIRJAT

Salmio, Hilikka. *Vihreä sisar korpisodassa 1939–1944*. Helsinki: Kirjayhtymä 1992.

Vuorinen, Linnea. Rintamalla muistiinpanoja ja lauluja. Päiväkirja teoksessa *Sotilaskotisisaret sodassa: dokumentteja ja kerrontaa rintamasotilaskotisisarten elämästä*. Toim. Annamari Vanonen. Helsinki: Avustus- ja eläkesäätiö Tuki 2010.

ARKISTOLÄHTEET

Suomalaisen kirjallisuuden seuran arkisto (SKS), Helsinki

Perinteen ja nykykulttuurin kokoelma (KRA)

Satasärmäinen nainen (SATA)

Karjalaiset elämäkerrat (KE)

Perinteen ja nykykulttuurin kokoelman äänitteet (SKSÄ)

Sotilaskotiliiton arkisto, Helsinki

Järjestämätön arkisto

Helmi Salon päiväkirja v. 1944

Kirjoittajan hallussa

Ystävien kirjeitä sotilaskotisisarelle 1943–1944

LEHDISTÖ

Sotilaskotisisar 1943–1944

Kansa Taisteli - miehet kertovat 1963–1984

II TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Ahlbäck, Anders. Mitä miehen on kestettävä: kokemuksia suomalaisesta sotilaskoulutuksesta 1920- ja 1930-luvuilta sukupuolihistorian valossa. Artikkeliteoksessa *Ihminen sodassa: suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Helsinki: Minerva 2006.

Airio, Pentti. *Sotilaskotityötä 100 vuotta 1918–2018*. Helsinki: Sotilaskotiliitto ry 2018.

Bourke, Joanna. ”Uusi sotahistoria”. Artikkeliteoksessa *Ihminen sodassa: suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Helsinki: Minerva 2006.

Fingerroos, Outi ja Haanpää, Riina. Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Artikkeliteoksessa *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Helsinki: SKS 2006.

Haapanen, Atso. *Viholliset keskellämme: desantit Suomessa 1939–1944*. Helsinki: Minerva 2012.

Haavio-Mannila, Elina. Miesten ja naisten väliset suhteet sodan aikana. Artikkeliteoksessa *Naisten aseet: suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. Toim. Riikka Raitis ja Elina Haavio-Mannila. Helsinki: WSOY 1993.

Heikkinen, Kaija. *Yksin vai yhdessä: rintamanaisen monta sotaa*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura 2012.

Heiskanen, Anu. *Salateitse Saksaan: Hitlerin valtakuntaan 1944 lähteneet suomalaiset naiset*. Helsinki: Otava 2019.

Hoikkala, Tommi. Syömisen käytänteet. Artikkeliteoksessa *Tunnetut sotilaat: varusmiehen kokemus ja terveystaju*. Toim. Tommi Hoikkala, Mikko Salasuo ja Anni Ojajärvi. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto 2009.

Isaksson, Eva. *Hän vei Lottansa mukanaan*. Helsinki: Rauhankirjallisuuden edistämisseura 1988.

Juutilainen, Antti. Turruttava asem sodan aika. Artikkeliteoksessa *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Toim. Jari Leskinen ja Antti Juutilainen. Helsinki: WSOY 2006.

Kalela, Jorma. Muistiedon näkökulma historiaan. Artikkeliteoksessa *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Helsinki: SKS 2006.

Kemppainen, Ilona. Sodan kuvauksesta sodan kokemukseen: sotia koskevan historiakeskustelun laajeneminen ja moniarvoistuminen. Artikkeliteoksessa *Sodan totuudet: yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssää*. Toim. Markku Jokisipilä. Helsinki: Ajatus kirjat 2007.

Kemppainen, Ilona. Sota-ajan naisten monet roolit. Artikkeliteoksessa *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Toim. Jari Leskinen ja Antti Juutilainen. Helsinki: WSOY 2006.

Kinnunen, Tiina. *Kiitetyt ja parjatut: lotat sotien jälkeen*. Helsinki: Otava 2006.

Kinnunen, Tiina. Nauru sodassa. Artikkeliteoksessa *Sodassa koettua III: arkea sodan varjossa*. Päätoim. Martti Turtola. Helsinki: Weilin+Göös 2008.

Kinnunen, Tiina ja Kivimäki, Ville. Johdatus koettuun sotaan. Artikkeliteoksessa *Ihminen sodassa: suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Helsinki: Minerva 2006.

Kinnunen, Tiina ja Jokisipilä, Markku. Shifting Images of “Our Wars”: Finnish Memory Culture of World War II. Artikkeliteoksessa *Finland in World War II: History, Memory, Interpretations*. Toimittanut Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Leiden; Boston: Brill 2012.

Kivimäki, Ville. Koti. Artikkeliteoksessa *Sodan särkemä arki*. Toimittanut Ville Kivimäki ja Anssi Männistö. Helsinki: WSOY 2016 a.

Kivimäki, Ville. Rintama. Artikkeliteoksessa *Sodan särkemä arki*. Toimittanut Ville Kivimäki ja Anssi Männistö. Helsinki: WSOY 2016 b.

Kivimäki, Ville. Reittejä kokemushistoriaan: menneisyyden kokemus yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksessa. Artikkeliteoksessa *Eletty historia: kokemus näkökulmana menneisyyteen*. Toimittanut Johanna Annola, Ville Kivimäki ja Antti Malinen. Tampere: Vastapaino 2019.

Kirves, Jenni. ”Kuvaa seuraa mun matkallain”. Artikkeliteoksessa *Me puolustimme elämää: naiskohtaloita sotakuvien takaa*. Toim. John Lagerbohm, Jenni Kirves ja Olli Kleemola. Helsinki: Otava 2010 a.

Kirves, Jenni. ”Mutta hauskaa meillä oli”. Artikkeliteoksessa *Me puolustimme elämää: naiskohtaloita sotakuvien takaa*. Toim. John Lagerbohm, Jenni Kirves ja Olli Kleemola. Helsinki: Otava 2010 b.

Kirves, Jenni. Tunteita yli rajojen. Artikkeliteoksessa *Me puolustimme elämää: naiskohtaloita sotakuvien takaa*. Toim. John Lagerbohm, Jenni Kirves ja Olli Kleemola. Helsinki: Otava 2010 c.

Kirves, Jenni. ”Täytyy oppia hillitsemään omat tunteensa”. Artikkeliteoksessa *Me puolustimme elämää: naiskohtaloita sotakuvien takaa*. Toim. John Lagerbohm, Jenni Kirves ja Olli Kleemola. Helsinki: Otava 2010 d.

Kleemola, Olli. ”Näen suuren keon muurahaisia”. Artikkeliteoksessa *Me puolustimme elämää: naiskohtaloita sotakuvien takaa*. Toim. John Lagerbohm, Jenni Kirves ja Olli Kleemola. Helsinki: Otava 2010.

Kleemola, Olli. *Valokuva sodassa: neuvostosotilaat, neuvostoväestö ja neuvostomaa suomalaisissa ja saksalaisissa sotavalokuvissa 1941–1945*. Turku: Sigillum 2016.

Koskimies, Airi ja Koskimies, Rafael. *Suomen lotta: katsaus lottajärjestön toimintaan*. Helsinki: Weilin & Göös 1964.

Korppi-Tommola, Aura. Lottien sota. Artikkeliteoksessa *Kansakunta sodassa 2: Vyö kireällä*. Toim. Silvo Hietanen. Helsinki: Opetusministeriö 1990.

Lahtinen, Anu; Leskelä-Kärki, Maarit; Vainio-Korhonen, Kirsi ja Vehkalahti, Kaisa: Kirjeiden uusi tuleminen. Artikkeliteoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus*. Toim. Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen ja Kirsi Vainio-Korhonen. Helsinki: SKS 2011.

- Lagerbohm, John. Lukijalle. Artikkele teoksessa *Me puolustimme elämää: naiskohtaloita sotakuvien takaa*. Toim. John Lagerbohm, Jenni Kirves ja Olli Kleemola. Helsinki: Otava 2010 a.
- Lagerbohm, John. Noin neljäsataa naissankarivainajaa. Artikkele teoksessa *Me puolustimme elämää: naiskohtaloita sotakuvien takaa*. Toim. John Lagerbohm, Jenni Kirves ja Olli Kleemola. Helsinki: Otava 2010 b.
- Lagerbohm, John. ”Tuolla edessä on vielä kauheammat oltavat.” Artikkele teoksessa *Me puolustimme elämää: naiskohtaloita sotakuvien takaa*. Toim. John Lagerbohm, Jenni Kirves ja Olli Kleemola. Helsinki: Otava 2010 c.
- Lahtero, Jouko. *Vihreät sisaret: Sotilaskotiliitto 1921–1971*. Helsinki: Otava 1972.
- Latva-Äijö, Annika. Siellä jossakin: kuinka komennuksella elettiin? Artikkele teoksessa *Lotta Svärd: käytännön isänmaallisuutta*. Toimittanut Annika Latva-Äijö ja Maritta Pohls. Helsinki: Otava 2009.
- Luostarinen, Heikki. *Perivihollinen: Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941–44: tausta ja sisältö*. Tampere: Vastapaino 1986.
- Näre, Sari. ”Kuin viimeistä päivää”: sota-ajan sukupuolikulttuuri ja seksuaalinen väkivalta. Artikkele teoksessa *Ruma sota: talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Toim. Sari Näre ja Jenni Kirves. Helsinki: Johnny Kniga 2008 a.
- Näre, Sari. Nuoruus sodan hävityksessä. Artikkele teoksessa *Sodassa koettua II: Uhrattu nuoruus*. Päätoim. Sari Näre. Helsinki: Weilin+Göös 2008 b.
- Näre, Sari. *Sota ja seksi: rintamamiesten seksuaalikerrontaa talvi- ja jatkosodan ajalta*. Helsinki: Tammi 2016.
- Olsson, Pia. *Myytti ja kokemus: Lotta Svärd sodassa*. Helsinki: Otava 2005.
- Olsson, Pia. Nainen ja työn muuttuvat normit. Artikkele teoksessa *Kotirintama*. Toim. Martti Turtola. Helsinki: WSOY 2018.
- Peltokorpi, Kaisa-Maria. *On elettävä kun koska tahansa voi kuolla: lottien selviytyminen sodassa 1939-1945*. Rovaniemi: Lapin yliopisto 2011.
- Paavilainen, Sinikka. *Työtytöt: tytöt isänmaan palveluksessa 1941–1945*. Helsinki: Minerva 2010.
- Pipping, Knut. *Komppania pienoisyhteiskuntana*. Helsinki: Otava 1978.
- Pohls, Maritta. Lopussa on uuden alku. Artikkele teoksessa *Lotta Svärd: käytännön isänmaallisuutta*. Toimittanut Annika Latva-Äijö ja Maritta Pohls. Helsinki: Otava 2009 a.

Pohls, Maritta. Lotat osana maanpuolustusta. Artikkeliteoksessa *Lotta Svärd: käytännön isänmaallisuutta*. Toimittanut Annika Latva-Äijö ja Maritta Pohls. Helsinki: Otava 2009 b.

Pohls, Maritta. Lotat toimissaan. Artikkeliteoksessa *Lotta Svärd: käytännön isänmaallisuutta*. Toimittanut Annika Latva-Äijö ja Maritta Pohls. Helsinki: Otava 2009 c.

Pohls, Maritta. Lottien työmaa laajenee. Artikkeliteoksessa *Lotta Svärd: käytännön isänmaallisuutta*. Toimittanut Annika Latva-Äijö ja Maritta Pohls. Helsinki: Otava 2009 d.

Portelli, Alessandro. Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen? Artikkeliteoksessa *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Helsinki: SKS 2006.

Salmi-Niklander, Kirsti. Tapahtuma, kokemus ja kerronta. Artikkeliteoksessa *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Helsinki: SKS 2006.

Sinerma, Martti. Elämää sotilaskodeissa. Artikkeliteoksessa *Nainen sodassa: kotona ja rintamalla 1939–1945 Suomen vapauden puolesta*. Toim. Martti Sinerma, Laine-Maire Kyöstiä, Raili Malmberg, Rainer Palmunen ja Heikki Tiilikainen. Helsinki: Valitut Palat 1995.

Sisaret rintamalla. Artikkeliteoksessa *Onneksi on sode: 90 vuotta sotilaskotityötä*. Toim. Marjatta Hinkkala. Hämeenlinna: Sotilaskotiperinneyhdistys ry 2008.

Suomen Sotilaskotiliiton keskushallitus. Ohjesääntö sotilaskotisisarille. Artikkeliteoksessa *Sotilaskotisisaret sodassa: dokumentteja ja kerrontaa rintamasotilaskotisisarten elämästä*. Toim. Annamari Vanonen. Helsinki: Avustus- ja eläkesäätiö Tuki 2010 (1942).

Sjö, Karoliina ja Leskelä-Kärki, Maarit. Päiväkirja, minuus ja historia. Artikkeliteoksessa *Päiväkirjojen jäljillä: historiantutkimus ja omasta elämästä kirjoittaminen*. Toim. Maarit Leskelä-Kärki, Karoliina Sjö ja Liisa Lalu. Tampere: Vastapaino 2020

Sulamaa, Kaarle. Sotilaskodit sodan aikana. Artikkeliteoksessa *Talvisodan pikkujättiläinen*. Toim. Jari Leskinen ja Antti Juutilainen. Helsinki: WSOY 1999.

Svanström, André. Alkoholinkäyttö ja sukupuolimoraali sotilaspapiston moraalikeskustelussa 1941–1944. Artikkeliteoksessa *Sotahistoriallinen aikakauskirja 31*. Päätoim. Touko Perko. Helsinki: Suomen Sotahistoriallinen Seura ja Sotamuseo 2011.

Teittinen, Heli. Juvan lotat kotirintamalla ja komennuksella. Artikkeliteoksessa *Häkäpöntöistä nurkkatansseihin: arjen ilmiöitä sota-aikana*. Toim. Jarkko Keskinen, Suvianna Seppälä ja Kari Teräs. Turku: Turun yliopisto 2012.

Tuiremo, Lea. *Nainen ja sota: tutkimus Pohjois-Savon rintamanaiset r.y:n jäsenten työstä ja kokemuksista sotatoimialueella vuosina 1939–1945 ja niiden vaikutuksesta heidän sodanjälkeiseen elämäänsä*. Kuopio: Snellman-instituutti 1992.

Tuomi, Jouni ja Sarajärvi, Anneli. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi 2018.

Ukkonen, Taina. Yhteistyö, vuorovaikutus ja narratiivisuus muistitietotutkimuksessa. Artikkeliteoksessa *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Helsinki: SKS 2006.

Vainio-Korhonen, Kirsi. Historiantutkimus, vastuullisuus ja tietosuoja. Artikkelijulkaisussa *Tieteessä tapahtuu* 4/2018.

Vanonen, Annamari. Sotilaskotijärjestö sodassa. Artikkeliteoksessa *Sotilaskotisisaret sodassa: dokumentteja ja kerrontaa rintamasotilaskotisisarten elämästä*. Toim. Annamari Vanonen. Helsinki: Avustus- ja eläkesäätiö Tuki 2010.

Vares, Vesa. Kuitenkin me voitimme! Uuspatrioottiset tulkinnat talvi- ja jatkosodasta suomalaisissa populääriesityksissä. Artikkeliteoksessa *Sodan totuudet: yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssä*. Toim. Markku Jokisipilä. Helsinki: Ajatus kirjat 2007.

Vuorenmaa, Anssi. Neuvostopartisaaneja Suomen rintamilla. Artikkeliteoksessa *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Toim. Jari Leskinen ja Antti Juutilainen. Helsinki: WSOY 2006.

III VERKKOLÄHTEET

Kansa Taisteli - miehet kertovat. Julkaisemattomat kirjoitukset: Naiset sodassa <<http://kansataisteli.sshs.fi/julkaisemattomat-kirjoitukset/category.php?type=Naiset>> [luettu 24.1.2022]

Sotasampo-verkkosivusto. Menehtyneet. <<https://www.sotasampo.fi/fi/casualties/>> [luettu 10.12.2021]

Sotasampo-verkkosivusto. Sotavangit. <<https://www.sotasampo.fi/fi/prisoners/>> [luettu 10.12.2021]

Vuori, Jaana. Laadullinen tutkimus. Artikkeliteoksessa *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Toim. Jaana Vuori. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/laadullinen-sisallönanalyysi/>> [luettu 16.12.2021]